

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiei de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- Dr. CARMEN SORINA RÎJNOVEANU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Dr. HAROLD E. RAUGH, Jr., EU-COM, vicepreședinte al Comisiei Internaționale de Istorie Militară
- Dr. JÖRG ECHTERNKAMP, Centrul de Istorie Militară și Științe Sociale, Potsdam, Germania
- Dr. RANDY PAPADOPOULOS, United States Department of the Navy
- Prof. dr. MIHAIL E. IONESCU, Școala Națională de Studii Politice și Administrative
- Col. dr. FLORIN ȘPERLEA, lect. univ., Academia Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, Sibiu
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, președinte al Comisiei Române de Istorie Militară
- Dr. JAN HOFFENAAR, președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ION ȘISCANU, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Prof. univ. dr. **MIHAI RETEGAN**, Universitatea București
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC
- Conf. univ. dr. FLORIAN BICHIR, Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

SUMAR

• 150 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga. Dosar: N. Iorga – istoric al armatei române

– Argument – PETRE OTU	1
– ALEXANDRU OȘCA – N. Iorga și alianțele politico-militare ale României în perioada interbelică	4
– ANDRZEJ DUBICKI – Romanian-Polish Collaboration in the Political and Scientific Activities of Nicolae Iorga	13
– AUREL PENTELESCU – Nicolae Iorga, profesor la Școala Superioară de Război din București	19
– CRISTINA CONSTANTIN – Nicolae Iorga și Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”	36
– GHEORGHE VARTIC – Nicolae Iorga și generalii armatei române	51
– MARIAN MOȘNEAGU – Strategii ale marilor puteri pentru obținerea hegemoniei în spațiile fluvialo-maritime în viziunea lui Nicolae Iorga	57
– SORIN CRISTESCU – Formația germană a lui Nicolae Iorga de către el însuși relatată și concepția sa asupra istoriei	69
– PETRE OTU – 2021 – Anul N. Iorga. Manifestări comemorative și științifice	79
– CERASELA MOLDOVEANU – Nicolae Iorga – <i>Îndreptare de ostași. Conferință ținută ofițerilor din Școala de la Sibiu</i>	83

• Recenzii

– Alexander Mikaberidze, <i>The Napoleonic Wars. A Global History</i> , Oxford University Press, 2020 – SIMION CÂLȚIA	94
– Adrian-Bogdan Ceobanu, <i>Politică și diplomatie la sfârșitul secolului XIX. Din istoria relațiilor româno-ruse (1878-1899)</i> , Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017 – CERASELA MOLDOVEANU	99
– Nicoleta Hegedüs, Csaba Horváth, Vlad Popovici (editori), <i>Portrete de ofițeri de origine română din Armata de Honvezi (1868-1918)</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020 – SORIN CRISTESCU	101
– <i>The Journal of Military History</i> , Vol. 85, No. 3, July 2021 – SORIN CRISTESCU	103

• Viața științifică

– Conferința internațională cu tema „O nouă Europă Centrală – o sută de ani de la crearea primului sistem defensiv regional”, 21-23 septembrie 2021, Buzău – CERASELA MOLDOVEANU	106
--	-----

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017
ISSN 1220-5710

CONTENTS

• 150 Years Since the Birth of N. Iorga. Dossier: N. Iorga – Historian of the Romanian Army	
– Argument – PETRE OTU	1
– ALEXANDRU OȘCA – N. Iorga and Romania's Political-Military Alliances During the Interwar Period.....	4
– ANDRZEJ DUBICKI – Romanian-Polish Collaboration in the Political and Scientific Activities of Nicolae Iorga	13
– AUREL PENTELESCU – Nicolae Iorga, Professor at the Superior War School in Bucharest.....	19
– CRISTINA CONSTANTIN – Nicolae Iorga and the “King Ferdinand I” National Military Museum.....	36
– GHEORGHE VARTIC – Nicolae Iorga and the Generals of the Romanian Army	51
– MARIAN MOȘNEAGU – Strategies of the Great Powers for Obtaining Hegemony in the Fluvial-Maritime Spaces According to N. Iorga	57
– SORIN CRISTESCU – The German Formation of Nicolae Iorga in His Own Words and His Conception on History	69
– PETRE OTU – 2021 – The Year of N. Iorga. Commemorative and Scientific Events.....	79
– CERASELA MOLDOVEANU – Nicolae Iorga – <i>A Guide for the Soldiers. Conference Held in Front of the Officers From the School in Sibiu</i>	83
• Reviews	
– Alexander Mikaberidze, <i>The Napoleonic Wars. A Global History</i> , Oxford University Press, 2020	
– SIMION CÂLȚIA	94
– Adrian-Bogdan Ceobanu, <i>Politică și diplomatie la sfârșitul secolului XIX. Din istoria relațiilor româno-ruse (1878-1899)</i> , Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017	
– CERASELA MOLDOVEANU	99
– Nicoleta Hegedüs, Csaba Horváth, Vlad Popovici (editori), <i>Portrete de ofițeri de origine română din Armata de Honvezi (1868-1918)</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020 – SORIN CRISTESCU	101
– <i>The Journal of Military History</i> , Vol. 85, No. 3, July 2021 – SORIN CRISTESCU	103
• Scientific Life	
– International Conference “A New Central Europe – One Hundred Years Since the Creation of the First Regional Defensive System”, September 21-23, 2021, Buzău – CERASELA MOLDOVEANU	106

- Redactor-șef: MANUEL STĂNESCU
- Responsabil de număr: PETRE OTU
- ALEXANDRU VOICU – redactor
  - ION MIHAIU – coperta
- ELENA LEMNARU – tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955, <http://ispaim.mapn.ro/pages/view/88>

B 0691/23.10.2021

ARGUMENT

Anul 2021 este foarte bogat în aniversări rotunde ale unor evenimente istorice, politice, militare, culturale etc cu o mare semnificație în evoluția națiunii române. Fără a face o listă exhaustivă, amintim câteva dintre ele. În iunie s-au împlinit 500 de ani (1521) de la redactarea „Scrisorii lui Neacșu din Câmpulung către Johannes (Hans) Benkner, judele Brașovului”, cel mai vechi text în limba română care s-a păstrat până în zilele noastre. A fost descoperită în anul 1894, de Friedrich Stenner, în Arhivele Naționale ale județului Brașov, unde se păstrează și astăzi. Documentul original pe hârtie, cu pecete aplicată pe verso, informează despre mișcările militare ale otomanilor la Dunăre și trecerea lui Mohammed-Beg prin Țara Românească.

Sunt apoi evenimente de la care au trecut două secole, fapt ce se înscrie în durată lungă a istoriei, ce permite descifrarea largă a semnificației lor: revoluția lui Tudor Vladimirescu, prima mare mișcare de renaștere națională de la sud de Carpați; moartea lui Petru Maior, unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai Școlii Ardelene; nașterea lui Ion C. Brătianu, om de stat, ctitor al României moderne; nașterea lui Vasile Alecsandri, poet, dramaturg, om politic și diplomat de anvergură.

La Putna, în 1871, acum 150 de ani avea loc, la inițiativa lui Mihai Eminescu, Ioan Slavici, Iacolie Porumbescu, Ciprian Porumbescu ș.a., marea serbare și Congresul studenților români de pretutindeni, în care era omagiat domnitorul Ștefan cel Mare, iar idealul de reunire a românilor în cadrul aceluiași stat primea un nou impuls. Zece ani mai târziu, România era proclamată regat și se nășteau George Enescu, pisc al muzicii românești, Octavian Goga, poet al „pătimirii noastre”, și George Bacovia, reprezentant de seamă al simbolismului românesc.

Definitorii pentru istoria națională sunt și acele evenimente de la care s-au împlinit un secol: înființarea Operei Române din București, ca instituție independentă și finanțată de la buget; crearea tot la București, a Institutului de seruri și vaccinuri „Dr. Ion Cantacuzino”; nașterea, la Castelul Peleş din Sinaia, a lui Mihai, singurul copil al Prințului moștenitor Carol și a Prințesei Elena, viitorul rege Mihai I al României (1927-1930, 1940-1947); apariția la Cluj și București (directori Cezar Petrescu-Cluj și Nechifor Crainic- București) a revistei „Gândirea”, publicație orientată spre cultivarea valorilor autohtone; în paginile ei au publicat mari scriitori români – Tudor Arghezi, Lucian Blaga, George Călinescu, Tudor Vianu ș.a.

Și de ce nu, s-au împlinit 100 de ani de la înființarea Partidului Comunist din România, ca secție a Internaționalei a III-a Comuniste, formațiune care a marcat decisiv viața românilor timp de peste patru decenii după al Doilea Război Mondial.

În șirul acestor evenimente, care din care mai importante, se înscrie și aniversarea a 150 de ani de la nașterea lui N. Iorga, cel mai mare istoric al românilor și unul dintre cei mai iluștri slujitori al muzei Clio de pe mapamond din prima jumătate a secolului trecut și nu numai.

Este greu de caracterizat activitatea sa multilaterală. A fost om politic, conducător al unui partid care a avut un anumit rol înainte și după Primul Război Mondial. A îndeplinit funcția de prim ministru într-o perioadă de gravă criză economică (aprilie 1931 – mai 1932), avându-l drept principal colaborator pe Constantin Argetoianu, și el născut tot în 1871.

Parlamentar în multe legislaturi a fost președinte al Adunării Deputaților (1919-1920) și al Senatului (1939). A susținut regimul democratic și a fost destul de critic față de decizia lui Carol al II-lea de a renunța la el și a institui domnia sa personală. A acceptat-o, totuși, considerând-o temporară, determinată, în special, de situația externă foarte gravă și de necesitatea de a prezerva hotarele țării.

De la tribuna Parlamentului a intervenit în toate problemele mari ale societății dezbătute, discursurile sale stând mărturie despre dimensiunea implicării sale.

A creat și condus multe publicații, dintre care menționez „Neamul Românesc”, care au avut o mare influență asupra opiniei publice, articolele sale fiind citite cu mare interes, generând, nu o dată, dezbateri ample și contradictorii în opinia publică. Impresionantă este și activitatea sa literară constând în piese de teatru, poezii, eseuri, confesiuni etc., el considerându-se și un mare scriitor, deși critica și istoria literară l-au consacrat doar în parte.

Ca profesor fie în țară (București și Văleni) sau în străinătate a contribuit la formarea a multor generații de intelectuali. A conferențiat la radio, un mijloc de informare aflat la început de drum, și în multe locuri din țară, bucurându-se de audiență sporită.

S-a implicat puternic în viața societății românești, sprijinind cu toate forțele sale intelectuale și morale idealul întregirii naționale. După război, a căutat să canalizeze activitatea tinerei generații spre fâgașul regenerării, sprijinind mișcarea legionară de care s-a disociat complet în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, sfârșind prin a fi omorât de aceasta. A adoptat o conduită antihitleristă, fiind adeptul păstrării alianțelor tradiționale ale României.

A sprijinit monarhia, fiind un sfătuitor al regilor Ferdinand I și Carol al II-lea, dar a nu ezitat să critice unele gesturi ale „ultimului rege al României Mari”, pentru a relua titlul unei cărți a regretatului istoric Ion Bulei. A fost printre acele puține voci care, în vara tragică a anului 1940, a cerut rezistență împotriva ultimatumurilor și dictatelor.

Personalitate complexă, de mare forță intelectuală și morală, N. Iorga a fost, concomitent, adulat și contestat vehement de contemporani și urmași. Dar, dincolo de toate controversele și disputele legate de activitatea sa proteică, el rămâne cel mai mare istoric al românilor, opera sa monumentală fiind neegalată atât sub raport cantitativ (peste 1.000 de volume, 12.755 articole și studii, 4.963 recenzii), cât și cel al deschiderilor și contribuțiilor științifice. Este prea bine cunoscută aprecierea lui George Călinescu, potrivit căreia în primele decenii ale secolului al XX-lea, Iorga a jucat în cultura română „rolul lui Voltaire”. Același genial critic literar considera că nu există subiect în istoria națională care să nu fi intrat în atenția marelui savant, chiar dacă investigațiile și cercetările ulterioare fie au amendat unele dintre aprecierile sale, fie le-au nuanțat sau îmbogățit.

Armata română și istoria sa nu aveau cum să nu intre în atenția marelui savant. Acestei dimensiuni a activității sale este dedicat acest număr al *Revistei de Istorie Militară*, cea mai importantă publicație de acest gen din istoriografia română. Este rodul contribuțiilor îngemănate a două instituții de profil – Comisia Română de Istorie Militară și Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Studiile acoperă doar o parte din multiplele legături ale lui N. Iorga cu oștirea și trecutul ei. Savantul nu avea o pregătire militară, este prea bine cunoscută discuția din Consiliul de Coroană, convocat de regele Carol al II-lea după ultimatumul sovietic, privind costul unui avion. Cu toate acestea, ca om politic, istoric, ziarist, ca patriot, ca om al cetății a fost interesat în cel mai înalt grad de istoria militară românească și de starea armatei române.

Iorga a fost timp de decenii profesor la Școala Superioară de Război, cea mai înaltă instituție de învățământ superior militar, înființată în 1889, subiect dezvoltat de comandor (rtr.) dr. Aurel Pentelescu, pe baza unei cercetări minuțioase și îndelungate.

O altă instituție ce se apropie de vârsta centenară este Muzeul Militar Național „Ferdinand I”, de care Iorga s-a simțit foarte apropiat și pe care a sprijinit-o în activitatea sa, fiind și membru al Consiliului de conducere al acesteia din 1932. Dr. Cristina Constantin a făcut investigații atente în arhiva instituției și aduce noutăți semnificative privind raporturile savantului cu personalități de mare notorietate de peste hotare, documente aflate în patrimoniul Muzeului.

O preocupare importantă a lui N. Iorga a fost evidențierea rolului spațiilor fluvialo-maritime în viața societăților umane, inclusiv în evoluția națiunii române. Comandor (r) dr. Marian Moșneagu se oprește asupra acestui subiect, subliniind viziunea integratoare a savantului, faptul că mările și fluviile au reprezentat de-a lungul secolelor puncte de inflexiune, de intersecție a rivalităților marilor și micilor puteri, riverane sau nu.

Se cunoaște rolul foarte important pe care l-a avut N. Iorga în anii de mare încercare ai „războiului de întregire”, cum mai este denumită secvența belică a Regatului României din anii 1916-1919. Comandorul (rtr.) Gheorghe Vartic readuce în atenție portretele unor militari de grade și funcții diferite, verbul savantului reușind să fixeze portrete morale aparte.

Prof. univ. Alexandru Oșca, vicepreședinte al Comisiei Române de Istorie Militară, abordează un subiect amplu discutat atât în istoriografie, cât și teoria relațiilor internaționale, respectiv alianțele. Cum a văzut marele istoric, dar omul politic N. Iorga, alianțele politico-militare ale României – Mica Înțelegere, alianța româno-polonă, Înțelegerea Balcanică și desigur, raporturile cu Franța, marea aliată din timpul războiului.

În mare parte pe aceleași coordonate, profesorul Andrzej Dubicki de la Universitatea din Lodz, reliefează legăturile lui N. Iorga cu Polonia, atât sub raport politic, să precizăm că marele istoric îndeplinea funcția de prim ministru în momentul negocierii tratatului de neagresiune româno-sovietic, cât și sub raport intelectual, Iorga cunoscând temeinic istoria Poloniei și evoluția relațiilor româno-polone de-a lungul secolelor (Pentru relațiile marelui istoric cu fostul vecin nordic al României a se vedea și Nicolae Mareș, *Nicolae Iorga și Polonia*, Editura Fundației România de Măine, București, 2021).

Sorin Cristescu analizează influența germană, insistând asupra rolului lui Karl Lamprecht asupra formației de istoric al lui N. Iorga.

Cerasela Moldoveanu readuce în atenția cititorilor una dintre multele întâlniri ale savantului cu militarii. Este vorba de conferința ținută la Școala militară de la Sibiu în fața viitorilor ofițeri ai armatei române, prilej foarte nimerit pentru N. Iorga de a relua opiniile sale față de menirea oștirii române.

Un scurt documentar privind activitățile comemorative desfășurate în acest an aniversar încheie dosarul consacrat „ultimului polihistor al culturii românești”, după acum aprecia profesorul universitar Ion Aurel Pop, președintele Academiei Române („Magazin Istoric”, nr. 7/ 2021, p.5).

Prof. univ. PETRE OTU*

---

* Președinte al Comisiei Române de Istorie Militară.

N. IORGA ȘI ALIANȚELE POLITICO-MILITARE ALE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Motto

„Înainte de toate trebuie să te gândești la tine
însuși, pentru că alianțele sunt schimbătoare.”

N. Iorga

Prof. univ. dr. ALEXANDRU OȘCA*

Abstract

Romania's security system in the interwar period was based on close relations with France (especially) and Great Britain, the guarantors of the international order created at the end of the First World War, and on a system of regional alliances – with Poland, the Little Entente and the Balkan Pact. To this was added the military potential of Romania, significantly increased compared to the previous period.

The study addresses the nuanced position of the scientist and politician N. Iorga towards these politico-military alliances. While he supported and campaigned for strengthening relations with Poland, he was skeptical of the effectiveness of the Balkan Pact. The study also tackles the dispute between N. Iorga and Nicolae Titulescu, the scientist criticizing some of his positions and initiatives of the illustrious diplomat. However, as a historian, a thorough connoisseur of relations between states, Iorga welcomed the establishment of diplomatic relations with the Soviet Union. In conclusion, the position of the scientist can be summarized as follows – the policy of politico-military alliances in peacetime is necessary, but in no case sufficient to guarantee the sovereignty and territorial integrity of a state.

Keywords: Poland, Little Entente, Balkan Pact, Nicolae Titulescu, Józef Piłsudski, Dimitrie Ghica

Personalitate cu valențe excepționale, Nicolae Iorga rămâne în memoria românilor ca titan al istoriografiei universale dar și prin implicarea sa în viața societății, ca promotor și apărător al valorilor de patrimoniu cultural românesc sau ca lider interesat deopotrivă de

politica internă și de rolul României în Europa și în lume. Geopolitica spațiului central-european și balcanic l-a preocupat în măsură însemnată pe savant, prezența sa în mediile culturale științifice din Occident fiind, de asemenea, remarcabilă.

* Prof. univ. dr., vicepreședinte al Comisiei Române de Istorie Militară.

Mandatul lui Nicolae Iorga de șef de Guvern¹ s-a suprapus unei perioade critice pe plan extern, generată de criza economică mondială și de revitalizarea curentului revizionist, vindicativ. La începutul deceniului doi interbelic Liga Națiunilor – gândită ca garant al menținerii păcii – își devoala limitele, așa încât țările expuse au căutat alternative, consolidând vechile aranjamente sau formând noi alianțe politice defensive multistatale².

Conștient de valoarea sa, Iorga își folosea argumentele și evalua preopinienții cu răbdare sau, după caz, cu exigență (uneori) exagerată, specifică omului politic înzestrat, dedicat crezului său naționalist³. A fost, fără îndoială, monarhist; nu-și reținea, însă, cuvintele atunci când considera că acțiunea Regelui era greșită. „I-am spus-o și Regelui cândva: am venit ca președinte de Consiliu, sunt gata să plec ca profesorul Iorga, fără să mă cred scăzut, pentru aceasta, cu o palmă”⁴.

Avea, de asemenea, respect pentru ierarhiile bisericii – înțelegând rolul lor în istoria poporului român – și un cult pentru Oștirea română pe care o considera vitală în făurirea și apărarea României Mari⁵.

Considerațiile mele se concentrează pe prezentarea câtorva argumente, atitudini și fapte din care rezultă concepția liderului politic Nicolae Iorga față de politica de alianțe politico-militare din care România a făcut parte în perioada interbelică, cu deosebire în scurta perioadă în care a deținut mandatul de președinte al Consiliului de Miniștri. Demersul meu se bazează pe informații din câteva surse primare (memorialistică, din presa timpului – mai ales din publicația proprie a savantului, *Neamul românesc* – arhive) și din volume de documente publicate⁶.

Fără îndoială, Nicolae Iorga a avut la dispoziție multe informații care i-au îngăduit să-și consolideze convingerea privind necesitatea unei apărări colective bazate pe Statutul Ligii Națiunilor și pe alianțele politico-militare pe care aceasta le accepta. Însă, universalist prin vocație, din perspectivă istorică, Nicolae Iorga a sesizat limitele politicii de alianțe, de aceea n-a fetișizat-o și n-a considerat-o suficientă ca soluție pentru apărarea intereselor statului român⁷.

Nicolae Iorga

Faptul că în consemnările sale din perioada cât a fost Președinte de Consiliu (aprilie 1931 – iunie 1932)⁸ nu dezvoltă suficient activitatea Guvernului în această direcție se explică atât prin obișnuința de a rezuma întâmplările cotidiene cât și ca semn că acceptase dorința Regelui de a conduce direct politica externă și de apărare a țării. Concepția lui Iorga în acest

Regele Carol al II-lea și Nicolae Iorga

domeniu rezultă mai degrabă din disputa cu alți lideri politici, în special cu Nicolae Titulescu, cel care – era de părere Nicolae Iorga – avea o încredere exagerată, exclusivistă, în capacitatea Ligii Națiunilor și a unui sistem de alianțe politico-militare interstatale de a apăra securitatea țărilor membre, inclusiv pe cea a României⁹. Așa încât el justifica implicarea formală/limitată în probleme de politică externă, invocând specificul „Ministeriului”: „E un Ministeriu de specialiști, în care n’am dreptul să mă amestec decât doar cu acea discreție moldovenească prin care astfel de intervenții se scuzează, ferindu-mă însă de a insista. Desigur, am astfel o acțiune asupra politicii noastre. Respectând în interior ordinea burgheză, în politica externă mă țin de alianțele pe care nu numai că le-am moștenit, dar am contribuit să le fixez”¹⁰(s.n.).

Am dorit să evidențiez de la început punctul de vedere real al omului politic Nicolae Iorga față de problema alianțelor pentru că, în cuprinsul studiului, mă voi opri asupra unor nuanțe care ar putea să pară contrare acestuia.

Fără a fi inițiatorul consolidării alianțelor României în timpul mandatului de premier, Iorga era la curent cu disputele la nivel european în chestiunile dezarmării și securității colective și încuraja demersul miniștrilor săi să se implice în această problemă. El participa (și gira astfel) la acțiuni pe care le considera necesare la începutul deceniului doi interbelic când – pe fondul crizei economice generale – climatul politic european se deteriora rapid. Între altele, era nelipsit de la reuniunile informale cu oficiali sau emisari străini de la care afla viziunea țării lor într-o chestiune sau alta ori pe care-i informa cu poziția statului roman în acele privințe. O astfel de ocazie a fost reuniunea miniștrilor aerului din câteva țări europene: „...masa dată miniștrilor Aerului de generalul Amza¹¹, la Cercul Militar. (...) Apoi la Clubul aeronautic, unde se decorează parașutista Smaranda Brăescu¹² ... Dumesnil îi sărută mâna. Foarte frumos discurs al acestuia, răspunzând lui Bibescu¹³. Dumesnil¹⁴ m-a cercetat. I-am dat aceleași explicații ca lui Puaux¹⁵. Pare convins. Urmează Balbo¹⁶, care-mi aduce cărțile sale. (...) Spune că Italia nu vrea decât dezarmarea, dar păstrează ce-i trebuie ca să se apere. Să înceapă Franța! Nu crede în posibi-

litatea unui războiu, dar bănuie pe Iugoslavi, care ar plăti atentatele din Slovenia. Crede că Serbia va rămâne desfăcută de celelalte regiuni. Recunoaște că Ungaria nu poate ataca, că de nicăeri n’ar fi ajutată ofensiva ei”¹⁷.

Altă ocazie a fost reuniunea Conferinței interparlamentare care s-a întrunit la București, eveniment cu rezonanță în cercurile politice și de media europene¹⁸: „Seara, marele banchet oferit de mine interparlamentarilor la Cercul Militar. Cinci sute de tacâmuri. Cu asta, spune Argetoianu lui Valcovici, îți făceai șosea dublă până la Chitila. După discursul meu, Löbe¹⁹, președintele Reichstagului, care-mi ceruse să i-l traduc, vorbește puternic, cu mulțămiri României și afirmarea necesității democrației. Ea are o criză, dar unde nu e? Dictatura însăși a suferit-o. Apoi, foarte lung, un Frances, o doamnă bulgară pentru femeile care au întovărașit bărbații, o polonă și tot așa (...). Mă ridic: atunci începe Papanastasiu²⁰ un discurs, care durează un sfert de ceas, despre Confederația balcanică, sau cum i s’ar mai zice”²¹.

Ca Președinte de Consiliu, Nicolae Iorga era atent și la curent cu demersurile făcute la Ministerul Afacerilor Străine sau de către ambasadorii români în principalele capitale europene pentru consolidarea percepției corecte despre locul României în sistemul de alianțe defensive din Centrul și Sud-Estul Europei. Într-o discuție cu „un ziarist din Viena” – care-l întreba despre Mica Înțelegere și despre autonomia minorităților din Ardeal – el atenționa că „Apusul pierde, din cauza incapacității de a vedea noua realitate: Mica Înțelegere e jandarmul de la graniță, iar minorităților le recunoaștem toate drepturile”²².

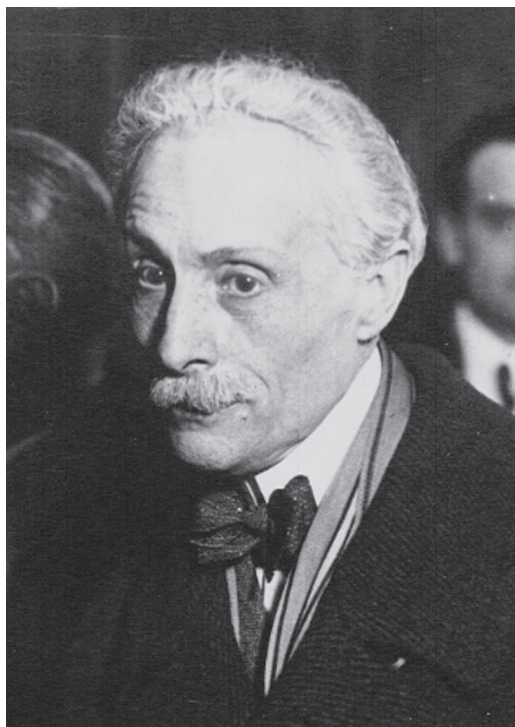
În virtutea unor relații anterioare bune și considerându-se foarte avizat în probleme de relații internaționale, Nicolae Titulescu, care-l consilia pe Rege în chestiuni de politică externă, a încercat același lucru și cu președintele de Consiliu. Iorga descrie o primire a lui Titulescu, la solicitarea acestuia din urmă, reținând dorința exprimată de abilul diplomat de a se adresa „... omului/prietenului Iorga și nu șefului”. Numai că Iorga avea încredere în ministrul său de externe (Dimitrie Ghica²³, peste care Titulescu, aflat la post ca ambasador, tocmai trecuse, și acum, nefind de față, îi comenta acțiunile).

Din acest motiv, Iorga l-a primit foarte „rece și ceremonios” și nu i-a luat în seamă

discursul patetic: „Titulescu la mine. E foarte nemulțămît în ce privește politica externă a României”²⁴. Titulescu reproșă mai ales abordarea greșită în negocierile cu sovieticii: „... cu Sovietele, cu care Take Ionescu s’ar fi înțeles încă din 1920, și căroră, la Viena, li s’a dat ocazia să strice prescripția cu privire la Basarabia, am apucat-o rău, puind noi întâiu chestia Basarabiei. Putem ajunge a fi pierduți în opinia publică, fiind priviți ca războinici; s’ar merge pană la discuția rectificării de frontieră”²⁵.

De altfel, disputa pe chestiunea negocierilor cu sovietele va fi reluată în anii următori – în Parlament și în presă – când Titulescu deținea portofoliu la Afacerile Străine, iar Nicolae Iorga se afla pe băncile Opoziției. Analiza ei ne relevă viziunea explicită a savantului față de credibilitatea alianțelor politice bi sau multilaterale interstatuale. Profunzimea ideilor, etalate cu elocință și talent oratoric remarcabil, impresionează și astăzi pe cititorul onest. Redau, ca argument, schimbul de replici între cei doi titani ai vieții publice românești interbelice, din care nu lipsesc argumentele dar și reproșurile învelite în sarcasm sau insinuările adeseori dincolo de limitele dialogului sincer; se observă, astfel, cât de sensibile erau deciziile în chestiuni de politică externă pe măsură ce se apropia momentul tulburării păcii de după Marele Război. Nicolae Titulescu răspundea astfel, în Senat, unei interpelări făcute de senatorul Nicolae Iorga: „Iată dlor, cum au început aceste negocieri. În pactul propus de însăși Polonia există o clauză prețioasă, o clauză de interdependență a ratificării: „Tratatul polono-sovietic va intra în vigoare a 30-a zi după notificarea de către una din Înaltele Părți Contractante, celeilalte, că acorduri analoge prezentului tratat între Soviete, pe de o parte, și Estonia, Finlanda, Letonia și România, pe de altă parte, au fost ratificate”²⁶. Titulescu reproșează Guvernului Iorga faptul că n-a valorificat această oportunitate: „Și guvernul român, fără altă garanție, renunță la clauza de interdependență și se duce la Riga. Și aici este chestiunea. Este înainte de 5 ianuarie”²⁷. (...) Vă pun întrebară: pentru ce v-ați dus la Riga fără vreo garanție că celelalte pacte nu vor fi semnate fără pactul românesc? Acest lucru trebuia făcut la început. Mai târziu nu se putea obține. (...) Rezumând, voi termina spunând că, ascultând

**Dimitrie Ion Gr. Ghica,
ministru Afacerilor Străine**

pe dl Iorga, am ajuns la această concluzie: Dle Iorga, este mult mai ușor să scrii istorie, decât să faci istorie”²⁸.

Nicolae Iorga reacționează ofensat: „Dle președinte, dlor senatori, eu sunt foarte recunoscător dlui Titulescu pentru două lucruri. Întâi pentru lămuririle pe care le-a dat, pentru criticile pe care le-a încercat și pentru tonul, într-adevăr genevez, pe care l-a introdus în răspunsul față de o persoană cu care a avut legături de acelea care interzic de obicei acest ton. Dar se vede că în această privință... (...). În ceea ce privește însă faptele acestea, eu am dator să le răstorn aci, așa cum au fost înfățișate cu meșteșug de retorică de dl Titulescu. Dumnealui a intervertit ordinea cuvântării mele. A răspuns întâi la partea a doua și pe urmă la partea întâia, deși pentru oricine partea întâia este cea mai interesantă, este aceea care privește, în rândul întâi, acest Senat. Într-adevăr, partea întâia cuprindea aceste lămuriri netede: guvernul pe care l-am prezidat eu a deservit interesele țării? M-am prezentat eu și colegii mei – iau toată răspunderea și pentru aceștia

– în așa fel, încât cine a venit după mine trebuie să urmeze altă politică și, urmând chiar altă politică, să nu poată îndrepta greșelile pe care le-ar fi făcut guvernul din 1931-32? Aceasta este întrebarea? Ce a răspuns dl ministru al Afacerilor Străine la prezentarea foarte netedă a răspunsurilor, pe care le-a dat guvernul prezidat de mine, atunci când i s-a cerut să reia negociațiunile cu Sovietele? Despre aceasta este vorba, nu despre ceea ce a fost înainte de ianuarie (...). Am pus chestiunea rău? Punând chestiunea rău, am periclitat interesele României? Aceasta era ceea ce trebuia să demonstreze dl ministru de Externe. D-voastră ați văzut (...) și dovada că am lucrat *continuu cu aprobarea Alianțelor noastre* (s.n.), ați văzut și din ultimul răspuns pe care l-am dat mareșalului Piłsudski, care a fost politica mea și nu văd întrucât această politică se poate deosebi de politica pe care orice om într-o situație atât de grea, orice om întrucâtva preocupat de interesele țării sale, trebuie s-o ducă (...). Pe mine mă interesează acest fapt: orice ar fi cerut Polonia în luna lui mai 1931, ce hotărâre am luat eu în momentul când a trebuit să iau o hotărâre?”³⁰

„Dar d-voastră – continua Iorga – îmi vorbiți de «interdependență». Dar cu sistemul «interdependenței» d-voastră, lucrurile nu s-ar fi început nici acum și ne-am fi pus în legături rele cu acei care în mod vădit aveau dorința să nu intrăm în «interdependență», ci să luăm franc și sincer o atitudine. Și d-voastră, în felul cum prezentați problema, o prezentați ca și cum prin astfel de pacte, prin negocieri, s-ar rezolva chestiuni ca cele de siguranță, de putere! Cine este în stare să reziste, rezistă. Dacă nu este în stare să reziste, poate să aibă toate asigurările

Nicolae Iorga și Nicolae Titulescu
la Camera Deputaților²⁹

prin hârtii, care, încă o dată vă spun, hârtiile acestea în convingerea mea nu angajează un guvern revoluționar al cărui scop, înainte de toate, este să răstoarne ordinea politică din Europa. Eu pot să fiu judecat numai din acest punct de vedere. Eu spun un lucru: nu aveam nevoie de negocieri cu Sovietele, nu aveam credință în sinceritatea Sovietelor, nu ne credeam asigurați prin ceea ce iscălesc Sovietele”³¹ (s.n.) „(...) Atitudinea lor și la Moscova, când s-a iscălit Pactul Kellogg³² de către dl Davila³³, a fost plină de învățăminte. Căci chestiunea Basarabiei a fost ridicată și va fi ridicată în fiecare moment de guvernul sovietic. Nu este vorba de o acțiune în care atitudinea și dibăcia, un cuvânt strămutat de ici dincolo, să se facă să ne putem plimba cu mâinile în buzunar, cântând laude unei diplomații care este dibace”³⁴.

Vizibil afectat de critica ministrului de externe, Nicolae Iorga a reluat în „Neamul Românesc” atacurile pline de sarcasm la adresa lui Nicolae Titulescu, în chestiunea negocierilor cu Sovietele și a repercusiunilor asupra alianțelor României.

De obicei critic, plin de sarcasm și insinuări pentru fapte și întâmplări nefaste din societatea românească, Iorga avea puterea să recunoască public un succes de politică externă, chiar și atunci când artisan ar fi fost unul din adversarii săi. Așa s-a întâmplat când a aflat de stabilirea relațiilor diplomatice dintre soviete și România: „E fără îndoială un act de o mare importanță și, oricâte rezerve s-ar putea face în ce privește sinceritatea Sovietelor, el cuprinde o asigurare reală pentru România. Prin el vom putea lucra în marginile unei realități cunoscute, pe când înainte eram cuprinși în vagul legendelor. Cine va avea ochii deschiși, și bine deschiși, va folosi desigur din învoiala de astăzi, care poate deschide un capitol mai fericit în viața acestor regiuni din Estul și Sud-Estul Europei, asupra cărora s-au abătut atâtea furtuni fără a-și fi istovit până astăzi norii. Ar fi nedrept să nu se recunoască succesul urmărit cu o răbdătoare inteligență de ministrul nostru de Externe și nu-i vom precupeți felicitările”³⁵.

În schimb, ca jurnalist a ridiculizat demersul – pe care l-a considerat formal și ineficient – șefului diplomației române pentru crearea unei noi alianțe: Înțelegerea Balcanică. Iorga era la curent cu eforturile mai vechi în aceasta

**Nicolae Iorga și mareșalul Józef Piłsudski, în vizită în România
(octombrie 1931)**

privință; în calitate de președinte de Consiliu fusese informat despre disputele dintre delegațiile naționale la Conferințele anuale desfășurate cu mare fast în fiecare din capitalele balcanice. El intuia că vizita lui Nicolae Titulescu la Sofia și încercarea de a atrage Bulgaria într-o alianță balcanică vor fi sortite eșecului³⁶. „Acum – scrie Iorga – drumul dlui N. Titulescu, omul care pentru vanitatea sa are nevoie totdeauna de un cal de paradă sub dânsul, s-a mântuit. Radio a difuzat cuvântările ce i s-au ținut, acelea cu care a răspuns; prietenii le-au tălmăcit sensul cel mai adânc și, când nu e, i l-au creat. Fotografiile speciale au apărut în toate foile de tiraj. Socotelile indispensabile s-au plătit. Și, astfel, a venit vremea să ne întrebăm: ce iese de aici? Telegramele ne lămuresc complet în această privință. La Sofia, declarațiile dlui Mușanov că Bulgaria nu se angajează și că toate «pactele» nu plătesc în fond nimic (...)»³⁷.

Într-o conferință susținută mai târziu (1939), Nicolae Iorga dezvoltă concepția sa

despre nevoia unui Pact Balcanic pentru menținerea păcii în această zonă supra-numită „butoiul cu pulbere al Europei”: „De aici a pornit așa-numita Înțelegere Balcanică³⁸. De o parte sunt oameni cari, din nenorocire, arată că ar putea să se bată și, de altă parte, este un grup de popoare, un grup de State, foarte hotărât să nu participe, nici într’un chip, la lucrul acesta așa de trist (...). Însă nu sunt numai Statele, sunt și națiunile (...). Înainte, alianțele erau garantate prin (...) factorul monarhic, pentru că legăturile se făceau între monarhi (...) se simțiau angajați Suveranii între dânsii, iar Suveranii sunt permanenți, și nu sunt datori să facă minuni, pe când un Stat este condus, uneori, azi, de cineva (...) care nu reprezintă o dinastie (...) În clipa de față (...) pe lângă faptul că pot apărea interese noi și pasiuni care nu existau înainte, se pot îndemna să se urască popoare care n’au motivul de a se urî (...), în ciuda tuturor motivelor care îndeamnă spre alianțele care sunt folositoare. Deci, înainte de

toate trebuie să te gândești la tine însuși, pentru că alianțele sunt schimbatoare”³⁹ (s.n.).

Spre finalul interbelicului, moda regimurilor autoritare cuprindea mai toate țările europene. Adversarii lui Iorga îl plasau, pe nedrept și tendențios, între simpatizanții acestora (pentru gesturi simbolice pe care le făcuse cândva). El, însă, respingea ferm insinuările, cu argumente din activitatea trecută⁴⁰: „Adică – scria Iorga –, după unele ziare străine (...), în România este nu numai un curent germanofil (...), ci și o întreagă pregătire de guvern care va rupe legăturile, așa de naturale și necesare, cu Franța și cu toți cei care țin la păstrarea hotarelor actuale. Conducătorul e un profesor, care e gata să facă ascensiunea atât de ispititoare puteri în România pentru ca a doua zi să-și coasă pe frac crucea bârligată și să aclame dictatura de la Berlin cu tot ce asigură și promite.

Acel profesor tâmpit așa fi eu.

Răspunsul meu la aceste aiureli e simplu. Am pregătit prin toată acțiunea mea de ani de zile ruperea din legătura cu Tripla Alianță. Am făcut tot ce puteam ca să împiedic în zilele grele ale războiului ieșirea noastră din lupta cu care eram datori. Am renunțat la raporturi care-mi erau plăcute și folositoare cu însăși Germania culturală. *Am observat, ca președinte de Consiliu și ad-interim la Externe, cu cea mai mare grijă toate îndatoririle față de Franța și de ceilalți aliați ai noștri, ferindu-mă în același timp de tot ce ar fi putut jigni cât de puțin Italia.* (s.n.) E adevărat că nu m-am simțit «cetățean al Micii Înțelegeri» (...), am plecat totdeauna de la România, ca să ajung la legăturile noastre firești, și nu invers. Așa încât sarcina onorabilă de a prezida guvernul germanofil o trec oricui o dorește”⁴¹.

Înlocuirea lui Nicolae Titulescu din fruntea Ministerului Afacerilor Străine (august 1936) îi prilejuiește senatorului Iorga un lung „excurs” cu aspect de bilanț asupra situației României în context regional și al alianțelor sale politico-militare care își arătau limitele. „Dar politica externă, – spunea Iorga – aceasta presupune și anumite socoteli militare. Cum poți să crezi dumneata (...) schimbarea de front, în ce privește politica externă? Cum poți să crezi că legăturile făcute într-o anumită direcție pot fi înlocuite îndată cu legături în direcția cealaltă? // Ce absurditate!”⁴².

Eliberat de presiunea disputei îndelungate cu adepții ilustrului diplomat, Nicolae Iorga trece la sfaturi și îndemnuri către un spirit realist și pragmatic în politica externă, care să pună în prim plan apărarea interesului național: „Lucrurile cele mai mari în materie de politică externă se fac fără discursuri răsunătoare, se fac fără angajamente personale (...) și fără nicio grijă de exhibiționism personal. (...). Nu este bine, atunci când se fixează liniile de politică externă, să se vadă omul cu amintirile lui, cu simpatiile și cu antipatiile lui. Acelea să și le țină pentru dânsul, iar fiecare cuvânt rostit în materie de politică externă trebuie, dacă se poate, să aducă un prieten, fără a retrage pe un altul (...). Nu mă gândesc să zguduim anumite alianțe într-o anumită direcție și nu voi săvârși actul de ipocrizie de a striga «Trăiască România sovietică» și «Jos Kominternul» (...). Avem hotare de apărare cu acei care au de apărare aceleași hotare, avem de păstrat datoria de recunoștință acelor prin care am ajuns (...), la această hotărâre. (...) Legătura cu Franța nu este cu un guvern. Legătura este cu propriul frate, ale cărui virtuți s-au format timp de atâtea secole, încât nu câteva luni de eventuale greșeli în politica internă le pot desființa. (...). Aceasta este, cred, politica României, care nu se smulge de la nicio datorie, nu calcă niciun angajament, nu slăbește nimic din onoarea ei, nu caută nimănui buclucuri, dar care este în stare să impună, cu vârful baionetei, oricui, respectul ei”⁴³.

Este și concluzia studiului meu: politica de alianțe politico-militare în timp de pace este necesară, dar în niciun caz suficientă pentru garantarea suveranității și integrității teritoriale a unui stat.

NOTE

¹ 19 aprilie 1931 – 6 iunie 1932. Iorga explică în mai multe locuri împrejurările în care a acceptat guvernarea, deși mulți au pus-o pe seama ambițiilor sale nemăsurate (Hugh Seton-Watson: „Vanitatea imensă a profesorului Iorga l-a propulsat în mâinile regelui”).

² În 1929 s-a declanșat criza economică mondială (1929-1933); concomitent, curentul revizionist ia amploare, iar Germania își face planuri pentru o nouă politică dominantă în Europa Centrală și în Balcani. România avea la dispoziție instrumente de

apărare colectivă, dar în formule neangajante sau orientate spre o posibilă agresiune dinspre Răsărit (Mica Înțelegere, Convenția defensivă cu Polonia, Tratat de stat cu Franța și Tratat de stat cu Italia). În primii ani ai deceniului doi interbelic au început demersuri pentru un pact regional în Balcani. Inițial s-a apelat la „diplomația de conferințe”. La 5 octombrie 1930, a fost convocată prima conferință balcanică, la Atena (România, Albania, Grecia, Iugoslavia, Bulgaria și Turcia). Cea de a doua Conferință balcanică a avut loc la Istanbul, între 20 și 26 octombrie 1931, adică în timpul guvernării Nicolae Iorga. A treia conferință a avut loc la București (între 22 și 29 octombrie 1932), unde, deja, s-au înregistrat limitele unei astfel de forme de colaborare (delegația bulgară s-a retras!) în condițiile în care guvernele nu erau implicate.

³ A fost cofondator al Partidului Naționalist-Democratic. Ca premier, a guvernat sprijinit de Uniunea Națională.

⁴ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VI, *Încercarea guvernării peste partide: 1931-1932*, București, 1939, p. 193-194.

⁵ Ca o ironie, pe fondul crizei ajunse la apogeu, Guvernul Iorga a diminuat cu 50% bugetul Armatei.

⁶ Arhivele Naționale dețin fondul personal „Nicolae Iorga” (inv.nr 1320), cu 14 u.a., cele mai multe cu extrase din presă și corespondență uzuală diversă. Interesant, pentru subiectul meu, este dosarul nr. crt.4, *Correspondență adresată prim-ministrului Nicolae Iorga*. Sunt și rapoarte sau scrisori din partea unor generali: Rujinski, Petală, Stoica etc.

⁷ Petre Otu, *Îmbrățișarea anacondei*, în: „*Lecțiile «falimentului» național din anul 1940*”, Institutul Diplomatic, București, 2021, p. 61. Autorul identifică două teze asumate de clasa politică din România spre sfârșitul perioadei interbelice: prima, care susținea ideea păstrării alianțelor tradiționale, dar și o apropiere de Uniunea Sovietică (promovată, în special, de Nicolae Titulescu); o alta care preconiza o apropiere de Germania (susținută mai ales de Gheorghe Brătianu, Octavian Goga sau chiar Constantin Argetoianu). Unii adversari politici l-au inclus și pe Iorga în această ultimă categorie. Deși era un antisovietic convins, Iorga a respins aceste încercări, arătându-se net împotriva unei apropieri de Germania.

⁸ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VI, *Încercarea guvernării peste partide: 1931-1932*, București, 1939.

⁹ De fapt viziunea lui Nicolae Titulescu în problemele securității colective și a alianțelor regionale era mult mai articulată. Amintim, spre exemplu, discursurile: „Dinamica Păcii” (conferință în Reichstag, Berlin, 6 mai 1929); „Progresul ideii de Pace (la Universitatea din Cambridge, la 19 nov. 1930);

„Dar fiindcă iubim pacea, noi nu suntem pacifiști orbi” (București, la deschiderea Conferinței constitutive a Presei Înțelegerii Balcanice, din 11 iunie 1936). Apud: Potra, Turcu(coordonatori), *Nicolae Titulescu, pledoarii pentru pace*, Editura Enciclopedică, București, 1996.

¹⁰ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VI..., p. 193-194.

¹¹ Vezi: Arhivele Naționale, Fond Dosare personale și Colecții, inv.1148, nr. crt.6. General Constantin Ștefănescu-Amza, a fost numit ministru de Război în Guvernul Iorga din aprilie 1931. Reține atenția Memoriul trimis Regelui în aprilie 1931 privind înzestrarea Armatei. Festivitatea la care a participat Nicolae Iorga a fost o reuniune a miniștrilor aerului din Anglia, Franța, Italia și Germania, organizată (octombrie 1931) din inițiativa lui G. V. Bibescu, care era președintele al Federației Aeronautice Internaționale.

¹² Smaranda Brăescu, aviatore și parașutistă română de renume mondial. La 2 octombrie 1931, a reușit să stabilească un nou record mondial, realizând, lângă Slobozia, un salt de la înălțimea de 6 000 m, fiind decorată cu Ordinul „Virtutea Aeronautică”.

¹³ Gheorghe Valentin Bibescu, pionier al aviației românești.

¹⁴ Jacques-Louis Dumesnil, om politic francez (socialist)

¹⁵ Gabriel Ernest Paul Puaux, ambasadorul Franței la București.

¹⁶ Balbo, om politic italian (fascist), aviator.

¹⁷ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol.VI, ..., p. 202, consemnarea din 13 octombrie 1931.

¹⁸ Uniunea Interparlamentară înființată în 1889, la Paris. Inițial s-a numit Conferința interparlamentară. În 1931 Parlamentul României a găzduit, la București, cea de-a 27-a Conferință, la care a participat și Prim-Ministrul Nicolae Iorga.

¹⁹ Paul Löbe, președintele Parlamentului german.

²⁰ Alexandros Papanastasiou, om politic grec.

²¹ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol VI, ..., p. 197. Iorga a fost destul de reticent față de eficiența conferințelor balcanice. În relatarea prezentă folosește un termen prin care își arată dezinteresul față de conferință, deși Hassan Bey, președintele celei de-a doua Conferințe balcanice (Istanbul), tocmai îl anunțase că a fost ales președinte de onoare.

²² Nicolae Iorga, *Memorii*, vol.VI, ..., p. 153, consemnarea pentru 7 august 1931.

²³ Dimitrie Ion Gr. Ghica, diplomat român, ministru al Afacerilor Străine în Guvernul Iorga.

²⁴ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VI, ... p. 153.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ George Potra, *Iorga-Titulescu, interferențe*, Fundația Titulescu, 2011, p. 204-206.

²⁷ 1932.

²⁸ George Potra, *Iorga-Titulescu, interferențe* ...Autorul redă textul complet din „Monitorul Oficial”, nr. 4, joi, 1 decembrie 1932, partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Senatul, Sesiunea ordinată 1932-1933, ședința de joi, 24 noiembrie 1932, pp. 51-53;

²⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Fișier:Nicolae_Iorga,_Nicolae_Titulescu_și_Savel_Rădulescu_la_ieșire_de_la_Camera_Deputaților.jpg

³⁰ George Potra, *Iorga-Titulescu, interferențe....*, pp. 51-53.

³¹ *Ibidem*, p. 206.

³² Pactul Briand-Kellogg, 27 august 1928, făcut cu scopul de a elimina războiul ca instrument al reglementării disputelor interstatuale. A fost semnat de 62 de țări. România l-a ratificat în 1928.

³³ Carol (Citta) Davila, diplomat român. Se face referire la un raport din 1930 al lui Davilla către Mironescu din care rezultă că sovieticii cereau referendum în Basarabia.

³⁴ George Potra, *Iorga-Titulescu, interferențe*, Fundatia Titulescu, 2011, p. 207.

³⁵ „Neamul Românesc” din 1 iunie 1934.

³⁶ Apud: Doru Dina, Ion Ivașcu, Dorin Teodorescu, *Nicolae Titulescu – titanul politicii externe româ-*

nești, Editura Fundației „Universitatea pentru toți”, Slatina, 2005, p. 82. Este redat textul din „Neamul românesc”, 29 octombrie 1933. (*Post festum...*)

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Nicolae Iorga, *Despre Bazele populare ale oricărui mișcări din Balcani*, Institutul Sud-est European, București, 1939.

³⁹ *Ibidem*. Despre importanța Pactului balcanic am avut ocazia să mă exprim într-o lucrare mai veche (*Managementul crizelor regionale. Modelul balcanic interbelic. Ed AISSM, București, 2002*).

⁴⁰ A fost prezent la aniversarea a 10 ani de la „Marșul asupra Romei” organizat de Mussolini. Era un simpatizant al formațiunilor politice de dreapta din Franța și păstra contacte strânse cu mediile științifice din Germania.

⁴¹ George Potra, *Nicolae Iorga-Nicolae Titulescu, interferențe....*, p. 230-232, doc. 82: articol din „Neamul românesc” din 8 septembrie 1936.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ George Potra, *Nicolae Iorga - Nicolae Titulescu, interferențe....*, p. 231-235, doc.83. Intervenția lui Nicolae Iorga în ședința Senatului, 27 noiembrie 1936. Pe larg în: „Monitorul Oficial”, partea a III-a, Dezbaterile Parlamentare, Senatul, nr. 6, 12 decembrie 1936.

ROMANIAN-POLISH COLLABORATION IN THE POLITICAL AND SCIENTIFIC ACTIVITIES OF NICOLAE IORGA

ANDRZEJ DUBICKI*

Abstract

Nicolae Iorga is a monumental person in the history and culture of Romania. Very often he also spoke about Polish issues in the broader sense, both about scientific and political matters. His involvement in Polish issues is noticeable almost constantly during his scientific and political career. From the time of primary school to his tragic death, through his teachers, professors or later political partners, Poland and its affairs have often been present through many aspects of his activities. Thanks to historical education, Iorga saw Poland as an important partner of Romania on the international stage, moreover, not only as a guarantee of political security; but also an important partner in the context of cultural development. Nicolae Iorga was the initiator of the creation of Romanian philology courses at the Jagiellonian University. For his important role in strengthening relations between Poland and Romania in many fields of co-operation, he was given a honorary doctorate by Wilno University in 1931.

Keywords: Poland, Romania, Polish-Romanian Alliance, Nicolae Iorga

The figure of Nicolae Iorga undoubtedly fits into the broadly understood issue of Polish-Romanian cooperation. Iorga was, of course, one of the numerous admirers of broadly understood Polish-Romanian cooperation, which, according to his research and analysis, already lasted for well over 600 years. According to Iorga, the alliance officially concluded in March 1921 should have not only be limited to cooperation in the political or military elements, but also understandably required co-

operation in the cultural and scientific field. Is Iorga a well-known figure in Poland today? It is difficult to answer this question unequivocally, it is certainly impossible to resist the impression that he was a much more popular figure in the interwar period than today. This is evidenced by the number of biographies of the Romanian historian that were published in interwar and post-war Poland. From the period of the Second Polish Republic, we have a biography, or rather a biographical article of

* Dr. hab., prof. UŁ.

Stefan Wędkiewicz, published in "Przegląd Współczesny" in 1924¹, it can be considered as a symbolic beginning of Iorga's interest in Poland, although of course Romanian topics were most present in the Polish press earlier, for example on the occasion of the Romanian-Soviet conference held in 1921 in Warsaw, or appearing as the aftermath of the alliance concluded in March 1921. Iorga's highly synthetic article also appeared in the aforementioned issue of "Przegląd Współczesny" and concerned mutual Polish-Romanian relations². Another important biography of Romanian scientist was included by Oskar Halecki for the needs of the *Encyclopedia of Political Science* in 1938. In the post-war period, a *memoir* about Nicolae Iorga was published in 1948 by Tadeusz Gostyński in "Przegląd Historyczny"³; later, Iorga appeared in "Mały słownik pisarzy rumuńskich" – "Little Dictionary of Romanian Writers", where H. Mirska-Lasota focused primarily on his literary activity⁴; and in the context of his historical research especially on the history of Byzantium, his biography appeared in the "Encyclopaedia of Byzantine Culture", the author of this short biography was prof. Waldemar Cerań⁵.

As a historian, Iorga very often studied the relations of the Polish with the Romanian principalities, primarily with Moldova and Wallachia, considering them crucial in the state-forming process in the Romanian lands. This aspect of Iorga's activity was also visible during his visits to the Polish lands which took place before World War I – these were strictly scientific stays, primarily their place was Lwów, both due to the relative proximity of Romania, but also due to the numerous collections of archival documents on mutual relations and preserved in this city. Of course, Iorga was not the first Romanian historian to study Polish archives. Already researchers a generation older than him began to explore Polish resources – Alexander Papiu-Ilarian, made and published the results of his query conducted in Kórnik, still in the times actually preceding the creation of united Romania; another scientist worth mentioning was Bogdan Petriceicu Hasdeu⁶, also very interested in Polish-Romanian relations⁷. The scientific query conducted by Iorga in the Archives of Lwów and Kraków should be dated to the

period before 1909, because then, along with the political activation of the Romanian scientist, primarily within the Romanian Cultural League (Liga Culturală), he began to be the object of interest of the Austrian secret services, which finally ended with the recognition of him as *persona non grata* in Austria-Hungary⁸.

Iorga himself became scientifically interested in Polish affairs at the end of the nineteenth century, using previously unknown manuscripts located in Krakow, Lwów and Warsaw. Analysing this period of Iorga's activity, Prof. Stanisław Wędkiewicz drew attention to a certain dichotomy in the historical method of the Romanian researcher. While his source research was of first-class quality, in the case of the history of Poland, he did not have sufficient knowledge of Polish onomastics – there were frequent mistakes in the spelling of proper names; also, there were often visible shortcomings in the achievements of Polish historiography⁹. Similar mistakes also happened to him when compiling his notes – for example, a former deputy of the Polish in Romania – Józef Wielowieyski became in Iorga's *Memories* – Wielowicki¹⁰.

Among the most essential synthetic/monographic works devoted to Poland, Prof. Wędkiewicz included a collection of sketches *Polonais et Roumains*, created under the influence of the alliance concluded in 1921 and is an extract of the most important source materials on mutual political and cultural relations throughout mutual contacts from the fourteenth to the twentieth century. Most space in this publication was devoted to the connections of Moldova and the Polish-Lithuanian Commonwealth. Still, there was also a place to present in a telegraphic summary mutual relations after the unification of the Romanian principalities¹¹.

Nevertheless, concerning the more contemporary history, Iorga always expressed warmth about Poland and Polish affairs, even what is important, in the period preceding Poland's regaining independence. Friendship for the Polish cause resulted from the process of socialisation of the Romanian historian, who, as he recalled, grew up in an environment in which Poles played a significant role, usually emigrants after the January Uprising.

Later, with the growing political importance of Iorga, he began to transfer Polish affairs to his political activities. Also, the magazine “Neamul Românesc” was often a tribune of political action. Polish affairs appeared (e.g. in 1910 – when he published an article about the unveiling of the Grunwald Monument in Krakow)¹².

The conclusion of the alliance with Poland in 1921 was warmly welcomed by Iorga, which he expressed in his conversation with the then Romanian Foreign Minister Take Ionescu¹³. What’s more, the scientist believed that the agreement with Poland was the beginning of concluding a network of regional and supra-regional alliances – Iorga even expected the conclusion of a Polish-English alliance. Interestingly, according to Iorga’s account, it was the Romanian side that was to push for the conclusion of the alliance even before the signing of the Polish-Bolshevik peace in Riga, according to Ionescu’s account – Polish Foreign Minister Eustachy Sapieha finally, after some hesitation was to agree to this solution. The signing of the treaty gave the final impetus to closer cooperation. This was in line with Iorga’s program, outlined in 1924, in an article published in Polish, “Poland and Romania ...”. In it, the Romanian thinker pointed to the need to establish closer relations between Poland and Romania. At the same time, he firmly pointed out that after Poland gained independence, Polish-Romanian ties entered a new phase, in which both nations should respect each other, but to achieve this, it was necessary to take care of the promotion of the state among the partner’s society¹⁴. The program, as mentioned earlier is part of the understandable effort to establish relevant scientific institutions dedicated to cultural activities – Romanian language courses in Poland (in Krakow) and a Polish language course in Bucharest, which, however, should only be the forefront of further activities aimed at the development of mutual contacts¹⁵. Unfortunately, up to a certain point, this cooperation has encountered some difficulties, not necessarily due to the ill will of the parties concerned, but rather to the authorities’ indifference. Iorga recalls the situation of 15-16 April 1922, when the authorities remained indifferent to the visit of Polish professors to Romania¹⁶.

In the interwar period, his visits to Poland were not limited only to archival queries but also devoted to organisational activities, e.g. creating the basis for teaching Romanian philology at the Jagiellonian University. In this capacity, Iorga came to Poland in 1921 and 1924. Apart from measurable scientific effects, the result was colourful memories from a trip to reborn Poland published in Bucharest as *Note Polone*. Also, the previously mentioned articles: Iorga’s and about Iorga, were published in 1924, probably on the occasion of his stay in Poland.

This publication (the booklet) is a record of one of Iorga’s trips to Poland, in which he presents to the Romanian reader his impressions from his stay in Poland. Interestingly, it appears in two versions, the first being a record of the account of a Romanian historian presented at the meeting of the Romanian Academy on 27 June 1924. In addition to other important meetings and events to which Iorga drew attention during his travels, he drew attention to various “Romanian” traces testifying to the mutual long ties between the two countries. This is evidenced by his observations, e.g. from Vilnius, where he noted the existence of a tombstone of Jeremy Mohyla’s daughter – Catherine, embedded in the cathedral’s walls. The Romanian historian presented to his fellow academics and Romanian readers the history of the Mohyla family, typical of the Polish-Lithuanian Commonwealth and its borderlands. The second booklet, also titled *Note polone*¹⁷, was intended for a wider audience and covered all aspects of Iorga’s second trip to Poland. It contains, in addition to reflections of a sightseeing nature, also sometimes critical remarks, e.g. of an economic nature, drawing attention to, for example, a reasonably low trade in goods between the countries concerned – as evidenced by the almost empty border station, Iorga stated that only coal and gypsum are imported from Poland – this was a correct observation. It is worth adding that Iorga was referring to the year 1924, which was paradoxically the best in the context of Polish-Romanian trade in the interwar period¹⁸.

The underlining of Nicolae Iorga’s relationship with Poland was the award of an honorary doctorate from the King Stefan Batory Uni-

versity [UKSB] in Vilnius in 1931. Efforts to grant him this honourable title began in 1929 and were part of the celebration of the 350th anniversary of the University's foundation¹⁹. On 1 October 1929, the Council of the Faculty of Humanities of this University voted to grant him this honourable title²⁰. In addition to Iorga, ten other professors from Poland and Europe were awarded this honour. The resolution of the Faculty Council was confirmed the next day by the UKSB Senate²¹. The result of the vote was unanimous; at least in the case of Nicolae Iorga, all those present supported the initiative²². Efforts began to bring Nicolae Iorga to Vilnius for the solemn promotion of the doctoral thesis h.c., and they lasted practically throughout the year 1930. Unfortunately, because of the busy calendar of the Romanian scientist, and especially given the visit to the USA, it was finally decided to move the ceremony to Bucharest, where it was to take place in the Polish legation at the turn of 1930 and 1931. The act of doctoral promotion was to be made on behalf of the Rector of the UKSB – Deputy of the Republic of Poland in Bucharest Count Jan Szembek. A representative of the University was also to participate in the ceremony²³. Finally, the ceremony was planned for January 1931²⁴. A potentially good date for awarding the diploma would be to link the case with the extension of the Polish-Romanian alliance. Unfortunately, due to Iorga's visit to the University of Lille, this was not possible, so the ceremony took place later. Unfortunately, Iorga's notes from the beginning of 1931 were not published in his memoirs; the sixth volume begins on 7 June, 1931 (so we have a six-month gap here because the last entries from volume V came from the end of 1930). The second possible date is 14 September 1931, because then Iorga mentions a meeting with Prof. Stefan Glixelli in Bucharest²⁵ – perhaps the then dean of the Faculty of Humanities of the UKSB came to Bucharest for the ceremony of awarding the doctorate h.c.? Probably on the occasion of Glixelli, he established appropriate contacts on the spot, which enabled him to obtain a contract in Bucharest, wherein the years 1933-1937, he supervised the Polish language course at the University²⁶. This helped him "wait out" the difficult period after the

closure of his Department of Romance Philology in Vilnius due to the educational reforms of Minister Janusz Jędrzejewicz²⁷. Also, after the untimely death of Prof. Glixelli, Iorga has remembered him very warmly, especially in the context of the visits of the Polish professor to Vălenii de Munte, where he took part in the famous summer school courses at the invitation of Romanian scientist. Iorga was also very critical of the deprivation of the Polish scientist's chair at the UKSB²⁸.

Iorga's last visit to Poland took place in 1933 on the occasion of the VII International Congress of Historians, also during which Iorga's contribution to Polish-Romanian relations was honoured with the *Kaniowski Cross* – photographic documentation from this event has been preserved. In this way, the merits that Iorga placed in the creation of Polish units in Romania in 1917 were honoured²⁹. Nicolae Iorga's political activity also needs to be analysed. The Romanian scholar was an active politician in the years 1910-1940. Also in this case, Polish affairs, which is understandable especially after 1918, were also present in the political part of his activity. They resulted indirectly from his scientific interests, which made Poland particularly close to him and from broadly understood geopolitical conditions – the Polish-Romanian alliance. The Romanian scientist was repeatedly present during the talks on the extension of the alliance; during his mandate as head of government there were held key and ultimately not successful talks on the conclusion of a joint non-aggression pact between Poland, Romania and the USSR, which were aimed at finalisation during the period of the functioning of the government of Nicolae Iorga. Their history and the final fiasco have already been well analysed. Still, it is worth noting that Iorga was well aware of the reasons for Poland's talks with the Soviets and a somewhat selfish attitude during them. This was the relative weakness of the Romanian army, which both interested parties admitted in a conversation between Iorga and Arciszewski, which took place after the latter arrived in Bucharest on 4 March 1933³⁰.

Similarly to the issue of the Polish-Soviet treaty, Iorga referred in an interview with Arciszewski on 28 February 1934. First of all,

he drew attention to the element of demands from the Polish that Romania should be willing to make some concessions in the case of Bessarabia. Iorga was very sceptical about this, which is why he gave a negative opinion on such a proposal. Iorga and Arciszewski were generally quite unsure about France's attitude – considering it a somewhat uncertain ally in the anti-Soviet context³¹.

Polish affairs were very close to Iorga also in scientific terms, also in the 30s, taking part in numerous congresses and scientific conferences, he often presented "Polish" topics, such as during his visit to Paris in February 1933³².

In the context of relations with the Second Polish Republic, attempts were also made to deny the strongly pro-Polish attitude of Nicolae Iorga, here some actions were taken by the Czechoslovak side in the person of the MP of ČSR in Romania, Jan Šeba, who in his book *Rusko a Malá dohoda v politice světové* attributed to Iorga a somewhat xenophobic statement in the Polish context³³. In this case, even if the statement mentioned by Šeba took place, it can be criticised probably towards the behaviour of the Polish MP in Romania – Mirosław Arciszewski. It can also be treated as an expression of the lack of determination characteristic of the Polish and Romanian elites on how to behave within the very complex relations between Poland – Romania and Czechoslovakia. However, the very fact that the Romanian MP cut a sentence out of the context of Iorga's article required additional explanations, which the Czechoslovak MP gave on 24 January 1937. However, the matter was quite serious because Iorga had to explain the case on his own in the Romanian Senate (8 February, 1937), because government circles considered the aforementioned statement as a threat to the recently repaired relations with Poland³⁴.

Finally, Iorga was much involved in the help provided to Polish refugees in 1939/1940 in Romania. In general, Iorga was also evaluated in scientific terms as a friend of Poland and Poles, but sometimes, especially in the assessment of mutual Polish-Romanian contacts, Iorga understandably usually took the Romanian side, often criticising the "imperial" intentions of the Poles, especially towards Moldova, whether in the times of Stephen the Great

or John III Sobieski. This was understandable because he analysed these matters from the Romanian point of view, which did not always coincide with the Polish one.

NOTES

¹ St. Wędkiewicz, Nicolae Iorga, "Przegląd współczesny", 26/1924, p. 430-461.

² M. Iorga, Polska a Rumunja. Wspomnienia z przeszłości i wskazania na przyszłość, "Przegląd Współczesny", 26/1924, p. 378-383.

³ T. Gostyński, Wspomnienie of Mikołaju Jordze, "Przegląd Historyczny", 37, 1948, p. 410-415.

⁴ H. Mirska-Lasota, Mały słownik pisarzy rumuńskich, Warszawa 1975, pp. 91-94.

⁵ W. Cerań, Iorga Nicolae, [in:] Encyklopedia kultury Bizantyjskiej, [ed.] O. Jurewicz, Warszawa 2002, p. 220.

⁶ J. Piskurewicz, Kontakty naukowe polsko-rumuńskie 1918-1939, "Analecta", 3/1 (5) 1994, p. 109.

⁷ St. Wędkiewicz, Nicolae Iorga, "Przegląd współczesny" 26/1924, p. 458,

⁸ C. Bodea, R.Ș., Vergatti, Nicolae Iorga în arhivele vieneze și ale Siguranței regale (1903-1914), Bucharest 2012, dok. 53, 54.

⁹ St. Wędkiewicz, Nicolae Iorga, "Przegląd współczesny" 26/1924, p. 459.

¹⁰ N. Iorga, Memoirii, vol. VII, s. 104.

¹¹ N. Iorga, Polonais and Roumains, Bucharest 1921, pp. 97.

¹² C. Alexandru, Serbările din Cracovia, "Neamul Românesc Literar", 51/1910, p. 803-805.

¹³ N. Iorga, Memorii, vol. III, p. 141.

¹⁴ M. Iorga, Polska a Rumunja. Wspomnienia z przeszłości i wskazania na przyszłość, "Przegląd Współczesny", 26/1924, p. 382.

¹⁵ Ibidem, p. 383.

¹⁶ N. Iorga, Memorii, vol III, p. 298.

¹⁷ N. Iorga, Note Polone (I), p. 2.

¹⁸ N. Iorga, Note Polone (II), p. 4.

¹⁹ A. Srebrakowski, Studia i życie studenckie na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, "Regiony i pogranicza", 5/2017, p. 75.

²⁰ LCVA_F175_ap2(VI)B, b. 12; LCVA_F175_1(1)A_954_134ap, (f) 37.

²¹ LCVA_F175_ap2(VI)B, b. 11.

²² LCVA_F175_1(1)A_954_134ap, f. 134.

²³ LCVA_F175_ap2(VI)B, b. 152.

²⁴ LCVA_F175_ap2(VI)B, b. 151; AAN, Ambasada RP w Bukareszcie 297, f. 1.

²⁵ N. Iorga, Memorii, t. VI, Bucharest 1939, s. 181.

²⁶ Z.M. Oksztul, Glottodydaktyczne dokumenty z okresu międzywojennego do nauki języka i kultury polskiej dla Rumunów, [w:] Polska i Rumunia

w Europie Środkowej w XX i XXI wieku : studia, materiały i eseje poświęcone pamięci prof. dra hab. Wojciecha Rojka = Polonia și România în Europa Centrală în secolele XX și XXI: studii, materiale și eseuri dedicate în memoriam prof. univ. dr. Wojciech Rojek, Kraków 2017, p. 195.

²⁷ Ibidem, s. 196.

²⁸ N. Mareș, Nicolae Iorga și Polonia, București 2021, s. 101.

²⁹ Ilustrowany Kuryer Codzienny, 27 VIII 1933, p. 14.

³⁰ N. Iorga Memorii, vol. VII, s. 70.

³¹ N. Iorga, Memorii, vol VII, s. 199.

³² N. Iorga, Memoirs, vol. VII, s. 66.

³³ According to the Czechoslovak envoy in Romania, Iorga was to confirm the truth of the proverb: "A Pole, a Jew and a dog are the same". M. K. Kamiński, *Polish aspects of the so-called Šeba affair*, "Dzieje Najnowsze", XLIII/2011, 2, p. 16.

³⁴ N. Iorga, Memorii, vol VII, p. 397. Šeba himself was summoned to Prague on this occasion to explain his behaviour. Clearly, Czechoslovakia no longer cared about exacerbating the conflict with Poland.

NICOLAE IORGA, PROFESOR LA ȘCOALA SUPERIOARĂ DE RĂZBOI DIN BUCUREȘTI

AUREL PENTELESCU*

Abstract

The study analyses the activity of N. Iorga at the Higher War School, the highest institution of Romanian military education, created in 1889. Iorga stood in front of the future commanders of units and large units for over three decades, until his tragic end (November 27, 1940). He is part of the series of great Romanian scientists who lectured in front of the Romanian military elite such as: Bogdan Petriceicu Hasdeu, Nicolae Densușianu, Mihail Manoilescu, Simion Mehedinți, Gheorghe I. Brătianu and others.

The issues addressed by N. Iorga in his course were vast: the role of the Black Sea, Mediterranean Sea, Rhine, Danube in the universal history from antiquity to his time, the development of political and social settlements of Europe, the role of representative people in waging wars; moods and military conflicts, etc.

All the other courses taught by Nicolae Iorga at the Superior School of War brought to the forefront elements of great novelty, both in the manner of tackling the subject, but also as useful historical information, with the lessons learned, for a specialized auditor. Throughout his didactic and scientific activity, N. Iorga was a teacher and mentor of the officer corps, contributing to the strengthening of the Romanian Army.

Keywords: Bogdan Petriceicu Hasdeu, Gheorghe I. Brătianu, Ilie Șteflea, Black Sea, Mediterranean Sea, Rhine, Danube

Problematică mai puțin cercetată în istoriografie, prezența savantului polihistoric Nicolae Iorga la pupitrul catedrei de istorie națională și universală de la Școala Superioară de Război din București, timp de peste treizeci

de ani, până la tragicul său sfârșit din 27 noiembrie 1940, constituie – în opinia noastră – un important capitol din vasta sa activitate istoriografică, universitară și socială depusă în slujba propășirii Neamului Românesc.¹

* Prof. dr., Comisia Română de Istorie Militară.

În tratarea acestei problematice, cât se poate de vastă, se cer a fi subliniate, în egală măsură, cel puțin trei aspecte definitorii: a) tema aleasă pentru curs, de regulă impusă de împrejurările istorice ale prezentului; b) metoda desemnată pentru expunerea temei, cu învățămintele rezultate ce se cuvin a fi expuse; c) utilizarea substanței cursului ținut în lucrări istoriografice de autor, de sine stătătoare, produse ulterior.

Considerăm ca prin acest mod de abordare și tratare a prezenței lui Nicolae Iorga ca profesor la Școala Superioară de Război din București se atestă valoarea specială, de unicat – pentru ofițerii Armatei Române – a cursului desfășurat, cât și, deopotrivă, măreția savantului istoric onorat de solicitarea spre a le fi profesor ofițerilor cursanți.

Dovada peremptorie a acestor stări de fapt sunt, între altele, cele exprimate de istoricul Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), succesorul lui Nicolae Iorga, în anii 1942-1945, la catedra de istorie națională și universală de la Școala Superioară de Război din București, atât asupra temei aleasă pentru expunere, cât și asupra metodei de prezentare a respectivei teme.

În februarie 1942, când Gheorghe I. Brătianu a expus cele șase prelegeri în Aula Magna a Școlii Superioare de Război, localul din Șos. Pandurilor, existent și astăzi, pe tema *Originele și formarea unității românești*, a afirmat de la început: „Nicolae Iorga a fost unul dintre marii luptători a acestei unități, a fost în multe privințe profetul ei și împrejurări tragice au voit ca el să nu supraviețuiască sfârșirii unității noastre de acum doi ani. Când am fost întrebat ce conferințe vreau să dezvolt în fața Dvs., întâia întrebare pe care mi-am pus-o a fost aceasta: despre ce v-ar fi vorbit Nicolae Iorga, dacă i-ar fi fost dat să rămână în viață și să vă vorbească mai departe de la această catedră? Mi-am închipuit atunci că dacă ar trăi, tot aceeași temă ar fi ales-o, poate cu un alt titlu; dar în orice caz, conținutul gândirii sale ar fi fost același, pentru că împrejurările în mijlocul cărora se desfășoară acest curs, l-ar fi determinat desigur și pe el să aleagă același subiect al conferințelor sale.”²

În luna mai 1945, când Gheorghe I. Brătianu a expus în Aula Magna a Școlii Superioare de Război din București, localul din Șos.

Pandurilor, cele patru prelegeri, a 50 de minute fiecare, de istorie universală solicitate, tema propusă și aprobată de conducerea Școlii a fost *Formule de organizare a păcii în istoria universală*. Cu acest prilej, la prima prelegere s-a pronunțat și asupra metodei de expunere ce o va utiliza, aceeași folosită și de Nicolae Iorga la toate cursurile ce a predat la Școala Superioară de Război din București: „Dintre diferite metode de a expune istoria universală e de preferat din punctul de vedere al cercetării și al varietății aspectelor, cea folosită de Nicolae Iorga: urmărirea unei anumite probleme în decursul timpului, fie că ne mărginim la un anumit spațiu geografic, fie că cercetăm o chestiune de însemnătate și influență generală.”³

În context, se impune precizarea: cursurile lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București, cât și cele de la Universitate au fost guvernate de concepția sa asupra istoriei, exprimată clar și în funcție de auditoriu ori de câte ori s-a ivit prilejul. În anul 1912, în lecția de deschidere la cursul *Chestiunea Rinului*, ținut la Școala Superioară de Război din București, Nicolae Iorga a afirmat: „Istoria nu dă rețete pentru viața practică. Ea prefăce sufletul celor ce se pătrund de învățămintele ei. Ea dă simțul realității lucrurilor și ajută la judecăți drepte. Ea privește azi pe oricine, căci oricine participă la viața publică și o determină. Ea privește pe militari ca aceia care au mai mare sacrificiu de făcut (subl.n.). Ei trebuie să-și dea seamă de elementul moral determinant al războaielor moderne. [...] Natura elementului moral de care o oștire are nevoie astăzi, nu e atâta entuziasmul, credința, disciplina, sentimentul de onoare, ci *conștiința* (subl. N. Iorga). Ea se hrănește însă în rândul întâi din învățămintele istoriei universale.”⁴

Regăsim aserțiuni asemănătoare și în ultimul curs predat de Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București, *Stări sufletești și războaie*, din anul 1938.

Cât privește utilizarea substanței cursurilor predate în lucrări istoriografice de sine stătătoare, exemplificările le vom consemna la timpul potrivit.

Acțiunile militare de la cumpăna veacurilor al XVIII-lea și al XIX-lea, cu precădere războaiele napoleoniene din prima parte a veacului al XIX-lea, au pus în evidență com-

plexitatea confruntărilor militare a statelor beligerante și nevoia existenței unui corp de ofițeri specializați în organizarea și ducerea operațiunilor militare. Acești ofițeri au fost denumiți generic *ofițeri de stat major*. S-a iscat astfel ideea înființării unor Școli de război în care să se formeze astfel de ofițeri de stat major, iar aceștia să elaboreze și să răspândească doctrina militară la toate nivelele forțelor luptătoare, unitatea de concepție a acestora va asigura nemijlocit unitatea de acțiune în operațiunile militare terestre și navale ale armatelor beligerante.

Ca urmare, în principalele state europene, în secolul al XIX-lea, au fost înființate Școli Superioare de Război: la Bruxelles (Belgia), în 1859; la Torino (Italia), în 1867; la Berlin (Germania), în 1872; la Paris (Franța), în 1876.⁵

În România s-a încercat înființarea unei astfel de Școli încă din anul 1872, dar lipsa fondurilor necesare și vitregia vremurilor (lipsa independenței de Stat a României, situația geopolitică de pe continentul european etc.) au plasat evenimentul cu 17 ani mai târziu, adică în anul 1889.

În context, se impune precizarea că războiul franco-prusian din anii 1870-1871 a dus ca Franța să fie învinsă, iar Germania să se proclame imperiu (la 18 ianuarie 1871), încheindu-se astfel procesul de unificare a landurilor germanice prin forța armelor. Liderul acțiunilor militare victorioase din această perioadă a fost feldmareșalul german Helmuth Carl Bernhard conte de Moltke (1800-1891), supranumit strateg al „războiului total” (militar, economic, politic, diplomatic etc.). Tot lui se datorează organizarea pe baze noi, eficiente, a serviciului de stat major, devenit „creierul armatei.”⁶

Se poate afirma, în temeiul celor arătate, că războiul franco-prusian din anii 1870-1871 a validat necesitatea și eficiența serviciului de stat major, cât și importanța unor Școli Superioare de Război pentru formarea corpului de ofițeri de stat major specializați în organizarea și ducerea acțiunilor militare.

Este meritul Domnitorului Alexandru Ioan I Cuza (1820-1873; domnitor: 1859-1866) de a fi organizat Armata Română pe baze moderne, după model european, cât și crearea, chiar din anul 1859, a Statului Major General, ca organ de direcție al Armatei, încadrat, în principal,

cu ofițeri absolvenți ai Școlilor de Război din străinătate (Bruxelles, Torino etc.), dar și cu alți ofițeri. Pentru ca în data de 18 martie 1872 generalul Ion Emanoil Florescu (1819-1893), ministrul de Război (1871-1876), să obțină Înalta aprobare a Domnitorului Carol (1839-1914; domnitor: 1866-1881; rege: 1881-1914) pentru a se crea o Academie de Război, cu studii pe trei ani. Acest Decret nu a putut fi pus în aplicare din lipsă de fonduri. Abia în anul 1889 viața Școlii Superioare de Război din București a devenit realitate.⁷

Școala Superioară de Război din București a fost înființată în baza Înalțului Decret Regal nr.2073 din 8 august 1889, semnat de Regele Carol I, la Sinaia, și contrasemnat de ministrul de Război, general Gheorghe Manu, viitorul președinte al Consiliului de Miniștri.⁸ În baza acestui Înalț Decret Regal (Art.14), Ministerul de Război a elaborat *Regulamentul de organizare și funcționare* al instituției de învățământ nou creată, aprobat de Suveranul României, șef al Marelui Stat Major fiind generalul Ștefan Fălcoianu, organizatorul propriu-zis al Școlii Superioare de Război din București.⁹

În cele 14 articole ale Înalțului Decret Regal nr.2073 din 8 august 1889, cât, mai ales, în *Regulamentul de organizare și funcționare* (6 titluri, 33 capitole, 228 articole) s-au stipulat: scopul instituției – pregătirea ofițerilor pentru serviciul de stat major și răspândirea în armată a înaltelor cunoștințe militare (doctrina militară), durata învățământului fiind de doi ani; condițiile de admitere – examene scrise, orale și practice, cu indicarea materiilor de admitere; nominalizarea materiilor ce se predau, pe ani de studii și numărul de lecțiuni pe materii (10 materii în anul întâi, cu 200 lecțiuni; 11 materii în anul doi, cu 190 lecțiuni), unde, în ambii ani de studiu *Istoria militară* (analiza sistematică a războaielor din epoca napoleonică și ulterior) are cele mai multe lecțiuni (câte 30 în fiecare an); condițiile de examinare și notare periodică; clasificarea și brevetarea, plus stagiile post-scolare de stat major etc.¹⁰

În primii ani, numărul ofițerilor admiși în Școala Superioară de Război din București a fost de zece, conform Înalțului Decret Regal nr.2073 din 8 august 1889 (art.3). Ulterior numărul acestora a crescut la 20, apoi și mai mult, în funcție de necesități.¹¹ Locația Școlii

Superioare de Război din București a fost în trei poziții: a) clădirea existentă și astăzi în Strada Știrbei Vodă – aripa dreaptă a clădirii, etajul doi, cinci încăperi mici, unde a avut loc deschiderea oficială a cursurilor în data de 5 noiembrie 1889¹², în anii 1889-1897 (azi clădirea D.N.A.); b) clădirea cu trei nivele, existentă și astăzi, în B-dul Nicolae Bălcescu (în interbelic: B-dul Ion C. Brătianu), fosta cazarmă a jandarmilor călări – Colțea, renovată, timp de 42 de ani, 1897-1939; c) impunătorul local, existent și astăzi, în Șoseaua Pandurilor, inaugurat la 7 decembrie 1939, în prezența Regelui Carol al II-lea¹³, în anii 1939-1948 (azi clădirea Universității Naționale de Apărare „Carol I”).

În anii 1897-1914, adică 17 ani, Marele Stat Major al Armatei Române a funcționat împreună cu Școala Superioară de Război în localul existent și astăzi din B-dul Nicolae Bălcescu, la parter, unde se afla și biblioteca, a cărei custode era Nicolae Densușianu (1846-1911), autor al volumului *Dacia preistorică* (publicat postum, în 1913). Acest local este lăsat astăzi dinadins în paragină. Nu este declarat *monument istoric*. De fapt, pe niciunul dintre cele trei localuri din București nu există vreo însemnare (placă din bronz sau din marmură) care să amintească, pe ani calendaristici, că în acel local a funcționat una dintre cele mai prestigioase instituții de învățământ ale Armatei Române: Școala Superioară de Război din București.¹⁴

Potrivit Art. 9 din Înalțul Decret Regal nr.2073 din 8 august 1889 corpul profesoral al Școlii Superioare de Război din București era numit de Ministerul de Război după propunerea comitetului de Stat major. Regulamentul Școlii reiterează aceași formulare, prin Art.146. Mai mult, prin Art.145 sunt prevăzuți pe discipline, fără nominalizări, un număr de 15 profesori (istoria militară; tactica infanteriei; tactica cavaleriei; tactica și strategia în general; geografie militară generală și a României; tactica artileriei; fortificație; topografie și desen topografic; telegrafie militară și căi ferate; mobilizare și serviciul de Stat major; administrație și drept internațional; limba germană; limba franceză; călărie; desen de imitație).¹⁵

În anul 1909, concomitent cu unele reorganizări în Armata Română, este pus în aplicare

un nou *Regulament al Școlii Superioare de Război* din București, care îl abrogă pe cel din 1889; acesta cuprinde: 6 capitole; 50 articole.¹⁶ Potrivit unor considerații asupra noului Regulament, între altele, se orientează procesul de învățământ către „o cultură generală mai completă”, prin introducerea unor cursuri noi, de sine-stătătoare: științe politice-sociale; dreptul internațional; literatura română; logica; psihologia.¹⁷ Anterior, în cei 20 de ani de experiență didactică, programul inițial al cursurilor a suferit unele modificări sau adaosuri, precum *Învățăminte din istoria politică generală, Limba rusă sau bulgară ș.a.*¹⁸

În volumul *Istoricul Școalei Superioare de Război, 1889-1939*, viața instituției este descrisă pe decade. În decada a doua, 1899-1909, întâlnim consemnarea: „Începând din această decadă, catedra Școalei Superioare de Război este onorată de Marele istoric Domnul Profesor Nicolae Iorga”.¹⁹ Este această precizare argumentul în baza căruia cel dintâi curs ținut de Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București ar fi fost în anii 1907-1908-1909.²⁰ Iar tematica cursurilor nu putea fi alta decât *Istoria armatei românești*, care s-a tipărit în două volume: primul („până la 1599”), în 1910, la Vălenii de Munte, al doilea („de la 1599 până în zilele noastre”), în 1919, la București.²¹ Ambele volume au fost reeditate în anii 1929-1930, de către Ministerul de Război.²² Altă reeditare, ultima până în prezent, la Editura Militară, București, în anul 1970.²³

În amplul studiu *Istoria armatei românești în viziunea marelui istoric Nicolae Iorga*, profesorul Nicolae Ciobanu analizează, am putea spune în extenso, conținutul volumului *Istoria armatei românești*, fără însă a licita că materia volumului are la bază notele de curs ale lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București, neavând nicio dovadă scrisă în acest sens. Și totuși, indirect, această dovadă există, atât la ediția din 1910, cât și la ediția a doua din 1929-1930. În *Prefața* la ediția din 1910, Nicolae Iorga precizează: „Aceasta nu este o istorie a oștirii românești care să poată înlocui cercetările specialiștilor militari.” Pentru a adăuga imediat: „Dar pentru ca *ofițerul* (subl.n.) să cerceteze din punctul de vedere al artei militare faptele războinice, este nevoie ca istoricul, descoperitor, publicator și

critic de isvoare, să-l inițieze în mijloacele de cunoaștere a adevărului.” Pentru că – afirmă Nicolae Iorga – „un război, ca orice fac oamenii, este un fenomen social și el (războiul, n.n.) trebuie pus în legătură cu atâtea lucruri pe care specialistul în știința războiului n-are de unde le știi.”²⁴

În *Prefața* la ediția a doua, cea din anii 1929-1930, a lucrării *Istoria armatei românești*, Nicolae Iorga comentează: „După douăzeci de ani și mai bine reapare o carte din care *ofițerii noștri* (subl.n.) au putut culege atunci o informație nouă.” Spre a adăuga imediat, în mod firesc: „Aș fi foarte bucuros dacă în lupta și în jertfa lor ar fi fost o urmă din această cetire.”²⁵

Este lesne de sesizat că *Istoria armatei românești* a fost concepută și prezentată în primul rând pentru ofițerii Armatei Române, care, la data respectivă erau elevi ai Școlii Superioare de Război din București, formula de adresare fiind „ofițerul” și „ofițerii noștri”, nicidecum *cititorul* etc., în cele două prefețe. De fapt, structura cărții, cât și metoda de expunere specifică lui Nicolae Iorga, enunțată deja, atestă caracterul unor note de curs, stenografiate și apoi tipărite, în 1910 și ulterior.

În context, se impune precizarea că la edițiile 1910 și 1929, Nicolae Iorga a dezvoltat problematica Vadurilor, a Pasurilor Carpaților, precum și a Vadurilor Nistrului, ca fiind zone geografice importante din punct de vedere strategic în operațiunile militare. În ediția din 1970, problematica vadurilor a fost eliminată, sub incidența factorului politic pro-sovietic. În mod cert, o ediție actuală din *Istoria armatei românești* de Nicolae Iorga, a patra, problematica vadurilor va fi reiterată, ca document istoric specific, după ediția a treia trunchiată sub raport politic.

În aceeași ordine de idei, nu știm – și s-ar putea să nu știm niciodată – conținutul celor 15 lecții de *Artă militară la români*, pe care le-a ținut Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907) la Școala Superioară de Război din București în primul deceniu de existență a acestei instituții de învățământ.²⁶ Autorul monografiei istorice *Ion Vodă cel Cumplit* (1865), solicitat să conferențieze la Școala Superioară de Război, avea ce să le spună ofițerilor elevi pe tema dată. În *Prefața* la prima ediție, datată 28 februarie

1865, B.P. Hasdeu nota: „Bălcescu, numai neuitatul Bălcescu, fu un adevărat istoric, un adevărat uvrier și artist al nostru; dar vai! moartea îl seceră tocmai atunci când crisalida devenea flutur.” Adăuga mai mult pentru sine: „Noi am *auzit* pe Bălcescu.”²⁷ Când scria aceste cuvinte B.P. Hasdeu, românul basarabean, tocmai împlinise, cu două zile în urmă, 27 de ani. Scrisese în 1860 faimosul articol *Perit-au da-cii?* Iar ulterior avea să tipărească monumentală lucrare *Istoria critică a românilor* (vol.1, în 1873; vol.2, în 1875). Moartea fiicei sale Iulia (1866-1888) îl va răvăși complet, dar – spun contemporanii – și-a ținut cursurile și la Universitate și la Școala Superioară de Război, fiind și Directorul Arhivelor Statului, timp de 24 de ani, până în 1900.

Din acest punct de vedere, se poate afirma: Nicolae Iorga (în 1909 avea 38 de ani) i-a urmat lui B.P. Hasdeu la catedra de istorie generală din Școala Superioară de Război din București, unde avea să profeseze timp de peste 30 de ani, fiind membru titular al Academiei Române de la 26 mai 1910.

În concepția noastră, Nicolae Iorga nu putea să-și înceapă activitatea didactică la Școala Superioară de Război din București decât cu... *Istoria armatei românești*. Pentru că, încă de la începutul secolului al XX-lea sesizase starea de spirit încordată din Europa, care avea să ducă la izbucnirea și desfășurarea Primului Război Mondial (1914-1918), supranumit și Marele Război. Mai mult, lupta românilor pentru unitatea lor națională și statală, în primul deceniu al secolului al XX-lea, intrase într-o fază nouă, decisivă, cu manifestări specifice atât în Transilvania, Banat și Crișana, cât și în Basarabia și Bucovina. În aceste condiții, Nicolae Iorga, la cursul de istorie politică generală, propune un ciclu de teme vizând zonele geostrategice europene cu mari factori de risc în cadrul acestora, într-o viziune geopolitică unitară, pentru prima dată în istoriografia română într-o astfel de abordare.

Drept urmare, aceste cursuri au fost: *Chestiunea Rinului* (24 teme, tipărite în 1912); *Chestiunea Dunării* (25 teme, tipărite în 1913); *Chestiunea Mării Mediterane* (24 teme, tipărite în 1914); *Chestia Oceanelor* (12 teme, tipărite în 1919).²⁸

În analiza sistematică a conținutului celor patru cursuri la Școala Superioară de Război din București arătate mai sus, am aplicat pentru prima dată în istoriografie sintagma *zonă geostrategică* cu *factori de risc* fiecăreia dintre aceste zone geografice europene – a Rinului, a Dunării, a Mării Mediterane –, cât și asupra Ocenelor, iar lui Nicolae Iorga i-am atașat atributul de *geopolitician*, care „la începutul acestui veac (al XX-lea, n.n.), a pus piatră de temelie, la noi în țară, studiilor care astăzi se cuprind în disciplina științifică Geopolitica.”²⁹

Am făcut aceste caracterizări cu elemente de noutate absolută, în pofida unor controverse, la sesiunea științifică „Factori de risc în Europa secolului XX” din 7-8 septembrie 1994, organizată de „Revista de Istorie Militară” (redactor șef: comandor Ilie Manole; secretar de redacție: comandor av. Gheorghe Vartic), la Sinaia, hotel „Palas”, și la Seciu-Prahova.³⁰ Ulterior, comunicarea, cu titlul ei original, *Zone geostrategice europene și factori de risc în viziunea lui Nicolae Iorga*, s-a tipărit în volumul *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*, apărut la Focșani în 1999.³¹

Chestiunea Rinului este în viziunea lui Nicolae Iorga „problema stăpânirii cursului Rinului din timpuri foarte îndepărtate [...] Problema aceasta a Rinului – precizează Nicolae Iorga –, [...] există din vremi anterioare începutului erei creștine.”³² Arată apoi: „Popoarele se schimbă, așezămintele de stat capătă altă înfățișare, ideile care domină lumea nu mai sunt aceleași; cu toate acestea, necesitățile geografice impun întotdeauna o problemă a Rinului.” Aceasta întrucât – demonstrează Nicolae Iorga – Rinul este împărțit în trei: Svițeria (Elveția, n.n.), Alsacia-Lotaringia (Alsacia-Lorena, n.n.), Țările de Jos (Belgia, Olanda indeosebi, n.n.). „Chestiunea Rinului – conchide N. Iorga –, [...] e chestia luptei de stăpânire teritorială între un stat mare, care se păstrează unitar aproape în tot cursul evului mediu și al epocii moderne, și între o aglomerație de state care nu s-au reunit, formând un puternic imperiu decât în timpurile noastre. Este rivalitatea între statul franc, mai târziu statul francez, și între statele germane.”³³

Pe parcursul celor 24 de lecții, demonstrația lui Nicolae Iorga este amplă, cu o sumedenie de

CHESTIUNEA RINULUI

(ISTORIE A EUROPEI APUSENE ÎN
LEGĂTURĂ CU ACEASTĂ CHESTIE)

...

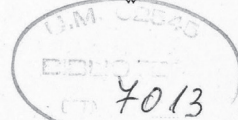
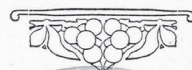
Lecții ținute la Școala de Război

Tipărite după notele stenografice ale d-lui

•• H. Stahl, pentru folosul elevilor săi ••

DE

N. IORGA

VĂLENII-DE-MUNTE

EDITURA SOCIETĂȚII „NEAMUL ROMÂNESC”
1912

Chestiunea Rinului

învățămintele, inclusiv militare, ce se desprind prin compararea fazelor devenirii istorice până în zilele noastre, adică în preajma Primului Război Mondial. În context, surprinde exactitatea cu care Nicolae Iorga a înțeles, fără însă a folosi sintagmele ca atare, că zona renană este *zonă geostrategică* cu *factori de risc* permanent, adică în care conflictul armat a jucat un rol activ de-a lungul istoriei. Evident, expresiile *zonă geostrategică*, cât și *factori de risc*, aparțin *geopoliticii*, sunt folosite de noi astăzi, Nicolae Iorga nepronunțându-le în acești termeni.

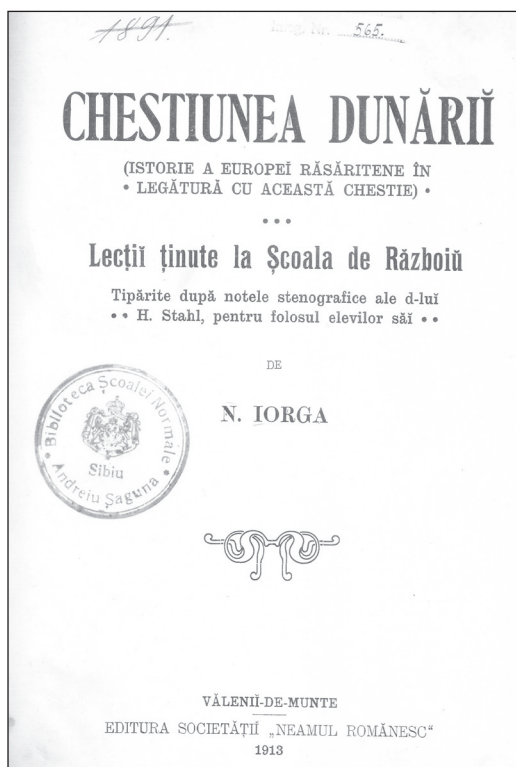
În viziunea lui Nicolae Iorga, chestiunea Dunării este supusă aceleiași analize de tip *zonă geostrategică europeană cu factori de risc permanent*, dar în mod diferit de cea a Rinului. „Chestiunea Dunării, cum o înțeleg eu, – afirma Nicolae Iorga –, [...] cuprinde toată istoria Răsăritului Europei și a Apusului Europei în legătură cu Răsăritul.” Preciza în continuare: „Dunărea a căpătat valoare economică, doar când s-a deschis exportul de grâne ale țării noastre, și, al doilea, când a început navigația

cu abur [...]. Vom vedea apoi interesul Europei pentru această chestiune, amestecul ei neconținut.”³⁴

Comparând problema Rinului cu cea a Dunării, Nicolae Iorga sublinia: „La Dunăre este ceva mai mult [...]. La Rin nu s-a creat o națiune, din conflicte neconținute, din lungile perioade de vecinătate pașnică, din schimbul firesc de locuință între malul drept și malul stâng, în urma năvălirilor, în urma neputinței de lucru mai ușor și mai renumerator. [...] Importanța cea mare a chestiunii Dunării este aceea ca din această chestiune istorică s-a creat o nație nouă.”³⁵

Afirmă Nicolae Iorga în continuare: „Mari și multe prefaceri între rosturile luptătorilor (de pe ambele maluri al Dunării, n.n.), cum nu se află dincolo, pe Rin! Si iată de ce: Rinul a putut să fie cândva drum de comerț, când s-a făcut Liga Rinului, care unea orașele italiene cu Liga Hanseatică, ce, de la Londra trecea prin Flandra până la Hamburg, Lübeck și Brema, cu ramificații până în Novgorod. *Dar un drum, în sensul în care au fost un drum țările noastre, n-a fost Rinul niciodată* (subl.n.). Fericirea și nenorocirea noastră, avantajile și primejdiile situațiilor noastre vin de acolo că aici este un drum. Într-un sens mai precis este un drum Dobrogea (cu Gurile Dunării și ieșirea la Marea Neagră, iar prin Strâmțori cu ieșirea la Marea Mediterană, n.n.), *dar în sensul general sunt un drum țările noastre întregi* (subl.n.).”³⁶

Argumentele lui Nicolae Iorga pentru această demonstrație erau imbatabile. Afirmă: „Gândiți-vă la toată seria nesfârșită de războaie purtate aici, începând cu tracii și mântuind cu războiul din 1877, o nesfârșită serie de lupte pentru fecunditatea admirabilă a pământului acestuia, pentru destoinicia cumpătată și harnică a rasei care a locuit aici. Când Nordul a vrut să meargă spre Sud, când Apusul a vrut să se atingă cu Răsăritul, *aici s-au întâlnit* (subl. N. Iorga). Când popoarele și-au schimbat locuințele, toate au trecut pe la noi; popoare pe care le găsim apoi în locuri depărtate, au stat aici ani întregi de zile: însuși marele Teodoric, regele ostrogoților, «Dietrich von Bern» din Nibelungen-Lied, și-a avut reședința lui de rege barbar cu pretențiuni romane pe aici, și puțin a lipsit să nu rămâie chiar la noi.”³⁷

Chestiunea Dunării

Discursul istoric și didactic a lui Nicolae Iorga pe această temă era amplu și copleșitor prin argumente. Cât privește factorul de risc al supraviețuirii noastre, Nicolae Iorga l-a precizat: „Dacă am fi fost o națiune nebună care se ia la trântă cu toată lumea pentru fel de fel de închipuiri, se isprăvea cu noi de multă vreme: era aici o provincie austriacă sau rusească.”³⁸

Abordând astfel chestiunea Dunării (în zona inferioară a fluviului), concluzia oferită auditoriului – ofițerii cursanți ai Școlii Superioare de Război din București –, s-a impus în chip firesc: „Am fost și suntem poporul de care Dunărea avea nevoie. Și am rămas așa până astăzi, fiindcă nu putem fi înlocuiți în niciun fel de condițiuni prin alții.”³⁹ Adăuga imediat: „Aceasta constituie originalitatea chestiunii Dunării față de chestiunea Rinului, și această originalitate atinge cele mai legitime sentimente de mândrie ale poporului nostru.”⁴⁰

În context, Nicolae Iorga încerca un răspuns la întrebarea pusă tot de el: „care poate fi menirea noastră dunăreană pentru viitor?” Acest răspuns a fost formulat astfel: „Pentru a

avea rostul ce ni se cuvine pe Dunăre – și nu trebuie să-l părăsim cu niciun preț – trebuie să întreținem cu vecinii de dincolo alte legături decât cele de până acum,” în sensul unor conclucrări pentru a ieși la mare (Marea Egee, Marea Adriatică etc.) mai accentuat decât până la data respectivă: „Și, după numărul vapoarelor noastre de mare în regiuni unde nu poate fi vorba de niciun fel de exercitare a drepturilor noastre străvechi, *suntem îndatorați a completa și întări navigația noastră dunăreană* (subl.n.).”⁴¹

În lecția de deschidere la cursul *Chestiunea Mării Mediterane*, Nicolae Iorga preciza: „În tratarea chestiunii Rinului, noi (românii, n.n.) am fost atinși numai indirect; în chestiunea Dunării am fost de cele mai multe ori în deplină lumină a cercetării; în tratarea chestiunii Mării Mediterane vom apărea adeseori, *fiindcă, dacă nu ce facem noi, dar ce suferim noi atârnă totdeauna de cine stăpânește în Marea Mediterană* (subl.n.).”⁴²

Surprinz și astăzi, darămite în epocă, aserțiunile lui Nicolae Iorga cu privire la Marea Mediterană, ca de altfel și cele privitoare la Oceane, la chestiunea Dunării, la chestiunea Rinului, toate – sinteze de analiză geopolitică și geostrategică pentru prima dată în sistemul de învățământ de factură universitară din România. Pe drept, Nicolae Iorga se adresa auditoriului în haina militară de ofițeri ai Armatei Române: „D-voastră nu veniți aici ca să căpătați o orientare în legătură cu chemarea d-voastră specială [...] Aveți nevoie de ceea ce se desface din aceste cunoștințe, de elementul sufleteș, de elementul moral care iese din cunoașterea istoriei universale [...] *Aveți nevoie de anumite adevăruri mari, esențiale, care răsar din cercetarea unor oarecare părți din istoria lumii, din istoria deosebitelor popoare care au avut un rost pe lume* (subl.n.).”⁴³

„Chestiunea stăpânirii Mării Mediterane – sublinia Nicolae Iorga – e mult mai vastă decum s-ar părea la început. În dezvoltarea ei suntem cuprinși și noi; avem și noi un rol, cu toate că niciodată corăbiile de război ale noastre n-au plutit pe această mare cu scopul de a se împotrivi corăbiilor altei națiuni; suntem totuși amestecați în ea, fiindcă Marea Mediterană se continuă, de fapt, – prin cele două strâmători ce mărginesc Marea de Marmara,

canalul între «Marea Albă» a Orientalilor și Marea Neagră –, în această Mare isprăvită și ea, la Nord, prin Marea de Azov. Astfel, *Marea Neagră, cu adausul ei, face parte din sistemul Mării Mediterane* (subl.n.). Prin urmare, orice se petrece în Marea Mediterană are imediat înrăurire și asupra noastră.”⁴⁴

„Dar problema Mării Mediterane – subliniază Nicolae Iorga – nu privește numai generalitatea câmpurilor de apă, dacă aș putea întrebuința această expresiune paradoxală, ci privește încă ceva, și putem întrebuința o a doua expresie paradoxală, – «mările de uscat.» Este o «Mare de uscat», în legătură cu Marea Mediterană, *steпа rusească* (subl. N. Iorga), oferind, în ceea ce privește dezvoltarea popoarelor, sau înaintarea, prelingerea popoarelor, trecera lor răpede de la un loc la altul, ca mijloc unor asemenea mișcări, aceleași fenomene ca și Marea. *Chestiunea Mării Mediterane e în cea mai strânsă legătură cu chestiunea stepei rusești* (subl.n.). Nu o dată [...] se întâmplă ca o dominație să înceapă în stepă, ca să se întindă și să se coboare apoi până la Marea Mediterană; și iarăși se întâmplă ca dominația asupra Mării Mediterane să tindă a înrăuri și a lua în stăpânire viața stepei.”⁴⁵

Surprinzătoare este și aserțiunea privitoare la Oceane, acestea, sesizate ca fiind zone geopolitice și geostrategice de cea mai mare însemnătate, la data respectivă, înainte de declanșarea Primului Război Mondial. „Dacă Marea Mediterană este încă o Mare vie, și aceasta este incontestabil – afirmă Nicolae Iorga –, mult mai viu în ce privește proporțiile și faptul că acolo se face schimbul între viața economică a lumii, este Oceanul Atlantic.”⁴⁶ Pentru ca să precizeze imediat: „Și poate că va veni o vreme când, înviind China, prin japonezi sau alții, și crescând și mai mult, printr-o continuă sporire de emigrări, Statele Unite, *Oceanul Pacific va ajunge să joace un rol de căpetenie* (subl.n.), precum tot astfel s-ar putea să joace acest rol Oceanul Indian.”⁴⁷

Cursurile Școlii Superioare de Război din București au fost întrerupte pe durata Marelui Război (1914-1918). La redeschiderea acestora, Nicolae Iorga a prezentat cursul *Chestia Oceanelor* (12 lecții). În lecția de deschidere avea să spună: „O chestie de actualitate și una de viitor este aceea a Oceanelor.” Pentru

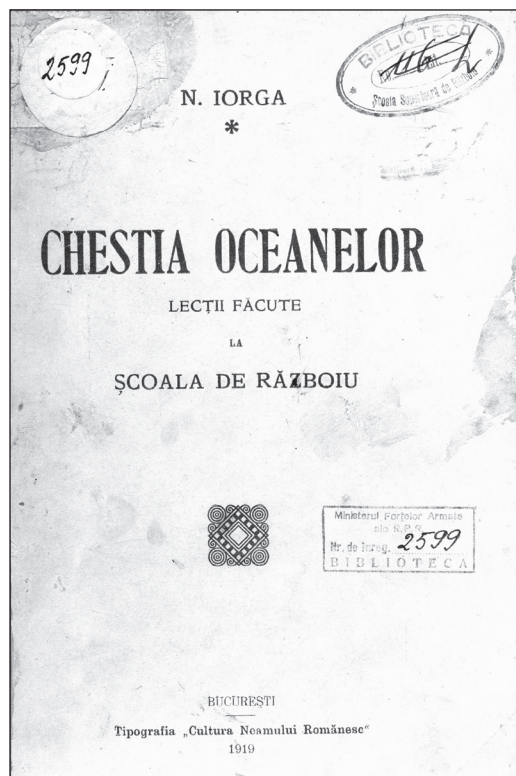
a adăuga imediat: „America s-a amestecat în Războiul cel Mare și l-a decis pentru că a înțeles ce primejdie poate ieși pentru dânsa imperialismul oceanic german unit cu imperialismul continental – și pentru că a simțit *ca o nevoie de viață* (subl.n.) liberarea apelor Atlanticului și garantarea acestei libertăți contra dușmanului de ieri, ca și, întâmplător, și față de prietenii de azi.”⁴⁸

În viziunea lui Nicolae Iorga, Oceanele au fost și rămân zone geostrategice vitale pentru soarta omenirii, iar șirul argumentelor de ordin istoric etalate în cele 12 lecții nu fac decât să confirme acest adevăr. În acest sens, ideea că America este produsul Europei a preocupat intens pe Nicolae Iorga în predarea cursului *Chestia Oceanelor*. Ofensiva Americii către Europa este apreciată ca fiind pozitivă de către Nicolae Iorga, în discursul său didactic din anul 1919. „Dacă limba influențează sufletul – arată Nicolae Iorga –, ea nu-l poate prefăce imediat. În adâncimile lui trăiesc strămoșii muți, cu tot ce-au avut, cu tot ce poruncesc încă urmașilor [...]. *Mentalitatea și sentimentalitatea europeană nu dispar odată cu uitarea graiului de acasă* (subl.n.).”⁴⁹ Ca urmare, concluzia se impune și logic și firesc: „Dacă este vorba de o supunere a Europei, ea nu se va supune deci decât ei înseși, decât energiei sale cele mai cutezătoare și aspirațiilor sale celor mai neîmpiedicate de autorități și tradiții. Și nu vedem dezavantagiul,”⁵⁰ conchide Nicolae Iorga.

Rămâne să judecăm fiecare, valoarea actuală a aserțiunilor rostite de Nicolae Iorga de-a lungul celor patru cursuri de istorie universală la începutul zbuciumatului secol al XX-lea. Viziunea sa geopolitică și geostrategică asupra lumii rămâne de temelie în analiza și interpretarea istoriei oamenilor.

Este poate locul să enumerăm, iar ulterior să comentăm, cursurile pe care în anii 1920-1940 Nicolae Iorga le-a ținut la Școala Superoară de Război din București. Aceste cursuri au fost: *Istoria românilor prin călători*, în anii 1920-1922; *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, în anii 1920-1922; *Românii în străinătate de-a lungul timpului*, în anul 1935; *Oameni reprezentativi în purtarea războaielor*, în anul 1937; *Stări sufletești și războaie*, în anul 1938.

■ Revista de istorie militară ■

Chestia Oceanelor

Se poate spune, fără exagerare, că toate aceste cursuri prezintă elemente de noutate istoriografică în tratarea lor, privitoare îndeosebi la fenomenul social război și implicarea popoarelor în acțiuni militare, avându-se în vedere și calitățile auditoriului: ofițeri în activitate ai Armatei Române; vârsta acestora, oameni deja maturi, în jurul vârstei de 30 de ani, capabili să înțeleagă la dimensiunea lor reală fenomenele sociale prezentate și să-și formeze judecăți drepte și simțăminte profunde asupra lor, extrem de utile în cariera lor militară, ori-când.

„Cu vastele sale cunoștințe istorice – afirmă, pe drept, profesorul Jipa Rotaru –, Nicolae Iorga, deși nu i-a dedicat studii sociologice speciale, a analizat *războiul ca fenomen social, cauzele conflictelor armate, clasificarea lor, impactul asupra societății omenеști* (subl.n.).”⁵¹ În acest context – afirmă în continuare –, Nicolae Iorga „respinge categoric ideea că războiul este starea naturală a omului, că el este iminent ființei umane.”⁵² Citează, ca argument,

din Nicolae Iorga, potrivit căruia războiul este „un fenomen de organizație și în același timp o manifestare morală”, iar „pentru aceasta trebuie o societate organizată, trebuie statul [...], trebuie, în domeniul moral, o religie a statului, care religie a statului să producă o morală a statului și ea să determine condițiile războiului.”⁵³

Profundimea modului de a gândi și a analiza fenomenele sociale, expuse cu precădere în cursurile la Școala Superioară de Război din București în anii interbelici, impresionează și astăzi, atestă, în fond, respectul și admirația ilustrului savant, Nicolae Iorga, pentru Armata Română, pentru tinerii săi ofițeri cursanți, care vor avea de înfruntat vicisitudinile celui de al Doilea Război Mondial, răsturnările de situații politice și militare din anii 1939-1945, cât și ulterior.

Istoria românilor prin călători, apărută într-o primă ediție, în patru volume, în anii 1920-1922 la Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, București, a fost inițial un șir de lecții ținute de Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București. Primul volum, subintitulat *Trecutul românesc prin călători*, tipărit în 1920, a cuprins relatările călătorilor străini în Țările Române de la începuturi (înainte de întemeierea domniilor) până la jumătatea veacului al XVII-lea. Al doilea volum, tipărit în 1921, a inclus scrierile autorilor străini despre români de la jumătatea veacului al XVII-lea până în 1800. Pentru ca volumul al treilea, tipărit în anul 1922, să cuprindă relatările de călătorie (și comentariile lui Nicolae Iorga!) „de la 1800 până în zilele noastre.” Tot în anul 1922 a fost tipărit și volumul al patrulea, care a cuprins „adause din biblioteci franceze și de aiurea.”

Fiind una din lucrările de referință în opera științifică a lui Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători* a cunoscut ediția a doua, mult îmbunătățită, în patru volume, în anii 1928-1929, tipărită la Editura „Casa Școalelor”, București. Această ediție a fost reeditată într-un singur volum (circa 700 pagini) la Editura Eminescu, București, în anul 1981, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Anghelescu.⁵⁴

Amplul studiu introductiv, intitulat semnificativ *O istorie vie a trecutului românesc* (pp.5-56), cu opt părți componente, acestea

menite să sistematizeze problematica pentru înțelesul deplin la lectura volumului, precum și bogăția notelor de la subsolul paginilor fac din ediția îngrijită de Adrian Anghelescu o lucrare pe măsura erudiției ilustrului savant Nicolae Iorga, care în mai 1921 împlinise 50 de ani. Toate informațiile consemnate de noi aici sunt preluate din această remarcabilă reeditare.

Interesul manifestat de Nicolae Iorga pentru relatările călătorilor străini în Țările Române este de la începutul activității sale ca istoric. La 24 de ani, în 1895, a publicat primul volum din *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, iar în 1899, la 28 de ani, a tipărit volumul *Călători, ambasadori și misionari în țerile noastre și asupra țărilor noastre*. Acum, în 1920, la 49 de ani, a dezvoltat această problematică în fața ofițerilor cursanți la Școala Superioară de Război din București sub titlul *Istoria românilor prin călători*, publicând primul volum, urmat – cum s-a mai arătat – de alte volume în anii 1921 și 1922.⁵⁵

În context, se impune precizarea că în 1928, concomitent cu apariția primului volum din ediția a doua a lucrării *Istoria românilor prin călători*, la București, Nicolae Iorga publica la Paris volumul *Une vingtaine de voyageurs dans l'Orient Europeen* (Librarie J. Gamber), care era cursul predat la Sorbona în anul anterior. Pe aceeași temă, în 1926, Nicolae Iorga tipărise tot la Paris volumul *Les Voyageurs Francais dans l'Orient Europeen*, care reunea prelegeri pe care le rostise la Sorbona.⁵⁶

Așadar, o temă vastă, predilectă, *Istoria românilor prin călători*, pe care Nicolae Iorga a ținut să o împărtășească și ofițerilor Armatei Române din promoțiile acelor ani ai Școlii Superioare de Război din București. O va face și în anii următori prin cursul *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor*, tipărit în 1935 la Vălenii de Munte, Tipografia „Datina Românească”.

Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei a fost unul dintre cursurile importante ținute de Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București în anii 1920-1921-1922, tipărite sub genericul *Prolegomene la o istorie universală*, în trei volume: vol.1: *Evul mediu*, 1920, 269 pagini; vol.2: *Epoca modernă*, 1921, 175 pagini; vol.3: *Epoca*

modernă, 1922, 104 pagini. Numărul de lecții ținute pe ani a fost diferit: 19, în 1920; 17, în 1921; 10, în 1922.⁵⁷

Este meritul prof.univ.dr. Jipa Rotaru de a fi reeditat vol.3, *Epoca modernă*, din acest curs, în cadrul proiectului *Nicolae Iorga, 1871-1940. Studii și documente*, coordonat de Constantin Bușe și Constantin Găucan.⁵⁸ Găsim nimerit să transcriem cele zece titluri ale cursului *Epoca modernă*, 1922, astfel: 1. Originile Revoluției franceze; 2. Adunarea Constituantă franceză; 3. Excese și reacțiuni în noua viață constituțională. Noul imperiul și „Restaurație”; 4. Constituțiile de împrumut ale Europei napoleoniene; 5. Constituția franceză din 1815 și luptele parlamentare ale noului liberalism; 6. Încercări liberale de a crea un nou regim; 7. Liberalismul învins de socialism și imperialism; 8. Întinderea regimului de absolutism progresist în Europa; 9. Spre regimul anonim al burgheziei în Franța; 10. Napoleonism de stat și socialism revoluționar.⁵⁹

Pe drept cuvânt, asupra reeditării oferită, profesorul Jipa Rotaru a afirmat: „Sub acoperirea acestor subiecte – de altfel întru totul originale [în tratarea lor] –, Nicolae Iorga radiografiază de fapt întreaga istorie a Europei în perioada transformărilor profunde din viața economico-socială, dar mai ales politică ce cuprinde întregul continent sub influența revoluției franceze și până la 1871, când realizarea unificării statelor germane și italiene, crearea Imperiului German și avântul capitalismului industrial, Europa preia hegemonia asupra întregii lumi.”⁶⁰

Fără îndoială, reeditarea cursurilor ținute de Nicolae Iorga la cea mai înaltă instituție de învățământ militar din România anilor interbelici – Școala Superioară de Război din București – rămâne un proiect istoriografic de primă mărime în viitor. Se va vedea atunci nu numai vasta erudiție a savantului Nicolae Iorga în tratarea temelor propuse, dar, mai ales, mulțimea învățămintelor oferite ofițerilor Armatei Române prezenți la prelegeri, cu scopul ca ei să se pătrundă de aceste învățăminte *pentru a dobândi simțul realității lucrurilor și formarea judecăților drepte*, cum afirmase în lecția de deschidere a cursului *Chestiunea Rinului*, din 1912, tânărul savant, în vârstă de 40 ani, atunci.

Românii în străinătate de-a lungul timpurilor a fost, de asemenea, un curs important, ținut de Nicolae Iorga, în anul 1935, la Școala Superioară de Război din București.⁶¹ Atesta felul cum românii care au trecut granița au înțeles străinătatea, cât și au reprezentat țara lor în lume, îndeosebi în Europa. Era formula inversă, cum s-a mai arătat, din cursul *Istoria românilor prin călători* din anii 1920-1921-1922. Drept urmare, cuprinsul acestui curs a inclus 11 teme, astfel: 1. Introducere; 2. Cei mai vechi pribegi; 3. Cei dintâi ambasadori; 4. Ambasadori și pretendenți; 5. Oaspeți la creștini (prima jumătate a sec. XVII); 6. Pribegi din a doua jumătate a sec. XVII; 7. Călători pentru cultură; 8. Români în Apus prin veacul al XVIII-lea; 9. Noi domni pribegi și studenți în Apus; 10. Studenți revoluționari și naționaliști; 11. Ultimii soli în Apus.⁶²

Deosebit de interesantă este tema 11. *Ultimii soli în Apus*. Rezumatul lui Barbu Theodorescu are formularea: „Sunt boieri care, când nu au ce face, petrec în străinătate și de aceea «merită să fie total neglijată». Vin: M. Eminescu, I. Slavici, Titu Maiorescu, Gh. Panu, Ștefan Vârgolici, Nicolae Xenopol, Ioan Nenitescu etc. Urmează generația 1870-1900. Studiul se încheie cu 3 p. privind studiile lui N.[icolae] I.[orga] și colegilor săi: Rădulescu Motru, Ovid Densușianu, Teohari Antonescu etc.”⁶³

Nu avem știință că acest curs, *Românii în străinătate de-a lungul veacurilor*, 1935, 169 pagini, să fi fost reeditat. Bogăția informațiilor incluse în fiecare din cele 11 teme (capitole) este impresionantă. Spre a mai da un exemplu, vezi cele cuprinse în tema 9. *Noi domni pribegi și studenți în Apus*, despre Ioan Teodor Callimachi, Grigore Ghica, Mihail Sturduza, Gheorghe Bibescu, Alexandru Ioan Cuza, unde detaliile sunt diversificate, cu nuanțări surprinzătoare.⁶⁴

Două importante cursuri ținute de Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București, *Oameni reprezentativi în purtarea războaielor*, în 1937, și *Stări sufletești și războaie*, în 1938, încheie activitatea didactică a ilustrului savant istoric la această instituție militară de învățământ superior, în aceeași manieră și în același spirit combativ și atotecuprinzător ca celelalte cursuri desfășurate în această primă parte a zbuciumatului secol al XX-lea.

Proiectarea celor două cursuri era în strânsă legătură cu evenimentele ce se petreceau în Europa acelor ani, dar și în lume: ascensiunea nazismului în Germania și a fascismului în Italia. Între evenimente: 1936, ocuparea Ethiopiei de către Italia fascistă; 11 martie 1938, ocuparea și transformarea Austriei în provincie a Germaniei naziste; 1938, Germania nazistă ocupă regiunea sudetă, în urma acordului de la München (29-30 septembrie 1938; Germania, Franța, Italia, Marea Britanie); 15 martie 1939, Cehia este ocupată de trupele germane; 14 martie 1939, Slovacia trece sub tutela Germaniei naziste.

În lecția de deschidere din 15 noiembrie 1938 la cursul *Stări sufletești și războaie*, Nicolae Iorga afirma deloc întâmplător: „Oamenii au o mare influență asupra evenimentelor, dar influența aceasta este de multe ori una care vine din însuși mediul în mijlocul căruia se găsesc. Mussolini, Hitler iese dintr-un anume mediu, ei sunt exponenții unei stări de spirit care există în acel mediu.” Adaugă imediat: „Pe de altă parte, este o concepție foarte răspândită de cugetătorii de stânga, de radicali, de socialiști, de comuniști, și, acum în urmă, întărită tocmai de regimurile totalitare (subl.n.), care acestea spun și ele că nimeni nu are dreptul la independență, ci toți nu sunt decât celule într-un organism reprezentat de Stat.”⁶⁵

Cu același prilej, dar referindu-se la cursul *Oameni reprezentativi în purtarea războaielor*, din 1937, Nicolae Iorga afirma: „Atunci când, acum doi ani, am vorbit în această Școală despre Istorie Universală din punctul de vedere al personalităților, care se pot desemna mai clar, să prezint, în anumite amănunte caracteristice, nu și în celelalte, care n-au decât valoare relativă, o epocă întreagă (subl.n).” Arăta în continuare: „Aceste lecții au fost stenografiate și ar putea forma o carte de lectură în general pentru corpul ofițeresc, care nu are o lectură anumită pentru dânsul, și este absolut necesar să existe o bibliotecă destinată ofițerilor.” Motiva aproape imperativ mai departe: „Ofițerul nu se poate ține (în text: ținea) cu cetirea literaturii curente și a gazetelor și chiar cu cercetarea lucrărilor de specialitate, ci *el trebuie să aibă o largă pregătire sufletească* (subl.n).”⁶⁶

Drept urmare, cursul *Oameni reprezentativi în purtarea războaielor* din anul 1937 de

la Școala Superioară de Război din București este o amplă pledoarie pentru măreția, demnitatea și înțelepciunea unor mari comandanți de oști de-a lungul timpului, unde succesele militare și scăderile acestora ca oameni și militari de profesie sunt etalate critic, fenomenul război, ca fenomen social, aducându-le în prim-planul faptelor războinice. Este tocmai ceea ce, în 1934, Gheorghe I. Brătianu afirma în memoriile sale de voluntar în războiul din 1916-1919: „Războiul, această grozavă încercare, spulberă toate fățarniciile și arată firea adevărată a fiecăruia.”⁶⁷

Cursul arătat mai sus s-a desfășurat pe parcursul a zece teme, astfel: 1. Cea dintâi formă a spiritului militar; 2. Alexandru cel Mare; 3. Hannibal Barca; 4. Gaius Marius; 5. Gnaeus Iulius Agricola; 6. Carol cel Mare; 7. Ludovic cel Sfânt [Ludovic al XI-lea al Franței]; 8. Bertrand du Guesclin; 9. Gheorghe Basta [Giorgio Basta]; 10. Gustav Adolf.⁶⁸

Fiecare din cele nouă figuri de oameni reprezentativi în purtarea războaielor, în concepția lui Nicolae Iorga, reprezintă *spiritul unei epoci, și în fiecare din aceste epoci caracterul deosebitorilor se adaugă în jurul unei personalități*. În chiar lecția de deschidere a cursului, *Cea dintâi formă a spiritului militar*, Nicolae Iorga preciza: „Pentru a cunoaște o epocă este bine să aveți contact cu omul din vremea aceea, sau cu omul cel mai apropiat de acea epocă, omul care are mai mult sau mai puțin ideile și sentimentele de atunci, care a cunoscut care erau popoarele, cu aplecările lor și oamenii care au jucat un rol însemnat.”⁶⁹

Pentru ca în lecția de deschidere la cursul *Stări sufletești și războaie* din anul 1938, Nicolae Iorga să dezvolte această idee definitorie asupra modului cum se cere a fi privită istoria: „Chestionarea biografiilor este îndeosebi de interesantă în istorie. A fost, foarte multă vreme, o discuție: cine face istoria, fie că este vorba de istoria militară, fie de istorie socială, politică, de istorie în genere. Cine o face: anumiți oameni sau societatea întreagă? Pusă întrebarea în felul acesta, desigur că nu este adusă în forma cea mai bună. Fiindcă, de fapt, nu se poate face nimic fără o societate întreagă, dar nu se poate face nimic fără o societate [care este] condusă (subl. N. Iorga).”⁷⁰

De pe această platformă ideatică, Nicolae Iorga a dezvoltat întregul curs, de fapt ultimul pe care l-a predat la Școala Superioară de Război în anul de învățământ 1938-1939. În aceeași lecție de deschidere, *Războaie și stări de spirit*, din 15 noiembrie 1938 a afirmat: „În anul acesta am vrut să fac ceea ce am făcut acum doi ani: m-aș fi coborât de la personalitățile mai caracteristice la celelalte, dar aș fi ajuns să prezint oamenii mai mult sau mai puțin indiferenți. Nu merge aceasta, și, atunci, chiar astăzi gândindu-mă la baza pe care aș putea clădi acest curs, am socotit că ar fi bine să vă prezint *stările de spirit din care au ieșit războaiele* (subl. N. Iorga), care au servit războaiele și din care au rezultat războaiele.”⁷¹

Ca și toate celelalte cursuri predate de Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război, și acesta aducea în prim-planul expunerilor elemente de mare noutate, atât ca modul de abordare, dar și ca informație istorică utilă, cu învățămintele desprinse, pentru auditoriu – ofițeri ai Armatei Române. Acestora, între altele, le arăta cât se poate de ferm, dincolo de obligațiile stricte militare: „Dumneavoastră aveți în același timp și o misiune de învățători ai celorlalți (subl. N. Iorga). Este la noi o lume care nu crede în puterea neamului: mizerabilii cari trebuie pălmuiți în față. Aceasta arată cât de mult lipsește educația națională.” Adăuga imediat: „Dv. aveți sarcina aceasta de a face educația energetică a națiunii, fără de care nu se poate ținea.” Și încă: „O să vă arăt că, oricâte incidente interesante ar cuprinde un război, oricât eroism adevărat, nici de cel fabricat (încă o dată vă spun că eroul în foarte multe cazuri se fabrică), și nu este vorba în cursul acesta nici de eroism adevărat, nici de biografii care pot să nu aibă interes, *ci stările de spirit decid, căci eu am convingerea că totul pleacă de la sufletul omenesc* (subl. N. Iorga).”⁷²

În context, Nicolae Iorga exemplifica amplu: „Toate urgiile au căzut asupra noastră în Marele Război: înfrângerea, retragerea, foamea, frigul, boli. *Nu ne-am dat* (subl. N. Iorga). Și ce avem noi ca să luptăm împotriva unor dușmani cari, pe lângă altele, aveau și experiența a doi ani de război! Nu ne-am dat, și, la urma urmei, da, pentru că ne-am găsit vii, am biruit: *prin aceea că ne-am găsit vii la sfârșit* (subl. N. Iorga).”⁷³

Cu referire la situația de la ordinea zilei, în același context, Nicolae Iorga preciza: „Nu se poate zice că ieri, cehoslovacii nu aveau toate mijloacele trebuitoare pentru a se lupta. Se va obiecta: ar fi fost striviți. Știu eu! Dar, în orice caz, când ești învins și ți se ia ceva, să ai satisfacția că ai pus supt pământ câteva zeci de mii de oameni căzuți de la dușman. Să-l ia, dar nu fără morții lor dedesupt, morții aceia care *trebuiau să plătească* (subl. N. Iorga).”⁷⁴

La cel de-al doilea Consiliu de Coroană din seara zilei de 27 iunie 1940, convocat pentru a discuta cererile ultimative ale guvernului sovietic din data de 26 iunie 1940 privitoare la cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei, din 26 prezenți, pentru rezistență armată sau pronunțat 6, între care și Nicolae Iorga.⁷⁵ Este lesne de înțeles că poziția sa fermă izvora din concepția expusă pe larg și în cursul *Stări sufletești și războaie* din 1938-1939, cât și cu alte prilejuri. Nicolae Iorga nu putea să accepte cedarea de teritorii fără rezistență armată. Evident, s-a supus votului majoritar.

În cadrul cursului amintit cele zece lecții predate au fost: 1. Războaie și stări de spirit; 2. Războaiele monarhiilor sacre; 3. Războaiele de cetate elenică în fața monarhiei sacre; 4. Războaiele Romei vechi și ale Romei noi, incorporând monarhia a toată lumea; 5. Războaiele creștine; 6. Războaiele de autoritate și războaie de monarhii; 7. Războaie religioase; 8. Războaie revoluționare; 9. Războaie naționale și războaie coloniale; 10. Războaie economice.⁷⁶

Nu ne propunem să dezvoltăm conținutul acestor lecții. Spunem doar că ele s-au tipărit, cum s-a arătat, în editura și tipografia Școlii Superioare de Război, fără lecția de deschidere *Războaie și stări de spirit* din 15 noiembrie 1938, considerată de noi mult timp pierdută. După mai mulți ani de căutări, a fost găsită, tipărită, în revista „Spirit Militar Modern”.⁷⁷ Bucuria găsirii a fost imensă, întrucât această lecție de deschidere oferă *cheia* la înțelegerea celor două cursuri, *Oamenii reprezentativi în purtarea războaielor* și *Stări sufletești și războaie*, din anii 1937 și 1938.

Mai mult, cu acel prilej, generalul Ilie Șteflea, comandantul Școlii Superioare de Război din București, a oferit ilustrului savant insigna de profesor cu deviza „ALERE FLAMMAM” gravată pe suport de argint, ca

simbol al prețuirii și statorniciei.⁷⁸ Ampla cuvântare rostită cu acest prilej de generalul Ilie Șteflea rămâne unică, poate cel mai înalt omagiu adus de Armata Română marelui istoric și profesor Nicolae Iorga: „Trebuie să rămâneți al nostru, trebuie să rămâneți totdeauna acestei Școli, fiindcă sunteți creatorul și păstrătorul patriotismului la noi în țară. *Vă iubiți țara cu sângele dumneavoastră, o iubiți cu știința dumneavoastră, de aceea iubirea dumneavoastră este adâncă, este adevărată, este exclusivă* (subl.n.). Ostașii, pentru a învinge, au nevoie de hrana iubirii de țară, tot așa cum au nevoie de arme, de muniții și de instrucție militară. Și dumneavoastră n-ați pierdut nicio ocazie ca să arătați foștilor elevi ai Școalei de Război, și tuturor acelor care au știut să vă citească, tuturor acelor care au știut să vă asculte că *numai istoria țării ne poate alimenta fără încetare iubirea de țară* (subl.n).”⁷⁹

Înmânarea insignei de profesor „ALE-RE FLAMMAM” a fost însoțită de urarea: „Să o purtați ani mulți, în deplină sănătate și mulțumire, pentru binele Neamului Românesc. Să trăiască prea strălucitul și totodată al nostru, domnul profesor Nicolae Iorga!” Vădit emoționat, acesta a mulțumit pentru atenția acordată, spunând că „această insignă nu face decât să-i amintească simpla îndeplinire a datoriei sale față de țară și de Neamul Românesc.”⁸⁰

Ceremonialul s-a desfășurat în sala Dalles, unde Nicolae Iorga, după Marele Război, ținea cursul său, situată vizavi de localul Școlii Superioare de Război din Bulevardul Ion C. Brătianu, azi Bulevardul Nicolae Bălcescu, care nu dispunea de o sală pentru conferințe, spațioasă.

Nicolae Iorga s-a bucurat permanent de o înaltă apreciere, stimă și recunoștință din partea Ministerului de Război, a conducerii Școlii Superioare de Război, a cadrelor didactice și a peste 25 promoții de ofițeri cursanți. În „Omagiul Școalei Superioare de Război pentru Domnii profesori civili”, ocazionat de semicentenarul instituției, 1889-1939, sărbătorit la 7 decembrie 1939, odată cu inaugurarea localului din Șoseaua Pandurilor-București, Nicolae Iorga era așezat în fruntea unei liste cu 57 profesori, enumerați în ordine alfabetică, dintre care 34 cadre didactice universi-

tare (Simion Mehedinți, Ion Conea, Mihail Manoilescu, Grigore Trancu-Iași ș.a.). Se mai stipula: „Acești distinși reprezentanți ai culturii românești au luat parte și continuă să colaboreze – într-o adevărată armonie sufletească și intelectuală cu profesorii militari ai Școalei – la formarea conducătorilor Oștirii noastre. Datorită muncii pe care au depus-o în slujba Școalei și luminei ce au răspândit, armata de ieri a îndeplinit idealul național, iar cea de azi va fi oricând gata să apere cu sângele ei tezaurul ce i s-a încredințat.”⁸¹

Numai că vremurile aveau să fie potrivnice, după al Doilea Război Mondial, când, în 1948, Școala Superioară de Război din București a fost desființată, ca fiind „instituție învechită și depășită de mersul evenimentelor.”⁸²

NOTE

¹ Se pare că cel dintâi articol științific pe această problematică este: Aurel Pentelescu, *Nicolae Iorga, profesor la Școala Superioară de Război*, în revista „Lupta întregului popor”, nr.3 (17), 1988, pp.46-47. De același autor sau în colaborare, studiile și articolele pe tematică similară: *Zone geostrategice europene și factori de risc în viziunea lui Nicolae Iorga*, în vol. *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*, Editura EMPRO, Focșani, 1999, pp.656-674; *Chestiunea Dunării în viziunea lui Nicolae Iorga la începutul secolului al XX-lea*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, vol. V, 2003, Constanța, pp.259-263; *Ultimul curs a lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București*, în vol. *Nicolae Iorga (1871-1940). Studii și documente*, vol. 4, Editura Universității din București, București, 2007, pp. 399-418 (cu Gavriil Preda); *Lección de deschidere la cursul „Stări sufletești și războaie” a lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București*, în vol. *Nicolae Iorga (1871-1940). Studii și documente*, vol. 6-7, Editura Universității din București, București, 2008, pp.476-497 (cu Gavriil Preda); *Nicolae Iorga și revista „Spirit Militar Modern”*. O colaborare cu revista „Estul”, în vol. *Nicolae Iorga (1871-1940). Studii și documente*, vol. 8, Editura Universității din București, București, 2009, pp.253-259 (cu Gavriil Preda); *Omagiul Școlii Superioare de Război din București pentru Nicolae Iorga*, în vol. *Nicolae Iorga (1871-1940). Studii și documente*, vol. 11, Editura Universității din București, București, 2010, pp.249-262 (cu Gavriil Preda). Alte studii și articole pe tema *Nicolae Iorga, profesor la Școala Superioară de Război din București*, sunt cele cu precădere

din volumele Nicolae Iorga (1871-1940). *Studii și documente*, în coordonarea prof.univ.dr. Constantin Bușe și Dr. Constantin Găucan. Între acestea, cele semnate de Jipa Rotaru: *Cursurile lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război*, vol. 4, 2007, pp.437-452; *Primele cursuri predate de Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război (I)*, vol. 5, 2008, pp.571-604; *Cursurile lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război (II)*, vol. 6-7, 2008, pp.504-534; *Cursurile lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război (III)*, vol.9, 2009, pp.257-290; *Cursurile lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război (IV)*, vol. 11, 2010, pp.525-544. În mod practic, profesorul Jipa Rotaru a retipărit integral, pentru prima dată în istoriografie, partea a treia, *Epoca modernă*, lecțiile cursului *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, ținute la Școala Superioară de Război din București de Nicolae Iorga în anii 1921-1922. În același proiect, *Nicolae Iorga (1871-1940). Studii și documente*, generalul de brigadă profesor Nicolae Ciobanu a publicat studiile: *Istoria armatei românești în viziunea marelui istoric Nicolae Iorga*, vol. 3, 2007, pp.137-154; *Lecții pentru viitorii ofițeri*, vol. 5, 2008, pp.299-307; *Oameni reprezentativi în purtarea războaielor. Curs ținut de istoricul Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război*, vol. 8, 2009, pp.117-126; Mihail E. Ionescu, Sergiu Iosipescu, *Conferințele lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război*, în vol. *Nicolae Iorga (1871-1940). Studii*, [vol. II], coord. Constantin Bușe, Editura Universității din București, București, 2006, pp.224-242. Se adaugă reeditările: Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Anghelescu, Editura Eminescu, București, 1981, 702 pagini; Nicolae Iorga, *Stări sufletești și războaie. Sufletul românesc. Îndreptare de ostași*, Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Anca Pavelescu, Editura Militară, București, 1994, 192 pagini.

² Gheorghe I. Brătianu, *Originile și formarea unității românești. Prelegeri ținute la Școala Superioară de Război*, ediția a doua, Ediție îngrijită, note, postfață, repere cronologice și addenda de Aurel Pentelescu și Petre Otu, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994, pp.10-11.

³ Arhivele Militare Române, fond Școala Superioară de Război, dosar nr.676, f.586. A se vedea pentru aceasta și Aurel Pentelescu, În fața istoriei. Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p.28.

⁴ Nicolae Iorga, *Chestiunea Rinului. Istorie a Europei apusene în legătură cu această chestie*. Lecții ținute la Școala de Război. Tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul

elevilor săi de..., Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1912, p.1. A se vedea pentru aceasta și Aurel Pentelescu, În fața istoriei. Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 89.

⁵ A se vedea pentru aceasta *Cuvântarea generalului Paul Teodorescu, ministrul Aerului și Marinei la inaugurarea noului local al Școlii Superioare de Război din Șos. Pandurilor-București*, în „Universul”, anul 56, nr.337, vineri 8 decembrie 1939, p.7.

⁶ A se vedea pentru aceasta fișa feldmareșalului Von Moltke, în C. Căzănișteanu, V. Zodian, A. Pandeia, *Comandanți militari. Dicționar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp.224-226.

⁷ A se vedea pentru aceasta *Istoricul Școalei Superioare de Război, 1889-1939*, București, 1939, p.29. A se vedea și Radu R. Florescu, *Generalul Ioan Emanoil Florescu organizator al armatei române moderne*, Editura Militară, București, 2004, pp.89-90.

⁸ „Monitorul Oastei”, nr. 55, din 19 august 1889, pp.892-894; a se vedea pentru aceasta și *Istoricul Școalei Superioare de Război, 1889-1939*, București, 1939, pp.34-38.

⁹ *Istoricul Școalei Superioare de Război, 1889-1939*, București, 1939, pp.41-87.

¹⁰ Idem, pp.34-38; 41-58.

¹¹ A se vedea pentru aceasta șirul celor 54 promoții ale Școlii Superioare de Război din București din anii 1889-1949, în vol. *De la Școala Superioară de Război la Academia de Înalte Studii Militare. Comandanți. Profesori. Absolvenți (1889-1995)*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1995, pp.175-212.

¹² „Revista Armatei”, anul 7, nr.21-22, din 15-22 noiembrie 1889, p.764. A se vedea pentru aceasta și vol. *Cartea amintirilor absolvenților. O sută de promoții (1889-1995)*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994, pp.520-521.

¹³ A se vedea pentru aceasta Aurel Pentelescu, *Festivitatea inaugurării [noului local al] Școlii Superioare de Război din București*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române”, an IV, nr.2-4 (14-16), 2001, pp. 32-37.

¹⁴ Ideea unor plăci comemorative pe cele trei clădiri unde a funcționat Școala Superioară de Război din București, indicându-se conținutul acestora, a fost reiterată de Aurel Pentelescu în studiul Școala Superioară de Război din București (1889-1948). 125 de ani de la înființare, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române”, an XVII, nr.1 (63), 2014, pp.10-21 (partea finală a studiului).

¹⁵ *Istoricul Școalei Superioare de Război, 1889-1939*, București, 1939, pp.69-70.

¹⁶ A se vedea pentru aceasta *Istoricul Școalei Superioare de Războiu, 1889-1939*, București, 1939, pp.164-177.

¹⁷ Idem, p.179.

¹⁸ Ibidem, pp.167-168. Se considera ca strict necesară cunoașterea de către ofițerul de Stat major absolvent al Școlii Superioare de Război din București a limbilor vorbite de vecinii noștri. Iar cursul Învățăminte din istoria politică generală s-a subsumat ulterior prelegerilor de istorie națională și universală ținute de Nicolae Iorga sau Gheorghe I. Brătianu, consemnate în documente și sub genericul *Cultură generală*, alături de alte cursuri, precum: Geografie generală, Economie politică, Sociologie, Psihotehnica ș.a.

¹⁹ Ibidem, p.153.

²⁰ În Arhivele Militare Române, fondul 6559 – Școala Superioară de Război conține 923 unități arhivistice (dosare), cu primul an de arhivare 1908 (un dosar), al doilea an fiind 1914 (un dosar), iar al treilea an este 1918 (opt dosare). Abia din 1918 arhiva devine organizată an de an cu unități arhivistice sporite. În aceste condiții, datarea exactă a primelor cursuri ale lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război din București devine dificilă, ca an calendaristic.

²¹ Nicolae Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I (până la 1599), Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1910, IV+428 pagini; vol. II (de la 1599 până în zilele noastre), Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, București, 1919, 224 pagini.

²² Nicolae Iorga, *Istoria armatei românești*, Ediția a II-a, București, Editura „Ministerul de Război”, Tipografia „Datina Românească”, vol. I, 1929, 383 pagini; vol. II, 1930, 256 pagini.

²³ Nicolae Iorga, *Istoria armatei românești*, Ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova. Cu un studiu introductiv de Manole Neagoe, Editura Militară, București, 1970, 407 pagini. Această ediție nu conține: *Introducere. Condițiile naturale; Vadurile; Pasurile Carpaților; Vadurile Nistrului*, texte existente în cele două ediții anterioare, fiind estropiate sub raport politic.

²⁴ Nicolae Iorga, *Istoria armatei românești*, vol. I, 1910, p.5.

²⁵ Idem, vol. 1, 1929, p.3.

²⁶ A se vedea pentru aceasta *Istoricul Școalei Superioare de Războiu, 1889-1939*, București, 1939, p.118.

²⁷ B.P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit. Aventurile, domnia, războaiele, moartea lui; rolul său în istoria universală și în viața poporului român (1572-1574)*, ediția a III-a, Chișinău, 1926, p.VIII (colecția „Oamenii mari ai României”).

²⁸ A se vedea pentru aceasta *Zone geostrategice europene și factori de risc în viziunea lui Nicolae Iorga*, în Aurel Pentelescu, În fața istoriei. Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003, pp.76-92; idem, în vol. *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*, Editura EMPRO, Focșani, 1999, pp.656-674.

²⁹ Aurel Pentelescu, În fața istoriei. Gheorghe I. Brătianu (1898-1953), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p.76.

³⁰ Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, *Cronologie, 1969-2019*, Editura Militară, București, 2020, p.96.

³¹ *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu*, Editura EMPRO, Focșani, 1999, pp.656-674.

³² Nicolae Iorga, *Chestiunea Rinului. Istorie a Europei apusene în legătură cu această chestie*. Lecții ținute la Școala de Războiu. Tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi de..., Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1912, pp.21-22.

³³ Ibidem.

³⁴ Nicolae Iorga, *Chestiunea Dunării. Istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestie*. Lecții ținute la Școala de Războiu. Tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi de..., Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1913, p.4.

³⁵ Idem, p.7.

³⁶ Ibidem, p.8.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, pp.9-10.

⁴⁰ Ibidem, p.10.

⁴¹ Ibidem, p.259.

⁴² Nicolae Iorga, *Chestiunea Mării Mediterane. Istorie a Europei de Miazăzi în legătură cu această chestie*. Lecții ținute la Școala de Războiu. Tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl pentru folosul elevilor săi de..., Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1914, p.2.

⁴³ Nicolae Iorga, *Chestiunea Dunării...*, pp.1, 3.

⁴⁴ Nicolae Iorga, *Chestiunea Mării Mediterane...*, p.2.

⁴⁵ Idem, pp.3-4.

⁴⁶ Ibidem, p.3.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Nicolae Iorga, *Chestia Oceanelor*. Lecții făcute la Școala de Războiu, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, București, 1919, p.3.

⁴⁹ Idem, p.116.

⁵⁰ Ibidem, p.117.

⁵¹ Jipa Rotaru, *Cursurile lui Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război*, în Nicolae Iorga, 1871-

1940. *Studii și documente*, vol. 4, coord. Constantin Bușe, Constantin Găucan, Editura Universității din București, București, 2007, p.445.

⁵² Idem.

⁵³ Nicolae Iorga, *Stări sufletești și războaie*, Editura și Tipografia Școalei Superioare de Războiu, București, 1939, p.4.

⁵⁴ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, MCMLXXXI [1981], Editura Eminescu, București, 702 pagini (Cuprins: vol.1 *Până la jumătatea veacului al XVII-lea*, 21 cap.; vol.2 *De la jumătatea veacului al XVII-lea până la 1800*, 16 cap.; vol.3 *De la 1800 până la epoca războiului Crimeii*, 9 cap.; vol.4 *De la 1828-1877*, 4 cap.).

⁵⁵ Idem, p. 8, subsol.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Nicolae Iorga, *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei. Lecții făcute la Școala de Război*, București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc” (Prolegomene la o istorie universală). A se vedea pentru aceasta Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga, 1871-1940, [Bibliografie]*, Editura Științifică și Enciclopedică, Editura Militară, București, 1976, p.142 (sunt nominalizate titlurile cursurilor, pe volume).

⁵⁸ *Nicolae Iorga, 1871-1940. Studii și documente*, coord. Constantin Bușe, Constantin Găucan, Editura Universității din București, București, vol. 5, 2008, pp.577-604; vol. 6-7, 2008, pp.506-534; vol. 9, 2009, pp.258-290; vol. 11, 2010, pp.528-544.

⁵⁹ Jipa Rotaru, *Primele cursuri predate de Nicolae Iorga la Școala Superioară de Război*, în *Nicolae Iorga, 1871-1940. Studii și documente*, Editura Universității din București, București, vol. 5, 2008, p.572. A se vedea pentru aceasta și Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga, 1871-1940, [Bibliografie]*..., p.142.

⁶⁰ Idem.

⁶¹ Nicolae Iorga, *România în străinătate de-a lungul timpurilor*. Lecții la Școala Superioară de Război. După note stenografice, Tipografia „Datina Românească”, Vălenii de Munte, 1935, 169 pagini.

⁶² A se vedea pentru aceasta, cu rezumatul ideilor pe fiecare temă, Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga, 1871-1940, [Bibliografie]*..., pp.270-271.

⁶³ Idem, p.271.

⁶⁴ Nicolae Iorga, *România în străinătate...*, pp. 155-169.

⁶⁵ Nicolae Iorga, *Războaie și stări de spirit* (Lecția de deschidere de la Școala Superioară de Războiu), în „Spirit Militar Modern. Revista de psihologie, pedagogie, sociologie și etică”, anul I, nr.2, ianuarie-februarie 1939, p.5.

⁶⁶ Idem, p.6.

⁶⁷ Gheorghe I. Brătianu, *File rupte din cartea războiului*, Editura „Cultura Națională”, București, [1934], p.148. (Ediție princeps).

⁶⁸ Nicolae Iorga, *Oamenii reprezentativi în purtarea războaielor...*, 1943, 142 pagini și 3 planșe.

⁶⁹ Idem, p.9.

⁷⁰ Nicolae Iorga, *Războaie și stări de spirit* (Lecția de deschidere de la Școala Superioară de Războiu)..., p.4.

⁷¹ Idem.

⁷² Ibidem, pp.8-9.

⁷³ Ibidem, p.8.

⁷⁴ Ibidem, p.9.

⁷⁵ A se vedea pentru aceasta *Istoria României în date*, coord. Dinu C. Giurescu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p.445.

⁷⁶ A se vedea pentru aceasta Nicolae Iorga, *Stări sufletești și războaie*. Lecții la Școala Superioară de Războiu în 1938. Tipărite pentru ascultătorii săi de..., Editura și Tipografia Școalei Superioare de Războiu, București, 1939, 112 pagini (p.112: Tabla de materii; „Aceste lecții au fost stenografiate cu inteligență și devotament de d-na Margareta Crăciuneanu”).

⁷⁷ Nicolae Iorga, *Războaie și stări de spirit*, în „Spirit Militar Modern”, anul I, nr.2, ianuarie-februarie 1939, pp.1-9.

⁷⁸ „Revista subofițerilor”, anul XXIV, nr. 269-270-271, oct.-nov.-dec. 1938, București, pp.19-20.

⁷⁹ Idem, p.19.

⁸⁰ Ibidem, p.20.

⁸¹ *Istoricul Școalei Superioare de Războiu, 1889-1939*, București, 1939, pp.381-383.

⁸² Decretul nr.1803 din 29 august 1948 al Președintelui Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române (Art.9).

NICOLAE IORGA ȘI MUZEUL MILITAR NAȚIONAL „REGELE FERDINAND I”

CRISTINA CONSTANTIN*

Abstract

This paper highlights some aspects regarding the role that the great Romanian historian Nicolae Iorga played in the establishment of the National Military Museum, as well as his connections with this institution, taking into account that he was an honorary member of the board of directors during 1931-1938. At the same time, it briefly presents a rich documentary collection in the patrimony of this museum, containing letters addressed to the great historian by personalities of the academic world of the time or by various collaborators, including: French linguist August Émile Picot – former private secretary of King Carol I and member of the Romanian Academy, Charles Alfred Kohler – Swiss palaeographer and archivist, naturalized in France, German philologist Gustav Weigand – author of the first Romanian linguistic atlas, French medieval historian Charles-Victor Langlois, professor at the Sorbonne, Robert Ulysse – palaeographic archivist at the National Library of France, the well-known Byzantinologist Al. Vasiliev, the French historian and palaeographer Auguste Molinier, the Italian historian and archivist Riccardo Predelli, Dino Muratore, PhD in letters, professor in Turin, professor and publicist Henry Lolliot, close to Spiru Haret, etc.

Keywords: Nicolae Iorga, National Military Museum, letters, August Émile Picot, Charles Alfred Kohler, Gustav Weigand, Charles-Victor Langlois, Robert Ulysse, Al. Vasiliev, Auguste Molinier, Riccardo Predelli, Dino Muratore, Henry Lolliot

Împlinirea a 150 de ani de la nașterea celui care a fost numit de către George Călinescu *Voltaire al românilor*, Nicolae Iorga, constituie o ocazie minunată pentru a ne aminti de rolul pe care acesta l-a avut în evocarea înaintașilor noștri și a faptelor lor, precum și de contribuția sa la crearea și dezvoltarea unor instituții ro-

mânești de cultură, printre care și Muzeul Militar Național. În acest sens menționăm că o scrisoare din 12 mai 1919¹ adresată de Nicolae Iorga Marelui Cartier General a stat la baza organizării secțiunii militare în cadrul expoziției Ligii Culturale din localul școlii din Strada Clemenței din București, expoziție care

* Dr., șef secție Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”.

avea să fie inaugurată în vara celui an. Sub îndrumarea colonelului Constantin Ștefănescu-Amza, o comisie din șase ofițeri a amenajat partea militară a acestei expoziții, care a fost vizitată la 6 iulie 1919² de regele Ferdinand I și regina Maria. Succesul secțiunii militare din cadrul expoziției l-a determinat pe generalul Ion Rășcanu, ministru de Război, ca, după închiderea acesteia, să decidă înființarea unui muzeu militar. Cedarea de către Ministerul Domeniilor a Palatului Artelor din Parcul Carol pentru a-i servi drept sediu noii instituții și numirea colonelului Constantin Ștefănescu-Amza ca director au constituit pași importanți în înființarea instituției, etapa finală fiind semnarea de către Regele Ferdinand I a Înalțului Decret nr. 6064 din 18 decembrie 1923 care consfințea oficial acest fapt.³

Un alt eveniment care trebuie amintit a avut loc în anul 1924, când la București s-a desfășurat primul Congres internațional de bizantinologie, la inițiativa lui Nicolae Iorga,

prilej cu care invitații au vizitat Muzeul Militar Național, o mențiune în acest sens fiind făcută în documentele instituției. Manifestarea s-a desfășurat în perioada 14-25 aprilie 1924, printre participanți numărându-se: Henri Grégoire, Charles Diehl, sir W. Ramsay, L. Brehier, P. Collinet, J. Gay ș.a., organizatorii incluzându-le în program și o vizită prin țară. Nu în ultimul rând, trebuie amintit faptul că Nicolae Iorga a fost numit membru de onoare în Consiliul de conducere⁴ al instituției începând cu data de 31 iulie 1931, în calitate sa de profesor la catedra de *Istorie universală* la Universitatea din București, prin decretul regal nr. 2499 și potrivit art. 10 din noul regulament al muzeului, alături de generalul de divizie Constantin Ștefănescu-Amza, considerat întemeietorul muzeului. Ulterior, el va fi menționat ca atare și în anii 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937 și 1938.

Toate cele precizate mai sus nu sunt întâmplătoare pentru că muzeele, în general, atât cele din țară, cât și cele din străinătate, s-au aflat în

Nicolae Iorga alături de regele Carol al II-lea, de viitorul rege Mihai I și de primul director al Muzeului Militar Național, Constantin Ștefănescu-Amza (Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Fotografii”/29484)

atenția marelui istoric, așa cum reiese dintr-o serie de articole publicate în *Semănătorul* sau *Neamul Românesc*, dar și din memoriile sale.

El considera că un muzeu nu este un lux, ci o necesitate și o astfel de instituție trebuie să facă parte din „*educația tuturor școlarilor și școlărițelor*”, iar istoria ar trebui să nu fie „*o materie de învățat pe de rost astăzi și de uitat mâine, ci un element de putere și inițiativă în sufletul fiecăruia dintre noi*”⁵. De asemenea, Nicolae Iorga era adeptul conceptului de *muzeu viu*, dând exemplu în acest sens cele văzute în călătoria sa din S.U.A., în 1930⁶, dar și ceea ce se făcuse în acest domeniu la Stockholm și la Oslo, iar, în România, cel care avea să pună în practică acest concept avea să fie un apropiat al său, Dimitrie Gusti. Ideea de *muzeu viu* este prezentă în multe lucrări ale lui Nicolae Iorga, iar opiniile sale în acest domeniu sunt actuale și astăzi. De pildă, el credea că muzeele trebuie să fie într-o continuă schimbare și întotdeauna trebuie să aducă elemente de noutate care să atragă publicul: „*dacă materialul este bogat, o anumită expoziție de o lună de zile; pe urmă le trimiți la deposit și aduci alte lucruri, așa încât este neconținut o atracție. Dacă totdeauna sunt aceleași lucruri expuse, rezultatul este că le-ai văzut odată, dar, dacă se face o alegere a lor, fiecare-și zice «să mergem din nou, căci se poate întâmpla să găsim lucruri pe care nu le-am văzut până acum»*”⁷.

Între multiplele sale preocupări evident că nu putea să nu se regăsească și istoria militară a românilor; contribuțiile sale în acest domeniu fiind numeroase, amintind aici *Istoria armatei românești*, vol.I-II, București, 1910-1919, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, 1927, *Acțiunea militară a României. În Bulgaria cu ostașii noștri*, Vălenii de Munte, 1913, iar referitor la Primul Război Mondial, articolele sale apărute în *Neamul românesc*, publicație pe care o păstorea, între 27 iulie 1914 și 31 martie 1917, aveau să fie reunite în lucrarea *Războiul nostru în note zilnice*, Craiova, f.a.

Referitor la campania din Bulgaria, trebuie menționat faptul că Nicolae Iorga a participat ca voluntar în cadrul acesteia, iar contextul în care a luat această decizie este amintit în memoriile sale: „*Profesor la Școala de Război, am cerut favoarea de a întovărăși, ca voluntar,*

Nicolae Iorga, voluntar în cel de-al Doilea Război Balcanic, 1913 (Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Albume”, A-942)

armatele noastre.”⁸ O fotografie cu ilustrul istoric, în uniformă militară, în campania din 1913, se află în colecțiile instituției noastre.

Ca profesor la Școala de Război, a susținut o serie de cursuri pe tematici diverse, o parte dintre ele fiind publicate, unele păstrându-se colecțiile instituției noastre, precum: *Chestiunea Mării Mediterane. Lecții ținute la Școala de Război*, Vălenii-de-Munte, 1914; *Chestia Océanelor. Lecții făcute la Școala de Război*, București, 1919; *Chestiunea Rinului. (Istorie a Europei apusene în legătură cu această chestie). Lecții ținute la Școala de Război*, Vălenii-de-Munte, Neamul Românesc, 1912; *Desvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei. Prolegomene la o Istorie universală. I Evul mediu. II Epoca modernă. III Epoca contemporană. Lecții făcute la Școala de Război*, București, 1920-1922, *Istoria românilor prin călătorii. III. De la 1800 pînă în zilele noastre. Lecții făcute la Școala de Război, Oameni reprezentativi în purtarea războaielor... Lecții ținute la Școala de Război în 1937*, București, 1943, *Românii în străinătate de-a lungul timpurilor. Lecții la Școala Superioară de război. După note stenografice*, Vălenii-de-Munte,

Datina Românească, 1935, *Stări sufletești și războaie. Lecții la Școala Superioară de Războiu în 1938*, București, 1939, *Trecutul Românesc. Prin călători. Lecții ținute la Școala de Războiu*, București, 1920, ș.a.

Totodată, așa cum se știe, Nicolae Iorga a fost profesor și la alte instituții de prestigiu, iar o parte dintre lecțiile predate care au fost publicate se află, de asemenea, în colecțiile muzeului nostru, astfel: la Universitatea din București (*Istoria Statelor Balcanice în Epoca Modernă. Lecții ținute la Universitatea din București*, Vălenii-de-Munte, Neamul Românesc, 1913; *Adevăr și greșală în scrierea istoriei. Lecție de deschidere la Universitatea din București*, Tipografia Bucovina, 1935, *Politica externă a regelui Carol I. Lecții ținute la Universitatea din București de N. Iorga*, București, Inst. de Arte Grafice, 1916; la Iași *Prolegomena la o Istorie Universală. Originea și desvoltarea statului austriac. Zece lecții făcute la Iași*, Iași, 1918, la Facultatea de Medicină (*Medicii și Medicină în trecutul românesc. Conferință ținută la Societatea Studenților în Medicină*, București, 1919), la Universitatea Politehnică (*Drumuri vechi. Conferință ținută la Școala de Poduri și Șosele*, București, Cultura Neamului Românesc, 1920; la Paris, la Sorbona *Relations entre l'Orient et l'Occident. Conférences faites a la Sorbonne*, Paris, 1923, *Voyage en Roumanie. Conférence doinne le 22 octobre 1921 a la Sorbonne*, Bucarest, f.a. și la Școala de Înalte Studii Sociale *Introducere la studiul asupra României și Românilor. Conferințe și ținute la Școala Interlaliată de Înalte Studii Sociale de la Paris*, Beiuș, 1922.

La acest moment aniversar se poate pune întrebarea ce s-ar mai putea scrie cu titlu de noutate despre viața și activitatea ilustrului istoric. Și totuși, fondul documentar aflat în patrimoniul instituției noastre, constând într-o serie de scrisori adresate lui Nicolae Iorga de către diverși colaboratori din străinătate pe teme legate fie de documentare asupra unor subiecte aflate în atenția sa, fie de detalii tehnice referitoare la redactarea finală a unor materiale scrise de istoric, ce urmau să apară în diverse publicații sau de participarea la conferințe, ș.a., ar putea să aducă în atenția celor care studiază viața și personalitatea lui Nicolae Iorga, aspecte inedite.

De multe ori cei care au studiat viața și activitatea marelui istoric și-au pus întrebarea de unde a avut acesta atâta putere de muncă să își poată duce la îndeplinire toate proiectele sale profesionale, iar un posibil răspuns ar putea fi dat tocmai de aceste scrisori⁹ aflate în patrimoniul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”.

Majoritatea lor relevă tocmai efortul său de documentare, care constituia o componentă esențială a muncii sale, deși, uneori, așa cum ne spunea Aurel Sacerdoțeanu, acest aspect atrăgea ironiile contemporanilor: „*în această sete de cercetare arhivistică pentru unii numele său ajunsese subiect de șagă: Iorga document!*”¹⁰, dar acest fapt nu l-a oprit pe marele istoric să strângă documente referitoare diverse teme aflate în atenția sa, acest gen de activitate fiind continuă, pe tot parcursul vieții sale.

Scrisorile sunt în limbile română, franceză, germană, italiană și greacă. Cea mai veche dintre aceste scrisori prezente în patrimoniul muzeului i-a fost adresată lui Nicolae Iorga, de la Paris, la 16 martie 1891, de Émile Picot¹¹, fostul secretar particular al regelui Carol I al României, iar cea mai recentă din punct de vedere cronologic este cea care i-a fost trimisă de la Iași, la 2 august 1917, de A. Manarenko, semnată de acesta în calitate de vicepreședinte al Comisiei Tehnice a Cartierului General pe frontul românesc, ambele fiind în limba franceză.

Cele mai multe dintre acestea i-au fost adresate lui Nicolae Iorga de către Charles Kohler¹², secretarul comitetului de redacție al prestigioasei publicații *Revue de l'Orient Latin*, care apărea la Paris. Ele sunt în limba franceză și i-au fost trimise în perioada 1894-1905¹³, astfel: pentru 1894 – o scrisoare, 1896 – 26 de scrisori, 1897 – 19 scrisori, 1898 – 12 scrisori, 1899 – 11 scrisori, 1900 – 9 scrisori, 1901 – 7 scrisori, 1902 – 4 scrisori, 1903 – 1 scrisoare, 1904 – 4 scrisori și 1905 – 4 scrisori. De altfel, despre îndelungata colaborare cu Charles Kohler, Nicolae Iorga amintește în memoriile sale: „*Dădusem însă două note, în legătură cu preocuparea permanentă în ce privește cruciatele, revistei consacrate acestor studii, „Revue de l'Orient latin...” a cărui conducere avea un spirit de critică sigură și nemiloasă, pentru care fice cuvînt era obiectul unor lungi examinări și*

eventuale discuții, Charles Kohler. I-am propus tipărirea acolo a materialului strâns ani de zile în acest domeniu, și, astfel, cu socotelile Caffei și Perei începeam, încă din 1897, seria lungă a «Notelor și extraselor pentru a servi istoria cruciatelor în secolul al XV-lea», care a apărut apoi, trasă aparte, în două volume, la 1899, al treilea, de origine mai mult regusană, tipărindu-se la București. După cele dintăiu numere cuprinzând aceste contribuții m-am învrednicit de atenția cuiva care nu era altul decât creatorul bizantinologiei în Germania, Krumbacher, și n-aș putea spune îndeajuns câtă încurajare a tras cel care se trudia în zădar acasă la dînsul, între josnice invidii și intrigi pe care nu voia să le urmărească, de la o apreciere care venia de așa sus.»¹⁴

Spiritul critic de care vorbește marele istoric este prezent în majoritatea acestor scrisori. De pildă, în cea trimisă de la Paris la 4 aprilie 1904, articolul trimis de Nicolae Iorga spre publicare în *Revue de l'Orient Latin* este considerat interesant, dar i se solicită și referințe bibliografice din spațiul austro-ungar asupra subiectului¹⁵. Majoritatea scrisorilor din anul 1896 au în vedere două lucrări apărute în acel an la Paris, *Un auteur de projet de croisades: Antoine-Marini* apărut în *Revue de l'Orient Latin*, nr. IV și *Philippe de Mezieres 1327-1405 et la croisade au XIV-siecle*, Paris, tip. Durand.¹⁶

Treptat, notorietatea dobândită de Iorga face ca abordarea din aceste scrisori să fie cu totul alta. În scrisoarea din 6 septembrie 1903 i se mulțumește pentru colaborarea fidelă la revistă, iar în cea din 16 noiembrie 1904 i se cere întocmească o mică notă pentru *Revue de l'Orient Latin* asupra lucrării scrisă de J. Gay, *Le Pap Clément VI et les affaires d'Orient 1342-1352*, apărută la Paris în 1904, deoarece se consideră că este cel mai în măsură să facă acest lucru având în vedere subiectul. De asemenea, la rugămintea lui Nicolae Iorga, acesta a căutat referințe la Biblioteca Națională a Franței asupra unui manuscris despre Nicolae Spătaru, a cărui cotă i-o dăduse chiar marele istoric.

Revenind la corespondența cu Émile Picot, pe care l-am menționat deja, trebuie precizat faptul că și acesta este amintit în memoriile sale, alături de numele lui Gustav Weigand¹⁷, o

altă personalitate care a corespondat cu marele istoric: „Nu știu cum și prin cine, m-am pomenit însă într-o seară în bogatul apartament al lui Émile Picot. Fostul secretar al prințului Carol, cercetătorul literaturii noastre trecute și al cântului nostru popular, despre a cărui publicație în acest domeniu vorbisem cândva fără ca el să știe, și, acolo am găsit pe un German tânăr, cu lungă barbă castanie, care s-a recomandat d-rul Gustav Weigand, viitorul creator al Seminarului românesc din Lipsca.”¹⁸

În ceea ce privește scrisorile trimise de Émile Picot lui Nicolae Iorga, acestea sunt în număr de 6, toate trimise din Paris, datele 16 martie 1891, 20 mai 1891, 22 mai 1891, 6 ianuarie 1903, 27 februarie 1903 și 3 martie 1903.¹⁹ Ele denotă o relație foarte apropiată: invitații la cină, la reuniuni cu studenții români din Paris, care aveau loc în casa lui Picot, la serate muzicale unde se cântau cântece populare românești, mulțumiri pentru diferite lucrări trimise de Iorga etc. De altfel, în memoriile sale amintește de acesta și soția lui, în 1926, cu ocazia vizitei sale la Paris: „6 februarie / La d-na Émile Picot. Soțul ei s-a stins puțină vreme după pierderea fiului James... Casa e un muzeu de artă; părți însemnate din bibliotecă se mai păstrează...”²⁰

Scrisorile către Iorga trimise de Gustave Weigand acoperă perioada 1893-1909 și au o tematică diversă; sunt în număr de 14 și sunt scrise de mână sau la mașina de scris, în limba germană sau chiar în limba română, cea expedită de la Leipzig la începutul anului 1908. Despre acesta, Iorga mai amintește și în contextul apariției lucrării *Istoria poporului românesc în cadrul formațiunilor sale de Stat*, în limba germană, în 1905: „Critica străină, adecă numai cea germană, a fost foarte favorabilă. Weigand de la Leipzig, Korduba, istoricul ucrainean, și alții și-au arătat satisfacția lor, nu numai pentru că de acum era la îndemână o istorie a Românilor basată pe ultimele cercetări, dar și pentru felul cum era prezentată materia...”²¹

Alte cinci scrisori îi sunt adresate de Ch. V. Langlois²²: 21 decembrie 1893, 11 aprilie 1894, 5 noiembrie 1894 și două din 1896 (17 martie). În prima îi mulțumește pentru volumul trimis și pentru faptul că îl ține la curent cu munca pe care o desfășoară, în a treia îi confirmă că

este pe lista colaboratorilor, iar în cea din 17 martie 1896 îi sunt cerute informații legate de existența unor surse originale publicate asupra istoriei României, a unui repertor al celor mai bune lucrări asupra istoriei României care pot fi consultate și care este cea mai bună bibliografie anuală asupra lucrărilor noi referitoare

Anul 1891
vol II № 116 133, Avenue de Wagram.
Paris, le 16 Mars 1891.
193

Mon cher Monsieur Iorga,

Avez-vous le plaisir de vous voir. Je pense que vous êtes toujours Rue des Ecoles, et je vous y adresse ces quelques lignes.

Voulez-vous me faire le plaisir de venir dîner chez moi - jeudi prochain, 19 Mars, à 9 heures?

Vous vous rencontrez avec plusieurs personnes qui s'intéressent à la Roumanie.

Je voudrais par la même occasion savoir de vous quel livre vous pourriez me recommander comme ouvrage de lecture facile pour mon cours à partir de Bâques. Je voudrais un ouvrage récent écrit sans prétention dans le

langage facile employé par les journaux.

J'espère avoir de vous une bonne réponse et je vous prie de croire à mes meilleurs sentiments.

Emile Picot.

Jeudi prochain
à 9 heures sans
cérémonie.

Scrisoare din 16 martie 1891 adresată
de Émile Picot lui Nicolae Iorga
(Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”,
Colecția „Scrisori”, S 51/193)

la istoria României. În memoriile sale, Nicolae Iorga îl menționează: „Aici era însă întrecând pe toți prin cea mai absolută și mai rece rezervă, până într-atîta încît ni se părea că voit nu ne recunoaște pe stradă, un profesor care, înainte de toate, deși declarînd că nu-și recunoaște nicio aptitudine didactică, niciun talent de a comunica știința sa, - și s-a retras peste puțin din învățămînt, pentru a trece la conducerea, pe mulți ani de zile, a Arhivelor Statului -, căuta să-și formeze elevii și altfel decît prin lucrările scrise la „Hautes Études”, și să-i introducă în publicitate. Blond, cu ochii mici supt ochelari, cu un ascuțiș de barbă aproape tăios, puțin cîrn, cu un profil între Eschile și Paul Verlaine, - poetul suferințelor și capriciilor boeme semănînd astfel cu cel mai impecabil și observat dintre erudiți, - Charles V. Langlois, vorbea îcet, cadențat, sacadat, afectînd unele comparații ca aceia a «vinului nou în foale vechi». Acei mărunți ochi de miop și de observator m-au deosebit de la început dintre colegii francesi...”²³

Un alt nume care apare menționat în memoriile sale, Robert Ulysse²⁴ este prezent în acest fond documentar cu o scrisoare din 11 ianuarie 1895 prin care îi confirmă lui Nicolae Iorga trimiterea textului *Cronicii lui Dardel* lui Iorga, materialul fiind folosit de acesta între altele, în lucrarea *Histoire des croisades*.

Un nume bine-cunoscut istoricilor medievști care apare în acest fond documentar este cel al lui Alexander Vasiliev²⁵, cunoscutul specialist în *Istoria Bizanțului*. Un număr de patru scrisori îi sunt adresate de acesta lui Nicolae Iorga, toate în limba franceză, expediate la diverse intervale de timp: 15/28 martie 1904 – Dorpat (Juriev), 22 mai 1904/4 iunie Sankt-Petersburg, 1 iulie 1904-Londra și 6/19 ianuarie 1913 Sankt-Petersburg²⁶.

În prima dintre ele marele bizantinolog face referire la faptul că i-a trimis lui Iorga lucrarea sa despre Muntele Sinai, mulțumește pentru volumele trimise de Iorga, pe care menționează că le-a parcurs și este încântat de „de la richesse des matériaux extrêmement intéressants pour l'histoire de la Russie et pour de l'Orient...”²⁷, exprimîndu-și speranța că schimbul de publicații între ei va continua și pe viitor. De altfel, acest interes pentru schimbul de publicații este prezent și în cea de-a doua

Anul 1893

nr. 12

nr. 234. Lieber Herr Iorga!

Leipzig, 29. Mai 1893

119

Ich erinnere mich noch sehr wohl Ihrer und unseres mächlichen Spaziergangs von Puck's Wohnung ins Quartier latin. Auf Ihre Anfrage habe ich Folgendes antwortet: Der Entscheid über Ihre Arbeit und Gesuch wird durch die Facultätsitzung getroffen und Sie erhalten Antwort vom Procancelar.

Wenn man Sie zulässt zum Examen, gelang Ihre Arbeit an die Referenten, wahrscheinlich zuerst an Prof. Lamprecht. Das mündliche Examen wird, wenn die Arbeit angenommen ist, auf alle Fälle noch in diesem Semester stattfinden. Sobald Sie Antwort haben vom Procancelar, kommen Sie sofort hierher, damit Sie sich mit den hiesigen Verhältnissen vertraut machen. Ich bin mit Vergnügen bereit, Ihnen mit Rath und That beizustehen.

Mit bestem Danke für die beigegebene Studie über Maizières bin ich

Ihr

ganz ergebener

Gustav Weigand

Altestrasse, 5. III.

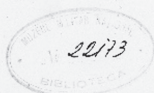

Anul 1909.
Vol. XVI. No. 94.

117

HPAVO, lieber College, das ist ein Werk
das auch wir Sprach fonscher gut bene
können Besten Dank für freundliche zusen-
dung von Herodot. Sonn abendreise ich auf
3 Monate nach Albanien, bitte alle für mich
bestimten Sendungen bis 25. Oktober zurück-
zahlen, weil sonst leicht etwas ver-
loren geht. Mit Gruss

G. WEIGAND.

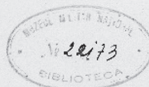

Anul 1908.
V. H. I. 100
No. 135.

Leipzig - 4 Januarie 1908
118

Anul nou cu senătate
și noroc.

G. Weigand.

Anul 1904.
V. H. I.
No. 164.

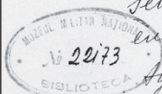
S. Petersburg 22 mai 1904.
116

Vas
Monsieur,

Peut-être vous auriez l'obligeance de
vouloir leur m'envoyer quelques-uns de
vos travaux récents. Je voudrais bien
les noter et en faire un compte-
rendu dans le Vizentski Vremennik,
où je fais la bibliographie his-
torique. Vos publications m'intéres-
sent depuis long temps et je vous
en serais très reconnaissant.
Agréez, Monsieur avec mes hom-
mages respectueux mes comple-
ments sincères.

Professeur H. Vasilev.

Mon adresse: Russie S. Petersburg
Karamanaya 14/16 - K. 14.

Scrisoare trimisă lui Nicolae Iorga
de A. Vasilev, 22 mai/4 iunie 1904
(Muzeul Militar Național
„Regele Ferdinand I”, Colecția
„Scrisori”, S 51/156)

scrisoare: „*Peut-être vous aurez l'obligeance de vouloir bien m'envoyer quelques de vos travaux récents... Vos publications m'intéressent depuis longtemps et je vous en serais très reconnaissant.*”²⁸

Cea de-a treia scrisoare scrisă de Vasiliev la Londra, înainte de a pleca în S.U.A., după cum menționează în post-scriptum, este un răspuns la o scrisoare a lui Iorga și o pledoarie totodată pentru strângerea legăturilor între istoricii din ambele țări în ceea ce privește schimbul de lucrări publicate pentru o mai bună cunoaștere a epocii țarului Nicolae I.

În ultima scrisoare, cea din 6/19 ianuarie 1913, marele bizantinolog îi mulțumește călduros lui Iorga pentru vol. XX din *Studii și documente cu privire la istoria românilor* și lucrarea cu indicații referitoare la Arhiva notarială de la Florența și își exprimă speranța că va ajunge personal în Italia pentru a o consulta. Totodată, el își exprimă îngrijorarea pentru evoluția politică din regiune, fiind interesat în mod special de poziția țării noastre. Este de părere că România trebuie să intre într-o confederație balcanică care nu trebuie să servească interesele Austriei: „*De mon avis, la confédération balkanique, la Roumanie y comprise, la Russie, la France et l'Angleterre est la force qui doit vivre ensemble, en confiance et en bonne volonté. Peut-être me tromper. Mais c'est mon idée, ma conviction.*”²⁹ Era și convingerea lui Nicolae Iorga din moment ce a devenit voluntar în campania militară din 1913, așa cum deja am menționat, iar prin scrierile sale a susținut cauza popoarelor aflate sub dominația austro-ungară.

Tot un bizantinolog, Sofornios Pétridès³⁰ este semnatarul a două scrisori trimise de la Constantinopol și ambele date septembrie 1906, prin care i se cerea sprijinul lui Nicolae Iorga în legătură cu niște inscripții, precum și rugămintea de a-i trimite o listă cu epitafurile din secolele XIV-XVII, pe care muzeul din București le posedă.³¹

Efortul său de documentare a fost la baza corespondenței sale și cu alte personalități cum ar fi Alfred Morel³², arhivist și paleograf francez, care în scrisoarea trimisă lui Iorga, datată 7 iulie 1903, de la Paris, se referă la informația solicitată de către istoric cu privire la verificarea unui nume în registrele *L'École des Chartes*,

transmițându-i că respectivul nume nu figura în registrele din anii 1889, 1890, nici în perioada 1875-1890, iar pentru anii anteriori nu putea da un răspuns sigur, precum și Auguste Molinier³³, medievist francez, care într-o scrisoare trimisă tot de la Paris, datată 29 aprilie 1895, îi spunea lui Iorga că se poate folosi de numele său pentru a avea acces mai ușor la un manuscris.³⁴

Două scrisori sunt semnate de Ahmed Réfik, redactorul jurnalului *Terdjmani Hakikats*, una scrisă de mână, datată 29 ianuarie 1908, cealaltă scrisă la mașină, datată 11 martie 1908. Prima dintre ele este un elogiu pentru primul volum al lucrării lui Iorga referitoare la Istoria Imperiului Otoman: „*J'lu avec un grand intérêt le premier volume de votre excellent ouvrage sur l'histoire de l'Empire Ottoman. Je vous félicite de votre érudition et je peux dire que votre ouvrage restera comme un monument de votre histoire.*”³⁵ În cealaltă scrisoare, Ahmed Réfik îi transmite marelui istoric că la reîntoarcerea sa la Constantinopol va putea găsi o mulțime de documente care îi vor fi de folos pentru volumele următoare la „*biblioteca moscheii St. Sofia și la biblioteca de la Kiuprulu*”. De asemenea, pentru ca lucrarea să ajungă și la sultan îi sugerează lui Iorga să facă acest lucru prin intermediul reprezentantului diplomatic al României la Constantinopol.

O scrisoare în limba italiană o primește de la Veneția, la 13 octombrie 1897³⁶, din partea Bibliotecii Naționale din San Marco și se referă tot la detalii legate de documentare, de această dată pe subiectul privind literatura din secolul al XV-lea, iar o alta, datată la 27 octombrie 1902³⁷, în limba franceză, i-a fost trimisă de la Arhivele din Stockholm din partea unui anume Sondén, care se recomanda arhivist și care îl informa că având în vedere că dl. Westrin (cel cu care Iorga colaborase anterior) era bolnav, el „are onoarea” de a-i trimite o nouă listă cu scrisori din perioada 1662-1667 ale domnitorului Moldovei de la acea vreme, pentru a-i indica pe cele de care are nevoie copiate.

Un grupaj de 11 scrisori acoperind perioada 1897-1908 îi sunt adresate lui Nicolae Iorga de Riccardo Predelli³⁸, director al publicației *Nuovo Archivio Veneto* din 1897. Aproape toate au fost trimise de la Veneția, astfel: la 21 octombrie 1897, 23 octombrie 1897, 4 martie 1897, 9

noiembrie 1899, 7 august 1901, 1 martie 1902, 8 martie 1902, 14 noiembrie 1902, 7 februarie 1905, 17 februarie 1905, 11 aprilie 1908.³⁹ În cadrul lor sunt lămurite aspecte legate de diverse detalii pentru operele aflate în lucru sau găsim mulțumiri adresate lui Nicolae Iorga pentru lucrări trimise, cum ar fi volumele de documente referitoare la cruciade etc. Nicolae Iorga confirmă în memoriile sale relația apropiată pe care o avea cu acesta: „Am căpătat de la arhivistul amic – o prietenie strânsă mă lega de Riccardo Predelli, mort așa de blînd la masa lui de lucru, pe care-l ajutasem la identificarea numelor de localități orientale în colecția *Commemorialelor*...”⁴⁰

De asemenea, o scrisoare în limba germană din 1896 i-a fost adresată de R. Sternfeld, despre care vorbește și în memoriile sale în contextul studiilor sale în Germania și finalizării lucrării sale de doctorat: „Dar aici, renunțînd să fișii din picioare la Geiger și chiar să asist la lecturile blajine ale lui Sternfeld, am luat răbdător, sistematic, toată corespondența de la Constantinopol a trimeșilor prusieni și m-am apucat chiar de lungă, greaua, obositoare muncă, neplătită și nerăsplătită, și pînă la capăt, a copierii atît de folositoare rapoarte consulare din Iași și din București pînă pe la 1830, extrema limită îngăduită, de la care alții ar avea să continue azi, în loc să-și batjocorească predecesorii și ajutători. Nu pot spune îndeajuns ce mîndru eram privind materialul care se îngrămădise zi de zi așa de mult și a cărui publicare o așteptam cu o așa de firească nerăbdare, dar pot asigura că n-am mîncat în spectacole, primblări și aventuri, ca mulți alții, banii cu îngrijire economisîți ai binefăcătorului meu prin bursă Iosif Niculescu. De fapt, ca să spun adevărat, din cei trei cari-mi trebuiau, am rătăcit de vreo două ori la prietenul Richard Sternfeld, evreu sărac, pasionat de muzică, mare prețuitor al Franței, pe care o puneam alături cu Anglia în prelegerile sale, dar ținîndu-se ca scriitor de angevinii din Neapole, de cruntul Carol I și de sfîntul lui frate, Ludovic al IX-lea: el îmi primise și teza de doctorat, pe care nu era s-o trec însă la Berlin....Scrisesem în limba germană – vai, cu cîtă trudă, eu care abia o deprinsesem bine la scris și la vorbă cu ajutorul mesei din Dorotheenstrasse și, noaptea, trezit subit din somn, purtam prin minte cuvinte fără

legătură din vocabularul care zilnic mi se îmbulzea! Dar Sternfeld mi-a observat părintește că e mult de îndreptat, indicîndu-mi și un polon obișnuit cu asemenea revizii (pe urmă am aflat de la un coleg român că asemenea revizii înseamnă de obicei o redactare, el însuși, foarte lăudat pentru forma operei sale de debut, dînd mai mult idei și fragmente...).”⁴¹ Tot la procesul de documentare se referă și scrisorile în limba germană din 11 februarie 1902⁴², semnată de Jr. Stennert din Kronstadt și din 6 iunie 1894⁴³, semnată Joh.-Paul Siller, aceasta din urmă referitoare la probleme de documentare privind istoria Moldovei în secolul al XVII-lea.

O corespondență frumoasă este și cea cu primul director al Institutului de la Kadiköy din Constantinopol, Louis Petit⁴⁴. Scrisorile sale către Iorga sunt în limba franceză, în număr de cinci, fiind expediate din Constantinopol la: 28 decembrie 1902, 2 ianuarie 1903, 16 ianuarie 1903, 27 martie 1903 și 29 martie 1906.

În prima mulțumește pentru lucrările dedicate familiilor Callimachi și Cantacuzino sosite la redacția publicației *Echos d'Orient*, cu toată cenzura turcă, și evidențiază o serie de detalii și aspecte pe marginea unor documente din cadrul acestora.⁴⁵ De asemenea, Louis Petit își exprimă dorința de a strînge relațiile dintre ei și de a-i trimite articole care ar putea să îl intereseze. Cea de-a doua scrisoare începe foarte frumos: „*Les Roumains ont la réputation d'être les plus charmants hommes du monde. Vous me donnez une nouvelle preuve que cette réputation ne ressemble pas à tout d'autres, qu'elle n'est pas usurpée*”⁴⁶. După care urmează o serie de precizări referitoare la lucrările *Notes sur les Croisades* și *Studii și Documente*⁴⁷, precum și la modalitățile de a intra, pe viitor, în posesia unor lucrări, fie prin poșta obișnuită, fie prin filieră diplomatică. De asemenea, se referă la faptul că, în activitatea sa de documentare a găsit într-o notă că lucrările sinodului ținut la Constantinopol în 1723/ data variază 1725 ar fi fost publicate într-o lucrare la București în 1747. Menționează că la acest sinod a fost redactată o lungă scrisoare dogmatică în greacă și arabă și că este în posesia unei copii a manuscrisului original de la Ierusalim, dar ar fi încântat să îl vadă imprimat dacă există. Îl întreabă pe Iorga „dacă poate fi găsită vreo urmă în

bibliografiile românești”. De asemenea, într-un post-scriptum își exprimă interesul pentru istoria bisericii ortodoxe. În scrisoarea din 16 ianuarie 1903⁴⁸ îi mulțumește pentru intenția de a-i trimite lucrarea *Literatura română în secolul al XVIII-lea* și speră să-i trimită prin același curier numerele din ultimii trei ani ale publicației *Echos...* Totodată, îl informează pe Iorga că a căutat printre notele sale lucruri referitoare la familia Callimachi, dar nu a găsit nimic, în schimb a identificat câteva note referitoare la familia Ghika. În scrisoarea din 27 martie 1903 mulțumește pentru trimiterea „*le beau volume jubilaire de M. Sturza*”⁴⁹ și îl pune la curent cu noutățile privind stadiile de publicare ale unor lucrări ale sale. De asemenea, îl întreabă dacă dorește să-i trimită următoarele numere din *Echos*. Ultima scrisoare a acestuia este din 29 martie 1906 exprimă bucuria în privința posibilității de a se vedea și își exprimă disponibilitatea de a-i oferi ospitalitate, întrebându-l de câte camere are nevoie, în contextul intenției marelui istoric de a merge la Constantinopol. În privința broșurilor pe care vrea să i le dea lui Iorga precizează că o să le înmâneze personal pentru că: „...*J'aurai enfin le plaisir de vous voir*.”⁵⁰

Două scrisori în limba germană i-au fost adresate de Nutt P. de la Londra la 29 martie 1901⁵¹ și de Iacob Staringer din București de la 2 mai 1901⁵² și ating probleme legate de literatura română. Tot la acest subiect se referă și corespondența cu Hortense Paquier, fiica maiorului Lupașcu din Iași, căsătorită cu un ziarist francez, Leon Paquier. Aceasta a publicat în nr. 4 al revistei *La Renaissance latine* traducerea nuvelei *O făclie de Paște* a lui I. L. Caragiale. Tot ea este cea care a tradus și *Năpasta*, creația aceluiași autor, în 1902. Trei scrisori sunt semnate de aceasta, două în limba română și una în limba franceză. În prima dintre ele, din 1903, aceasta îi mulțumește lui Iorga pentru trimiterea lucrării *Istoria literaturii române în secolul al XVI-lea*, îl întreabă ce părere are despre publicarea unei serii de traduceri din poezii români, iar dintre romanele românești, dacă consideră că este unul „*care ar face bună figură pentru publicul francez*”. Încheie cu: „*E măgulitor pentru mine faptul că urmăriți traducerea ce fac și vă dați părerile. Pînă acum din partea Romînilor – în special*

cei de aici – am întîmpinat destulă indiferență, căci cea mai mare parte, o știți, se ocupă cu totul de altceva de cît a face cunoscut ce se scrie în țara noastră.”⁵³

În scrisoarea în limba franceză, din 1905⁵⁴, aceasta își exprimă dorința de a intra în posesia lucrării *Ciocoi vechi și noi*, cu prefața făcută de Iorga, și vorbește despre un articol despre literatura română cerut de *Mercur de France*. În cealaltă scrisoare din 1905, scrisă în limba română, reliefează nedumerirea față de un răspuns al lui Iorga și că „*Nici prin gînd nu mi-a trecut a intra într-o polemică oare-care.*” și continuă: „*Nu v-ați înșelat gîndind că sunt romîncă. De când sunt la Paris am publicat în mai multe reviste franceze, diferite traduceri din Eminescu, Creangă, Coșbuc, Vlahuță etc. Când mi s-a cerut pentru Mercur de France un articol, m-am gândit firește, că voi avea ce vordi de dv. Și cu prilejul acesta v-am scris. De oarece nu dați atîta importanță prefații din Ciocoi vechi și noi voiți a-mi trimite lucrările dv. Despre care credeți cu cale că France va face mențiunea ca: Istoria literaturii în secolul al XVIII-lea, La vie intellectuelle des Roumains, Schițe din literatura română.*”⁵⁵

Alte două scrisori în limba franceză sunt din partea lui Blanche Sutorius, date 17 iulie 1912 și 12 august 1912. Aceasta era studentă la Universitatea din Fribourg, Elveția. Ea avea să-și susțină teza de doctorat la facultatea de Litere a acestei instituții în 1916. În prima scrisoare îi cerea sprijinul lui Iorga, pe care îl ruga: „...*de m'indiquer des livres en français me faisant connaitre d'une façon claire et précise, le mouvement littéraire en Roumanie à l'époque de J. H. [n.a. Iulia Hașdeu] et spécialement l'influence des romantiques sur la poésie roumaine.*”⁵⁶ De asemenea, în scrisoare mai întreba dacă aceasta a citit în original sau în traducere toți autorii provenșali pe care îi citează în poeziile sale, dacă în biblioteca acesteia se mai păstrează, care sunt operele ei și ce lecturi prefera. În cealaltă scrisoare mulțumește lui Iorga pentru sugestiile făcute, spunând că a luat legătura cu dl. Dragomerescu, care în calitate de legatar universal se afla în posesia tuturor manuscriselor Iuliei Hașdeu și acesta i-ar fi promis sprijin. De asemenea spune că și-a cumpărat de acolo cartea dl. Apostolescu și fiindcă știa și limba germană a intrat și în

posesia lucrării lui Iorga *Geschichte des Rumaniachen Volkes*.⁵⁷

O scrisoare în limba italiană i-a fost adresată de profesorul Dino Muratore⁵⁸ în 1913, prin intermediul căreia îl ruga pe marele istoric să îi facă o favoare și să îi trimită o fotografie a principelui moștenitor român pe care dorește să o atașeze unui profil pe care vrea să i-l facă acestuia într-un jurnal ilustrat italian.⁵⁹

O altă scrisoare este cea adresată de H. Lolliot⁶⁰, cunoscut colaborator al lui Spiru Haret, în limba franceză, trimisă din București la 5/18 martie 1905 lui Nicolae Iorga, referitoare la lenevia de care dădea dovadă un anume Pierre.⁶¹

Un număr de trei scrisori, în limba germană, două din 1901 și una din 18 mai 1903⁶² sunt semnate Friederich Andreas Perthes⁶³ și au ca subiect detalii de natură contractuală cu celebra editură germană la proiecte editoriale pe care Nicolae Iorga le avea în desfășurare cu aceasta.

Alte șase scrisori, patru din 1905, două din 1906, în limba greacă⁶⁴ i-au fost trimise de Papadopoulos-Kerameus, despre care amintește, de asemenea, în amintirile sale: „*Puteam să reiau și colaborarea mea la Hurmuzaki, unde și d. I. Nistor va începe tipărirea decisivelor rapoarte ale consulilor austrieci. Din partea mea, am luat asupra-mi, ajutat de soția mea, care-mi făcea grelele traduceri din ungurește, corespondența cu orașele ardelene a Domnilor, boierilor și altor oameni de la noi. Pe urmă, după ce învățatul grec din Petersburg Papadopoulos-Kerameus făcuse prin mine să i se introducă în colecție materiale de mult adunate, am luat, în mare parte după copiile Academiei, actele grecești relative la trecutul nostru pe care le-am putut duce până către sfârșitul secolului al XVIII-lea. Patru mari volume noi se adăugau astfel la adunarea actelor străine privitoare la istoria noastră.*”⁶⁵

O altă scrisoare este semnată de Emile Legrand⁶⁶ „*Professeur à l'École Nationale des Langues orientales*”, datată Paris, 25 februarie 1900, prin care acesta îi mulțumește „*à son confrère*”⁶⁷ pentru volumul dedicat lui Jacques Basilicos Héraclide.

A.W. Ward⁶⁸ este un alt semnatar al unei scrisori din 10 mai 1913, prin care îi mulțumește lui Iorga pentru trimiterea unor

numere din Buletinul istoric al Academiei Române, care conțin o serie de aspecte care îl interesează. Un număr de 12 scrisori, tot în limba germană, îi sunt adresate lui Iorga de R. Röhricht⁶⁹, fiind trimise în 1898, 1899, 1899, 1900, 1902 și 1905.

Din punct de vedere cronologic, ultimele scrisori din acest fond sunt în număr de două și i-au fost adresate lui Nicolae Iorga în anul 1917. Cea dintâi a fost trimisă de A. Mossoloff⁷⁰, de la Legația imperială a Rusiei la 17 martie 1917, fiind, de fapt, o scrisoare de mulțumire, în limba franceză, pentru unul dintre primele exemplare trimise de Nicolae Iorga, din lucrarea *Histoire de relations Russo-Roumaines*⁷¹, care apăruse la Iași, în același an. Cealaltă este semnată „*St. Ing. A. Manarenko, Président adjoint de la Commission Technique ou Chartier Général du front Roumain*”⁷², datată 2 august 1917, tot în limba franceză și se referă la o problemă personală a acestuia pe care voia să o rezolve cu ajutorul lui Iorga (se referă la o scrisoare care trebuia să ajungă la o anumită domnișoară Lucia din Suceava prin intermediul profesorului, în eventualitatea unui răspuns A. Manarenko angajându-se să pună la dispoziție un soldat pentru a aduce răspunsul).

Încheiem această scurtă trecere în revistă a scrisorilor către marele istoric aflate în patrimoniul muzeului nostru, cu bucuria de a împărtăși cu cei care își îndreaptă atenția asupra vieții și personalității sale aceste mărturii interesante și cu speranța că viitorii biografi ai săi le vor avea în atenție. Fie că i-au fost trimise de personalități academice din epocă, jurnaliști, diplomați, editori sau studenți, aceste documente constituie numai o mică parte din vasta corespondență a lui Nicolae Iorga, care publicată sau nu arată intensitatea la care lucra marele istoric, stabilitatea și profunzimea relațiilor sale cu diverși colaboratori care îl ajutau să aibă acces la documente referitoare la temele pe care le avea în vedere, disponibilitatea de a schimba opinii pe teme delicate, cu somități ale vremii în istorie medievală sau bizantinologie.

Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I” are privilegiul și onoarea de a păstra în colecțiile sale toate aceste mărturii istorice (fotografii, lucrări publicate, ediții mai vechi sau

mai noi, și scrisori) despre la cel care a marcat istoriografia românească și a scos la lumină prin intermediul lucrărilor sale documente inestimabile cu privire la istoria României și nu numai.

NOTE

¹ Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Diverse” I-414, fila 4.

² Vizita regelui Ferdinand I și a reginei Maria la această expoziție în data de 6 iulie 1919 este menționată și în memoriile marelui istoric, vezi: Nicolae Iorga, *Memorii (Însemnări zilnice maiu 1917-Mart.1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică.*, Editura Națională S. Ciornei, București, vol. II, p.225.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, filele 67, 77, 82, 87, 93, 97, 111, 122.

⁵ Apud Zevedei-Ioan Drăghită, *Despre conceptul de muzeu la Nicolae Iorga*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, Alba-Iulia, nr.4-5/2000-2001, pp. 231-238, articol care analizează pe larg referințele despre muzee ale lui Nicolae Iorga și care are în prim-plan trei studii ale acestuia asupra acestor instituții: *Ce este un muzeu istoric* și *Ce este un muzeu de artă*, apărute în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXI, fas. 96, aprilie-iunie, 1938, pp.63-77 și *Muzeele ce sunt și ce trebuie să fie. Exemplul Americii*, în Nicolae Iorga, *Scrieri despre artă*, București, 1968, pp.246-249.

⁶ În timpul acestei vizite începută la 17 ianuarie 1930, Nicolae Iorga avea să viziteze mai multe muzee și obiective istorice între care: casa lui G. Washington din Mount Vernon (4 februarie 1930), statuia lui A. Lincoln la care depune și o coroană de flori în fruntea unei delegații românești (12 februarie 1930), muzeul din Pittsburg (21 februarie 1930), muzeul din Los Angeles (la 3 martie 1930), câmpul de luptă de la Gettysburg, loc cu o semnificație istorică aparte pentru războiul civil american (13 martie 1930), Muzeul din Boston, cărui îi dăruiește și două covoare românești (19 martie 1930). Vizita s-a încheiat la 20 martie 1930. Tot cu acest prilej, marele istoric a mers la Universitățile Harvard, Columbia, Princeton, Georgetown ș.a. pentru detalii vezi: Nicolae Iorga, *Memorii (Însemnări zilnice maiu 1917-Mart.1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică.*, Editura Națională S. Ciornei, București, vol. II, pp.379-388.

⁷ *Ibidem*, p.233.

⁸ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost. II Luptă*, Ed. N. Stroilă, București, 1934, vol. II, p.189.

⁹ Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori” - S 51.

¹⁰ Nicolae Iorga, *Scrieri istorice*, Ed. îngrijită și tabel cronologic de Barbu Theodorescu, studiu introductiv de Aurelian Sacerdoțeanu, Ed. Albatros, București, vol. I, p. 38.

¹¹ August Émile Picot (1844-1914), lingvist francez, profesor de limbă și literatură română la *L'École des langues orientales - Școala de limbi orientale* din Paris. A fost secretarul particular al regelui Carol I între 1866-1868, membru de onoare al Academiei Române din 1879 și viceconsul al Franței la Sibiu și Timișoara. A fost cel dintâi care a semnalat existența unei unități dialectale maramureșene, încă din 1873.

¹² Charles Alfred Kohler (1854-1917), autor al lucrării *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Sainte-Geneviève* în calitate de administrator al acestei instituții, secretar al comitetului de redacție al *Revue de l'Orient Latin* de la Paris. Elvețian de origine, acesta s-a născut la Geneva, la 15 ianuarie 1854. A ajuns Paris pentru a-și completa educația și a obținut în 1879 diplomă de arhivist paleograf, după care a decis să își pună cunoștințele în slujba patriei sale de adopție, fiind naturalizat în Franța, în 1884. În mai 1885 a primit sarcina de a întocmi un catalog al manuscriselor din Biblioteca Sainte-Geneviève (cca. 3500 de manuscrise), dusă la îndeplinire prin publicarea acestuia între 1893-1896. A murit la Paris, la 28 martie 1917, la vârsta de 63 de ani, iar timp de 33 de ani și-a consacrat întreaga sa viață acestei biblioteci.

¹³ Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori” - S 51 (Ch. Kohler).

¹⁴ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Ed. N. Stroilă, București, 1934, vol. I, p.311.

¹⁵ Este vorba de articolul *Un projet relatif à conquête de Jérusalem* apărut în *Revue de l'Orient Latin*, Paris, 1894, II, no.2, pp1-7; pentru detalii privind articolele lui Nicolae Iorga apărute în anul 1894 vezi Ștefan Meteș, *Activitatea istorică a lui Nicolae Iorga*, Editura Pavel Suru, București, 1927, p. V.

¹⁶ *Ibidem*, p.VII.

¹⁷ Gustav Weigand (1860-1930), filolog german care în 1893 a înființat *Institutul pentru Studiul Limbii Române*, la Universitatea din Leipzig. Între 1887-1909, el a călătorit prin România studiind dialectele și graiurile limbii române. El este autorul primului atlas lingvistic român, în 1908.

¹⁸ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost. I. Copilăria și Tinerețea*, Editura N. Stroilă, București, 1934, pp. 206-207.

¹⁹ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51-193/197/195/194/196/198.

²⁰ Nicolae Iorga, *Memorii (Agonia Regală și Renunțare)*, vol IV, Editura „Națională” S. Ciornei, p. 96.

²¹ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost. II. Lupta*, Editura N. Stroilă, București, 1934, p.91.

²² Charles-Victor Langlois (1863-1929), istoric francez, profesor la Sorbona și la *L'École pratique des hautes études*, specializat în *Istoria Evului Mediu* și mai ales a problematicilor determinate de întâlnirea dintre cele două mari spații culturale, Orient și Occident. Din 1888 a predat la Sorbona, mai întâi istorie, apoi, între 1906-1909 a fost profesor de științe auxiliare, iar între 1909-1913 profesor de *Istoria Evului Mediu*. În perioada 1913-1929 a fost directorul Arhivelor Naționale din Franța.

²³ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost. I Copilăria și Tinerețea*, Editura N. Stroilă, București, 1934, pp.216-217.

²⁴ Robert Ulysse (1845-1903), arhivist paleograf, bibliotecar la *Biblioteca Națională a Franței* și inspector general al bibliotecilor și arhivelor; a fost membru al *Comisiei superioare a arhivelor și al comisiei bibliotecilor naționale și municipale* și a fost însărcinat cu realizarea unui catalog general al manuscriselor din bibliotecile publice din Franța.

²⁵ Al. Vasiliev (1867-1953), nume de referință în studierea *Istoriei Bizanțului*, autor al lucrării *Istoria Imperiului Bizantin*; a studiat la Universitatea din Sankt-Petersburg, iar ulterior la Paris, între 1897-1900. A lucrat la Universitatea din Tartu (1907-1912), la *Institutul rus de arheologie* din Constantinopol, iar din 1912 a fost profesor la *Universitatea din Sankt-Petersburg*. În 1919 a fost ales membru al *Academiei Ruse de Științe*. În 1925 a emigrat în Occident, a predat la Universitatea din Wisconsin-Madison; a fost și președintele *Asociației Internaționale a Studiilor Bizantine*.

²⁶ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51-158,156,157,155.

²⁷ *Idem*, S 51-158.

²⁸ *Idem*, S 51-156.

²⁹ *Idem*, S 51-155, fila 3.

³⁰ Sofronios Pétridès – istoric specializat în istoria bizantină și istoria bisericească, a publicat numeroase studii în *Revue des études byzantines*, *Revue de l'Orient Chrétien*, etc.

³¹ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori” – S 51-191 (2 file) și S 51-192 (3 file).

³² Alfred Morel-Fatio (1850-1924) a obținut diploma de arhivist paleograf la *L'École des Chartes*; în 1875 a fost numit membru al *L'École Française de Rome*, după care și-a desfășurat activitatea în cadrul departamentului *Manuscrite* al Bibliotecii Naționale a Franței; vărul tatălui său era Charles Morel, bibliotecar la Sorbona.

³³ Auguste Molinier (1851-1904), istoric francez, specializat în perioada medievală, bun paleograf,

care după terminarea studiilor la a lucrat la Biblioteca Mazarine (1878), Fointenbleau (1884) și Sainte-Geneviève (1885).

³⁴ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51 (1/216).

³⁵ *Idem*, S 51/151, fila 1.

³⁶ *Idem*, S 51/169.

³⁷ *Idem*, S 51/170, filele 1-2.

³⁸ Riccardo Predelli (1840-1909), istoric și arhivist italian care a lucrat la Arhivele de Stat din Veneția și a fost și director al revistei *Nuovo Archivio Veneto* din 1897.

³⁹ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51-171/181.

⁴⁰ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost. II Lupta*, Editura N. Stroilă, București, 1934, p.93.

⁴¹ *Ibidem*, p.49

⁴² Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51/168.

⁴³ John-Paul Siller (1866-) Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51/131.

⁴⁴ Louis Petit (1868-1927), călugăr; a fost primul director al Institutului de la Kadiköy din Constantinopol, fondat la 7 octombrie 1895, instituție care a purtat mai multe nume: *L'École pratique des hautes études*, *École pratique d'études orientales*, *Institut des hautes études byzantines*. Principala publicație a sa a fost *Échos d'Orient*, care a apărut în perioada 1897-1941, continuatoare fiind între 1943-1945 *Études byzantines*, iar după 1946 *Revue des études byzantines*. În 1912 Louis Petit a fost numit arhiepiscop latin al Atenei și delegat apostolic în Grecia. Între 1914-1922 stabilimentul a fost închis, unele activități menținându-se la Atena, apoi a fost transferat la București, din 1937 sub numele de d'Institut Français d'études byzantines, IFEB, apoi la Paris, în 1947.

⁴⁵ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51/203, filele 1-3; în privința lucrărilor este vorba despre: *Documente privitoare la familia Cantacuzino* și *Documente privitoare la familia Callimachi*, în două volume, ambele apărute în 1902, vezi Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga. Viața și opera*, vol. II, București, 1931, p. 153.

⁴⁶ *Idem*, S 51/200, filele 1-7.

⁴⁷ *Documente privitoare la familia Callimachi* apăruse în 1902, București, I, tip. Minerva, iar *Notes et extraits pur servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle*, la Paris, III, vezi Ștefan Meteș, *Op. cit.*, p. XI.

⁴⁸ *Idem*, S 51/202, filele 1-7; lucrarea *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* apăruse la București în 1901, vezi Ștefan Meteș, *Op. cit.*, p. X.

⁴⁹ *Idem*, S 51/201, filele 1-3; în lucrarea *Prinos lui D.A. Sturdza* apărută la București în 1903, Nicolae Iorga publicase articolul *Despre adunarea și*

tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor. Rolul și misiunea Academiei Române, pentru detalii vezi Ștefan Meteș, *Op. cit.*, p. XII.

⁵⁰ *Idem* S 51/199, filele 1-2.

⁵¹ *Idem*, S 51/206.

⁵² *Idem*, S 51/167.

⁵³ *Idem*, S 51/206, fila 2.

⁵⁴ *Idem*, S 51/207.

⁵⁵ *Idem*, S 51/208, filele 1-2.

⁵⁶ *Idem*, S 51/163, filele 1-3..

⁵⁷ *Idem*, filele 1-2.

⁵⁸ Dino Muratore, dr. în litere, profesor la Torino, membru al *L'Académie des Sciences et Belles-Lettres et Arts* din Savoia; Nicolae Iorga îl menționează în *Analele Academiei Române*, tom XXXV – Mem. Secț.Istorice, no.15, *Două tradiții istorice în Balcani: a Italiei și a Românilor*, București, Librăria Socce & Comp. Și C. Sfetea, Leipzig/Otto Harrassowitz, Viena/Gerold&Comp., 1913, p.420, făcând trimitere într-o notă la cartea acestuia *Collare dela ss.Annunziata*, Turin, 1912.

⁵⁹ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori” - S 51-213.

⁶⁰ Henry Lolliot (1857, Mauritius-1925, București), profesor și publicist, stabilit în România, cunoscut în special pentru publicarea dicționarului său englez-român. S-a născut la Port Louis-Mauritius, tatăl său era medic de origine franceză, iar mama avea origini englezești. Ajunge la Paris cu intenția de a urma medicina, se îmbolnăvește, iar după însănătoșire face Facultatea de litere. În acest context, el se împrietenește cu Mircea, Vintilă și Horia Rosetti, dar și cu Take Ionescu. În 1881 vizitează pentru prima dată România și o cunoaște pe Maria Rosetti. Colaborează la ziarul „Românul”, publică mai multe lucrări pentru predarea limbilor franceză și engleză, culminând cu dicționarul menționat anterior, la îndemnul lui Take Ionescu și cu fonduri de la Ministrul Instrucțiunii Publice. A predat la liceele *Matei Basarab* și *Gheorghe Lazăr*, la *Școala Superioară de Război*, *Școala Politehnică* și la *Academia de Înalte studii comerciale și industriale*. A fost apreciat de Spiru Haret care îi solicita aprobarea manualelor pentru studierea limbilor franceză și engleză.

⁶¹ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori” - S 51-33.

⁶² *Idem*, S 51-188, S 51-190, S 51-189 (ultima are două file).

⁶³ Friederich Andreas Perthes – sub acest nume renumita editură germană din Gotha-Thuringia a funcționat în între 1903-1937, publicând și lucrări cu caracter istoric; lui Nicolae Iorga îi apărea sub numele acesteia în 1905 lucrarea *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha, tip. Perthes, iar în 1908 *Geschichte des osmanischen Reiches Nach der Quellen dargestellt*, Gotha, tip. Perthes, vezi Ștefan Meteș, *Op. cit.*, p. XVI.

⁶⁴ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51-187/182/184/183/186/185.

⁶⁵ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost. II Lup-ta*, Editura N. Stroilă, București, 1934, p. 45.

⁶⁶ Émile Legrand (1841-1903), orientalist și eel-nist francez, a publicat numeroase studii referitoare la limba greacă medievală și modernă. A fost titlulul catedrei de greacă modernă la *L'École des langues orientales*.

⁶⁷ Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51 (1/42).

⁶⁸ A.W. Ward (1837-1924), a fost profesor de istorie și literatură engleză din 1866, iar apoi director din 1890 până în 1897 la Colegiul Owens din Manchester. A avut un rol important în fundarea Universității Victoria, al cărui prorector a fost între 1886 și 1890. În 1903 a devenit membru al Academiei Britanice, iar între 1911-1913 a fost și președintele acesteia.

⁶⁹ Reinold Röhrich (1842-1905), istoric german al cruciadelor, licențiat al Școlii de Teologie din Berlin, în 1886, a predat la instituții de prestigiu germane, fiind nevoit să pensioneze în 1904 din cauza stării precare de sănătate. *Bibliotheca geographica Palaestinae* (Berlin,1890) *Geschichte des Königreichs Jerusalem* (1100–1291) (Innsbruck, 1898).

⁷⁰ A. Mossoloff lucra la data menționată pe singura scrisoare adresată de acesta lui Nicolae Iorga, 17 martie 1917, la Legația imperială a Rusiei.

⁷¹ Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, Colecția „Scrisori”, S 51-215; în anul 1917 apăruseră la Iași câteva lucrări ale marelui istoric referitoare la relațiile dintre România și aliații săi de atunci: *Histoire des relations Anglo-Roumains*, *Histoire des relations Russo-Roumains*, *Histoire des relations entre la France et les Roumains* și *Relations des Roumains avec les Alliés*, vezi Barbu Theodorescu, *Op. cit.*, pp.161-162.

⁷² *Idem*, S 51-205.

NICOLAE IORGA ȘI GENERALII ARMATEI ROMÂNE

GHEORGHE VARTIC*

Abstract

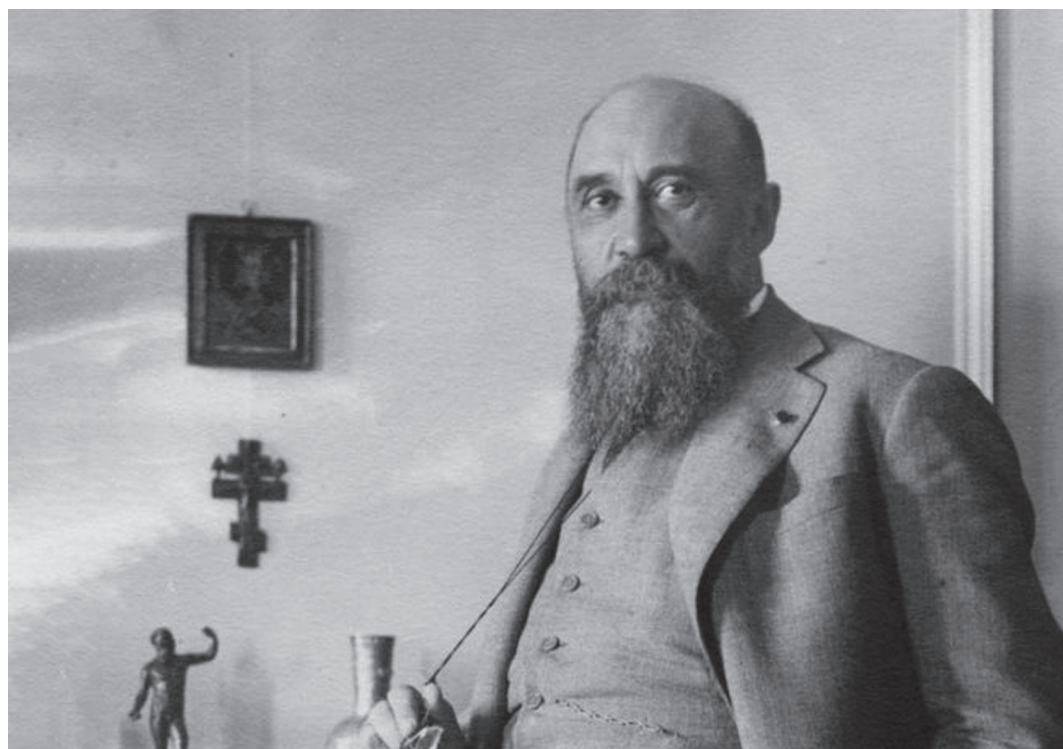
Throughout his work, Nicolae Iorga can be considered a true father of Romanian military history. Contemporaneous with the politico-military events in which the Romanian army was engaged, the famous historian was also an authentic war reporter. Present on the Bulgarian theatre of operations in the summer of 1913, having influence over the military-political leadership of the Great War, a close follower of the course of confrontations, Iorga admired, when appropriate, the actions of military commanders and, when disappointed, he harshly judged those who erred, grieving the heroic fall of some. I identified the “portraits” of generals like Averescu, Prezan, Christescu, Grigorescu, Lambru, Dragalina, Praporgescu, Socec, Burgele, Mustață and others. Painted, according to their deeds, by the most prolific historian of the Romanian nation.

Keywords: Nicolae Iorga, World War I, Ion Dragalina, Alexandru Averescu, Constantin Prezan, Alexandru Socec

Autor al vastului tratat de istorie a armatei române începând de la primele formațiuni statale de pe teritoriul locuit de români și până la mijlocul veacului al XIX-lea, marele istoric N. Iorga a continuat să-și îndrepte atenția spre evoluția ulterioară a organismului militar național. De remarcat că reputatul istoric nu s-a mulțumit doar cu evocarea momentelor grele prin care a trecut oștirea românească de-a lungul existenței ei. Contemporan cu evenimentele politico-militare de la începutul veacului al XX-lea la care a fost angajată armata noastră, N. Iorga s-a înrolat nemijlocit în rândurile sale.

Tot la fel s-au petrecut lucrurile și pe timpul desfășurării Marelui Război. El a trăit drama înfrângerii armatei române în prima campanie după ce își pusese toată speranța în capacitatea comandanților eșaloanelor mari ale oștirii noastre. Îi cunoștea foarte bine, mulți audiaseră cursurile lui în școlile militare sau la Școala Superioară de Război, când insista pe pregătirea temeinică, pe moralitatea și pe răspunderea ce revine ofițerilor cu deosebire în caz de război. În viziunea lui Iorga „ofițer înseamnă numai acel soldat care conduce până la capăt, care se retrage numai cel din urmă, ca și căpitanul de corabie în ceasul naufragiului pe

* Comandor (rtr.), Comisia Română de Istorie Militară.

Nicolae Iorga

care nu l-a putut înlătura. Ofițer înseamnă nu-mai fratele cel mai mare și mai bun între frații săi mai mici. Ofițer e cel ce înțelege că gradul său nu cuprinde niciun privilegiu, ci este și o onoare, dar și o grea, serioasă și continuă datorie¹. Și mai departe, eminentul profesor consideră că ofițerul trebuie să fie „o icoană însăși a legalității conștiente, netulburată de vreun abuz care i-ar distruge caracterul moral și ar infecta de imoralitate și pe soldați”². Așa era portretul celui care era îndrituit să conducă și să comande trupele în luptă.

Părintele istoriei militare românești și-a exprimat de multe ori admirația față de faptele unor ofițeri și generali ai oștirii noastre după cum nu a ezitat să rostească și unele „adevăruri neplăcute” pe care le-a constatat pe parcursul desfășurării operațiilor.

În calitate de profesor la Școala Superioară de Război, el a solicitat să însoțească trupele române în campania din cel de-al Doilea Război Balcanic. Îmbrăcat în uniforma de soldat la ședința Camerelor reunite în care s-a luat hotărârea de a intra în război împotriva Bulgariei, care amenința integritatea teritorială

a celorlalte state din Balcani, Nicolae Iorga a asistat la votarea măsurilor cerute de împrejurări. La începutul campaniei, el a fost repartizat la biroul presei, dar apoi a primit încuviințarea suveranului de a fi prezent pe teatrul de operații unde avea să constate că acțiunea militară desfășurată la sud de Dunăre în vara anului 1913 „sămăna mai mult cu o migrație, deși conducerea supremă îi fusese încredințată unui om de mare merit pe care l-am văzut atunci întâia oară, generalul Averescu”³.

De altfel, singurul general remarcat de marele profesor în campania din Bulgaria a fost Alexandru Averescu, cu toate că nu-l agrease ca om politic. Investit în funcția de șef al Mare-lui Cartier General, „generalul Averescu, înalt, foarte slab, osos, cu o privire fosforică în ochii mici și reci, vrăjind pe aceia care aveau de a face cu dânsul și dându-le siguranța că tot ce se face trebuia făcut și trebuia făcut așa, cu siguranța izbândeii la capăt. Acest neobișnuit comandant era desigur și un strateg priceput, dar mai ales un animator de ostași, cu toate că-i lipseau glasul, gestul, talentul oratoric, căldura. O siluetă și o metodă de Moltke cu același calcul exact

al tuturor posibilităților, cu aceeași indiferență pentru tot ce mai este alături”. Și ca portretul să fie complet, Iorga l-a asemuit cu „un călugăr în uniformă care mergea la rostul lui fără încetineală și fără grabă. Nu impunea prin nimic această siluetă palidă de om slab și rece, dar aveai siguranța că de aici din neîntrerupta cugetare din acest cap de ascet, pleacă toată mișcarea ce se desfășură peste munți și văi și că ea-și va atinge ținta”⁷⁴. Biroul său, amenajat într-un vagon, adăpostea o colecție de cărți și o bibliotecă. Sosit pe neașteptate într-o noapte la Orhanie, șeful M.C.G. i se înfățișează „slab, uscat, redus la o formulă matematică sigură cum este, n-are nevoie de odihnă și de alte cerinți omenești”⁷⁵. După douăsprezece ore de drum cu automobilul de la Corabia, generalul Averescu aducea speranța: „la simpla lui înfățișare tăcută și răspândind tăcerea, dar cerând imperios cugetarea și acțiunea, aceeași atmosferă de siguranță umplu larg sufletele tuturor. Făcu cercetările sale, atinse mâncarea și în miezul nopții porni prin pustiiul dușman pentru alt drum de douăsprezece ceasuri. Și din acel moment se impusese pentru toți dogma succesului”⁷⁶.

Peste trei ani, în pofida dezastrului de la Turtucaia, Nicolae Iorga continuă să-l idolatrizeze pe generalul Averescu. La 23 septembrie 1916, scria: „În ceasul greu de la 1 Septembrie, același lucru se petrecu pentru un popor întreg. Se știa că generalul Averescu comandă în Dobrogea. De atunci nu mai sunt nesiguranțe pentru nimeni. Scurtimea și taina buletinelor nu impresionează. Lumea nu cere victorii mari, răpezi; ea e sigură că generalul va da ceva mai mult decât dănsule: izbânda finală, încheierea fără greș a problemelor care între tâmpilele lui înaintează”⁷⁷. După o săptămână, profesorul continuă să rămână optimist condiționat de prezența generalului: „Soldatul nostru e și acum gata a merge cu jertfe pe drumul biruinței. Numele generalului Averescu îi dă și acum siguranța care se cere pentru avânt. În deosebire de Serbia, de la 1915, suntem în legătură cu un așa de puternic aliat ca Rusia. În Dobrogea este o armată învingătoare și cea din Ardeal a dovedit că poate și ea să învingă. Niciun contingent nou n-a fost chemat sub steaguri. O revisie atentă ne poate da și acum zeci de mii de soldați. Țara n-a pierdut nimic din puterile ei. Să ținem minte însă acest lucru: cu sufletul ce trebuie, România poate birui; fără

dânsul, înfrângerea ei ar fi nu un asasinat, ci o sinucidere”⁷⁸.

După înfrângerea suferită de armata română în campania anului 1916, N. Iorga se refugiază la Iași și reia tipărirea publicației „Neamul Românesc”, asigurându-i apariția zilnică. Aceeași admirație pentru generalul Averescu pe care-l așeza alături de generalii Prezan și Berthelot, alcătuind un triumvirat care ar garanta refacerea armatei române astfel încât „steagul României să fie din nou apărât”. El, Averescu, „era cel ce știuse salva fragmentele nenorocite ale defensivei sfărâmate” și care „a dovedit încă o dată ce poate siguranța rece, calculul netulburat, metoda fără greș”⁷⁹.

Așa l-a văzut Iorga pe Averescu ca om al armelor. Ca om politic însă, l-a judecat aspru uneori. Faptul că după investirea sa la demnitatea de mareșal, în 1930, Averescu, știut „ca un înverșunat dușman al regelui” a devenit un adulter al lui Carol al II-lea, l-a făcut pe profesor să-l socotească „un curios doritor de putere”⁸⁰.

Magistralul discurs ținut de Nicolae Iorga, la 14 decembrie 1916, cu ocazia deschiderii lucrărilor Parlamentului refugiat la Iași, a avut darul de a mobiliza întreaga națiune, îndemnând la rezistență, luptă și iubire de țară. „Suntem hotărâți să mergem până la capăt – tuna marele om politic în sala Teatrului Național – în credința că, dacă s-a ridicat vreodată o religie pe lume, dacă s-a vorbit de dreptate și ideal, nu se poate, cu nici un chip, ca și înaintea celei mai sălbatice forte organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pământul în care nu este un fir de țărână care să nu fie acoperit de cel mai nobil sânge... Spre noi se uită astăzi o oștire, Oștirea României, care este moralicește întreagă; este mai mare chiar decât în momentul când întâiul detașament a sfărâmat cu patul puștii piatra de nedreptate la graniță”⁸¹.

În armata română, „armata poporului românesc și a viitorului acestui neam ...care e cea mai scumpă comoară a noastră”, în ostașii, ofițerii și generalii ei a crezut Nicolae Iorga și nu s-a îndoit nicio clipă de victoria finală. Această armată trebuia refăcută și pregătită pentru a reintra în luptă. Nu era cazul – scria marele profesor la începutul anului 1917 – să căutăm vinovații. Chiar „competențele cele mai nediscutabile nu se cade să fie limbutate în asemenea împrejurări”. Iar ofițerii să nu

comunica publicului decât lucruri „care să cuprindă sau un mijloc de învioreare sau un sfat bun și practic”¹².

Nicolae Iorga nutrește același respect și aceeași admirație pentru generalii care au încălzit și călit sufletele ostașilor din subordinea lor. Numele acestora – consideră eruditul istoric – „vor fi însemnate în întâile rânduri ale gloriei defensive românești din 1916, într-un timp când se vor putea atribui fiecăruia pe deplin meritele pe care și le-a câștigat”.

Unul din aceste nume este al generalului Constantin Prezan, comandantul Armatei de Nord în prima campanie, care, în 35 de zile de ofensivă, a înaintat în Transilvania aproape 100 km, eliberând o suprafață de circa 1200 kmp. Retragerea ordonată de Marele Cartier General s-a făcut în deplină ordine, pe aliniamentul vechii frontiere, după care s-a trecut la apărare.

La 7 octombrie 1916, Iorga scria: „De multe vorbim, dar nu totdeauna ce trebuie. Știm că bancherul cutare, putred de bogat, a dat zece țigări și cinci parale la un spital de răniți, dar nu știm cine ne-a dat în Ardeal cea mai metodică și sigură înaintare și, în ceasul greu, retragerea cea mai liniștită. Să mi se dea voie să fac o indiscreție. E generalul cu ținuta sigură și vorba socotită, generalul de cugetare îndelungă care comandă la Iași: generalul Presan”¹³.

Numit șef al Marelui Cartier General și secundat de generalul Constantin Christescu, generalul Prezan porcede la reorganizarea și înzestrarea armatei, refacerea moralului ofițerilor și al trupeii, reglementarea relațiilor de comandament româno-ruse. De aceea Nicolae Iorga îl așază, pe bună dreptate, între ceilalți doi generali, Averescu și Berthelot, meniți a salva România: „Cel de-al doilea, generalul care nu făcuse politică niciodată și care n-o va face nici pe urmă, Presan, căpătase, din fericire, sarcina pe care cu același calm neimpresionabil, cu aceeași neclintită putere de judecată, a știut-o îndeplini, înlăturând de la conducere camarazi și ducându-le pedeapsa, în acea atmosferă de bănueli nu totdeauna întemeiate, până la degradarea publică a cui fusese sortit a întrupea înfrângerea. Neclintit la datorie, având lângă dânsul marile însușiri ale ajutătorului său de căpetenie, colonelul Antonescu, el a dat mai mult și decât cele mai geniale planuri: siguranța că mai putem trăi. Nicio uneltire politică nu s-a putut strecura, în acele hotărâtoare săptămâni, și, de altfel, nici

în lungile luni de trudă care au urmat, la cartierul general, pe care tot mai mult l-a încunjurat respectul public și care a ajuns inima însăși a României însângerate”¹⁴.

Pe generalul Eremia Grigorescu îl întâlnește pe frontul de la Mărășești, „cu optimismul temperamentului său vioi și vesel, darnic în cuvinte și gesturi de meridional”¹⁵, „Eroul luptelor de pe Siret” – așa cum îl caracterizează eruditul istoric – devine titular al Ministerului de Război în guvernul Coandă, ceea ce înseamnă că „de acum înainte este prins și el în politică”¹⁶.

La 21 iulie 1919, generalul Eremia Grigorescu a încetat din viață, în urma unei scurte suferințe. A doua zi, Nicolae Iorga scria: „Generalul care se coboară în mormânt după ce așa de frumos l-a luminat o așa de curată glorie, a însemnat pentru poporul nostru mult încercat, în suprema lui criză, razimul pe care nimic nu l-a putut zgudui. (...) Generalul Eremia Grigorescu a contribuit esențial la izbânda de la Mărășești prin acea însușire, fericită între cele fericite, care e siguranța de sine, încrederea absolută în neapăratul succes, farmecul ce aceste calități de voință-l exercită asupra tuturor celor care stau sub ordinele unui asemenea om, sugestați de cuvântul, de gestul, dar mai ales de neclintita lui atitudine”¹⁷.

„Portretul” generalului Lambru este impresionant. Fostul comandant la Divizia 21 infanterie, remarcat pe timpul bătăliilor de pe Valea Prahovei, de pe Argeș și Neajlov, bătrânul general Dimitrie Lambru, deputat de Ilfov, intra în Sala Parlamentului României, la ședința din 12 decembrie 1916, întâmpinat cu aclamații unanime, persistente, și prelungite. Era respectul acordat de parlamentari unui general care se întorcea de pe câmpul de luptă, într-un moment de cumpănă pentru țara sa. Merită să ne oprim asupra evocării făcute de Nicolae Iorga:

„Acela care provocase această spontanee manifestare a tuturor sufletelor era un ofițer bătrân, cu părul și barba albă ca zăpada care, liniștit și sfios, căuta să se strecoare prin mijlocul acelor care-l strâneau din toate părțile, îi apucau mâinile, îl sărutau pe obraji...”

Îl știam toți ca pe un vechi și bun militar, din aceia pentru care forma, sfânta și blăstămata formă, nu e un mijloc de a birui pe dușman, cum nu e un mijloc de a iubi și a însufleți pe soldați. Îl știam ca pe un bun tovarăș pe cărările, când mai triste, când mai vesele, ale vieții. Îl știam ca pe un spirit pătrunzător mergând

drept la miezul lucrurilor și în această viață politică plină de atâta solemnă ipocrizie nu o dată întregi psihologii sau întregi situații erau formulate tăios, în cuvinte ce mergeau drept la țintă, de acest glumeț cu adânc înțeles.

Dar războiul ne-a vădit în el eroul. Cel adevărat nu cel de paradă.. Ca și în Cameră, înaintea generalului veteran răsăreau realitățile, și el vorbea cu dănsle tot așa de simplu, dar tot așa de tăios. Avea vorbe bune pentru cei buni, adevărați copii ai lui, prețuiți fiecare numai după merit, și pentru cei răi, cele mai teribile hotărâri. Și când, pe podul dunărean, în Valea Prahovei, spre Olt, oamenii vedeau pe acest frumos ostaș bătrân, absolut indiferent la primejdia persoanei sale și invulnerabil, tocmai pentru aceasta, ei aveau aceeași simțire neînvinșă ca a strămoșilor lor țărani față de Hatmanii și spătarii de pe vremuri, cărunți, cucernici și grozavi, cu care samănă așa de bine la față.

Ziua de 12 Decembrie va fi socotită printre zilele mari ale Parlamentului român. Nu pentru că s-a rostit un discurs răsunător, nici că pentru o schimbare s-a produs în rangurile de sus ale vieții politice printr-o dibace lovitură, ci pentru că întâiași dată un general biruitor a venit în sfatul țării și, modest, tăcut, s-a așezat, fără un gest, fără o frază, lângă colegii săi¹⁸.

Primele jertfe din rândul generalilor români îl impresionează, dar nu îl demoralizează pe Nicolae Iorga.

Moartea generalului Ion Dragalina, comandantul Armatei I, la 24 octombrie/1 noiembrie 1916, în urma rănirii grave în defileul Jiului, l-a îndurerat pe marele istoric: „În retragerea de la Tg Jiu, generalul Dragalina a încheiat forțele sale supraumane, vărsându-și sângele pentru țara și neamul său. Acest bănățean, rudă a profesorului care ne-a dat singura Istorie a Banatului Severinului, acest urmaș de grăniceri, ostași din neam în neam, lupta până în clipa când rana l-a scos din rândurile pentru ceia ce alții cunosc abstract, iar el vedea a avea ca scop apropiat: liberarea robilor din însăși seminția sa”¹⁹.

La 27 octombrie 1916, Iorga scria: „Generalul, care a apărut cu mintea lui de cugetător, cu energia lui de soldat, și cu caldă lui inimă de bănățean Oltenia nu mai este. În durerile rănilor sale, ciuntit de un braț, el și-a dat nobilul suflet lui Dumnezeu în dreptatea căruia față de neamurile bune și nenorocite ca al lui a crezut.

Astăzi, Bucureștii văd trecând convoiul aceuia care în zvonul ușuratic de ieri al marelui oraș era unul din muncitorii cei mai

harnici și mai bucușori pentru binele patriei și pentru izbăvirea neamului. Cu pietate, fiecare va privi ultimul lui drum între noi. Căci lacrimile le-am isprăvit!

Dar mâine când Banatul lui părintesc va fi carne din trupul României biruitoare, când colo departe-n Caransebeș va flutura steagul supt care el și-a vărsat sângele, vom ridica pe locul unde el a fost dăruit neamului statuie de bronz întru pomenirea curatei figuri de erou cari se ascunde acum vederilor noastre”²⁰.

Generalul David Praporgescu, numit comandant al Corpului I armată, la 17/30 septembrie 1916, cade eroic în luptele de pe Valea Oltului. În mormântarea rămășițelor sale pământești s-a făcut, prin grija familiei, la cimitirul Bellu din București, la 16 octombrie 1916. N. Iorga își exprimă mâhnirea că la funeralii au fost prezenți „doar câțiva ofițeri cari plecaseră dintr-o biserică goală pentru a duce în cădere și fără cortegiu de oaste pe acel care fusese pentru ei un bun coleg și pentru țară un apărător viteaz”²¹.

Profesorul de la Școala Superioară de Război nu i-a iertat pe cei care s-au dovedit a fi indiferenți față de dezastrul din toamna anului 1916, pe cei care au făcut compromisuri și s-au pus în slujba ocupantului. Iată câteva exemple.

Generalul de cavalerie Alexandru Mustață este văzut de N. Iorga în dublă ipostază. Mai întâi, în calitate de comandant al Diviziei 2 cavalerie în operațiile armatei române în al Doilea Război Balcanic, când în drum spre Orhanie „făcea un raid turbat cu călărașii și roșiorii lui, tăind în urmă firele telegrafului fără a-și da seama de ce, striga în fața ordinului de a se opri (...) că el e «comandant de divizie independentă» și «merge la Sofia», deși primise înștiințarea de oprire a ofensivei”. Același general „impasibil și sever” – scrie mai târziu Iorga – „care a făcut în 1913 cunoscutul raid de cavalerie prin Bulgaria și a arătat în scris că îi pare rău numai de oprirea prin ordin de a intra în Sofia”, ajunge peste patru ani prefect al poliției capitalei în preziua ocupației și emite proclamația care anunța venirea armatelor imperiale germane în Capitală și măsurile ce trebuiau instituite. Așadar, conchide marele istoric, Mustață e „acel care a comandat Bucureștii predării”, punând capitala la cheremul nemților și bulgarilor, cei din urmă instalându-și Statul major la Capșa”²². „Curat murdar”, vorba lui ne-necămintă!

Generalul Gheorghe Burghela a comandat Corpului V armată în perioada 25 august – 27 septembrie 1916 când această mare unitate s-a desființat. A ocupat apoi funcția de Secretar general al Ministerului de Război pe toată durata ministeriatului lui Vintilă Brătianu. „Un nume care nu zicea nimic, venise speriat de pe frontul ardelean, încredințat de două lucruri pentru care putea să jure și înaintea lui Dumnezeu: că tunurile germane sunt grozave și atât de obraznice încât și-au permis să arunce țernă și asupra unui om de rangul lui și că toți ardelenii români sunt niște trădători care merită împușcați. Mi le-a spus mie uluit la Ministerul de Război”²³.

În ziua căderii Constanței, N. Iorga a mers la Ministerul de Război, solicitând explicații. „«Ce să fie ce să fie?», a fost răspunsul generalului Burghela, «ce e acolo în comunicat!». «Dar n-am venit pentru atât» «Ei ce, ei ce? A căzut Constanța». Și pe urmă, scurt, limpede, ca și când n-ar fi fost vorba decât de o neapărată concluzie, trasă matematic: «Dacă aveți patriotism, de ce nu încheiați pacea?»”²⁴.

Generalul Alexandru Socec fusese comandantul Diviziei 2 Infanterie pe frontul din Dobrogea și apoi al Diviziei 2/5 Infanterie pe timpul Bătăliei de pe Argeș și Neajlov. Pentru modul cum s-a comportat pe timpul acestei bătălii i s-a luat comanda și a fost trimis în fața Curții Marțiale care l-a condamnat la degradare militară și închisoare, pentru părăsirea comenzii pe câmpul de luptă. La 29 ianuarie 1917, Iorga scria: „Regele și-a pus semnătura pe actul de condamnare a unui general care a făcut prin atitudinea sa absolut incompetentă sau vinovată să se piardă o mare biruință, să se părăsească Bucureștii și, împreună cu Capitala, restul Munteniei invadate de dușman... Acel om năzdrăvan și frumos, dintr-o familie onorabilă, care a purtat o viață întreagă cu mândrie uniforma românească va suferi cumplita pedeapsă a degradării și va trece pe cinci ani la munca silnică a unei ocne...”²⁵.

Scrierile istorice ale eruditului profesor despre armată includ și alte nume de ofițeri și generali sau chiar simpli ostași care au meritat să intre în atenția sa, fie pentru trăsăturile lor pozitive, fie pentru erorile pe care le-au comis.

Și într-un caz și în altul, i-a judecat după faptele lor la care de multe ori a fost martor, lăsând generațiilor viitoare „portretele” unor oameni realizate cu penelul celui mai prolific istoric al neamului românesc.

NOTE

¹ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice, 1917-1918*, volumul a III-lea, Editura Ramuri S.A., Craiova, f.a., p. 17.

² *Ibidem*, p. 20.

³ *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost* de N. Iorga, II, Lupta, Editura N. Stroilă, București, 1934, p. 190.

⁴ *Ibidem*.

⁵ N. Iorga, *Acțiunea militară a României în Bulgaria cu ostașii noștri*, Vălenii de Munte, 1913, p. 174.

⁶ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice, 1917-1918*, volumul a II-lea, Editura Ramuri S.A. Craiova, f.a., pp. 161.

⁷ *Ibidem*, p. 162.

⁸ *Ibidem*, p. 182-183.

⁹ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. III, Editura Minerva, București, 1981, p. 146.

¹⁰ „Neamul Românesc”, An XXVII, nr. 138, Duminică, 19 iunie 1932, p. 1.

¹¹ N. Iorga, *Pagini alese*, 2, Editura pentru literatură, 1965, p. 446.

¹² N. Iorga, *Războiul nostru...* volumul a III-lea, p. 43.

¹³ N. Iorga, *Războiul nostru...*, vol. II, pp. 199-200.

¹⁴ *Pentru crearea spiritului nou, în O viață de om așa cum a fost* de N. Iorga, II, Lupta, Editura N. Stroilă, București, 1934, p. 250-251.

¹⁵ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, vol. III, Editura Minerva, București, 1981, p. 171.

¹⁶ *Ibidem*, p. 189.

¹⁷ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, Editura pentru literatură, București, 1967, p. 167.

¹⁸ N. Iorga, *Războiul nostru...*, vol. II, pp. 191-192.

¹⁹ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, p. 38.

²⁰ N. Iorga, *Războiul nostru...*, vol. II, p. 238, 370.

²¹ *Ibidem*, p. 252.

²² *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost* de N. Iorga, II, p. 191-192; N. Iorga, *Acțiunea militară...*, pp. 156, 159; N. Iorga, *Războiul nostru...*, vol. III, p. 263.

²³ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață...*, vol. III, p. 128.

²⁴ *Ibidem*, p. 130.

²⁵ N. Iorga, *Războiul nostru...*, volumul a III-lea, pp. 85-86.

STRATEGII ALE MARILOR PUTERI PENTRU OBTINEREA HEGEMONIEI ÎN SPAȚIILE FLUVIALO-MARITIME ÎN VIZIUNEA LUI N. IORGA

MARIAN MOȘNEAGU*

Abstract

A historian with an exceptional acuity, N. Iorga addressed at length the role of maritime and fluvial spaces in universal and Romanian history. In the courses held at the Higher War School, on the occasion of other conferences, as well as in his great syntheses, the scientist tackled the Black Sea, the Mediterranean Sea, the great rivers, such as the Rhine and the Danube, emphasizing that they were spaces of intersection of the interests of large and small riparian and non-riparian powers. Iorga conceptualized the phrase “the magnetism of the seas,” which all the peoples of the Pontic and Mediterranean basin had, from antiquity to the dawn of the contemporary era.

Keywords: *Black Sea, Mediterranean Sea, Rhine, Danube, Ottoman Empire, Russian Empire, Romania*

Istoricul Nicolae Iorga a fost, începând cu 1 octombrie 1911, profesor de istorie politică la Școala Superioară de Război, având obligația de a preda anual 25 de lecții¹. În primul an școlar, Iorga a predat cursul „Chestiunea Rinului”, prelegerile respective fiind publicate în vara anului 1912, după notele stenografice ale lui Henri Stahl (1877-1942).

Prin Decizia ministerială nr. 87 din 13 septembrie 1925, în baza articolului 7 din Regulamentul Școlii Superioare de Război, îl regăsim numit profesor de Istorie generală,

alături de alți universitari de marcă, precum profesorii Simion Mehedinți (Geografie generală), Oscar Niculescu (Drept internațional), Dumitru Caracostea (Psihologie și logică), D. Mazilu (Economie politică), Henri Stahl (limba engleză).

În 1933 este aprobat, prin Decizie ministerială, ca profesor de Istoria Românilor și Istoria Generală².

La Școala Superioară de Război, Nicolae Iorga a susținut și un ciclu de 10 conferințe cu tema „Biografiile militare și spiritul militar de-a

* Comandor (r) dr., Comisia Română de Istorie Militară.

lungul veacurilor”, precum și cursurile „Chestiunea Mării Mediterane. Istorie a Europei de Miazăzi în legătură cu această chestiune” (1914), „Chestiunea Ocenelor” (1919), „Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei București” (I, 1920, II, 1921, III, 1922), „Istoria românilor prin călători”, București (I, 1920, II, 1921, III, 1922, IV, 1922, ediția a doua București, I, II, 1928, II, IV, 1929), „Românii în străinătate de-a lungul timpurilor” (Vălenii de Munte, 1935), „Stări sufletești și războaie” (București, 1939) și „Oameni reprezentativi în purtarea războaielor” (București, 1943).

Același reputat cărturar publicase în 1910, la Vălenii de Munte, „Istoria armatei românești”.

Politica apelor românești

În urma unei hotărâri a Comitetului Central, Liga Navală Română, organizație fondată în anul 1927 pentru propaganda, orientarea și apărarea intereselor pe apă ale României Mari, a invitat o serie de personalități ale culturii naționale să susțină un ciclu de conferințe sub genericul „Apele, Dunărea și Marea Noastră”. Printre acestea s-au numărat profesorii universitari Nicolae Iorga, Simion Mehedinți, Nicolae Dașcovici, avocatul Ioan Grigore Periețeanu, precum și inginerii Nicolae Caranfil și Constantin Mihalopol.

Miercuri, 23 februarie 1938, în sala Fundației Universitare „Carol I”, istoricul Nicolae Iorga a prezentat, cu bine-cunoscuta-i vervă și competență, cea de-a patra conferință, intitulată „Permanența istorică a drepturilor noastre la Dunăre și Mare”.

Printre altele, reputatul istoric a afirmat și argumentat faptul că „... viața poporului nostru este orânduită după cursul apelor, – olteni, jieni, argeșeni, – cu caracteristice distincte în cântece, costume, obiceiuri, care urmează albia râului de care suntem legați.

Trecând de la tradiție la *politica românească a apei*, aceasta a luat ființă de la întemeierea Brăilei (1380-1390), până unde veneau «corăbii din toată păgânătatea». Aceasta dovedește permanența istorică, chiar dacă se face cu sărituri, căci cu acea epocă reapare ceea ce a fost pe vremea elenilor. În virtutea acestei permanențe, datorii suntem a ne substitui acolo, unde pe vremuri a fost coroana Pontului Euxin.

Muntenii, prin Basarabi, au fost cei care stăpâneau până la Marea cea Mare, corăbiile venețiene mergând până la Nicopole.

Moldovenii au ajuns mai târziu, din câteva sărituri, la mare. Sigismund ținea să stăpânească Dunărea, moldovenii au salvat-o.”³

Dar, dincolo de această punere în temă a membrilor Ligii Navale Române și, implicit, a opiniei publice, asupra drepturilor noastre firești asupra apelor interioare și legitimității afirmării spiritului nostru de navigatori nu numai în bazinul pontic, ci și în Arhipelag ca și pe întinsul Oceanului Planetar, opera sa definește clar interesul marilor puteri pentru supremația fluviilor continentale și a spațiilor maritime, indiferent de epocă și de starea de pace ori de beligeranță.

Învățăturile sublime ale istoriei

În preambul Lecției I la cursul „Chestiunea Rinului”, Nicolae Iorga se explică: „Necesitatea studiilor de istoria universală pentru militari. Istoria nu dă rețete pentru viața practică. Ea prefăce sufletul celor ce se pătrund de învățămintele ei. Ea dă simțul realității lucrurilor și ajută cu judecăți drepte. Ea privește azi pe oricine, căci oricine participă la viața publică o determină.

Ea privește pe militari cu aceea care au un mai mare sacrificiu de făcut. Ei trebuie să-și dea seama de elementul oral determinant al războaielor moderne. Exemple: francezii Revoluției în luptă cu Europa centrală, boierii cu englezii, japonezii cu rușii. Natura elementului moral de care o oștire are nevoie astăzi. Nu atâta entuziasmul, credința, disciplina, sentimentul de onoare ci conștiința. Ea se hrănește însă în rândul întâi din învățămintele istoriei universale.”⁴

Adresându-se direct auditoriului, ilustrul mentor motivează: „Încep mulțumind d-lui colonel-comandant pentru delicata atenție pe care a avut-o, adresându-se la mine ca să țin acest curs de istorie universală. Eu țin cursuri de istorie universală aiurea și n-aș fi ținut cursul acesta dacă nu m-ar fi îndemnat adevărata și exclusivă dorință de a vă fi folositor.

De aceea, de la început, vă rog să țineți seama de acest fapt că eu adaug la ocupațiile mele obișnuite, care sunt uneori destul de grele, acest nou curs fără nici un fel de preocupări

Nicolae Iorga

materiale, din celea care ar putea îndemna pe cineva către căutarea unei noi ocupații didactice, ci, cum am zis, exclusiv din dorința de a vă fi folositor.

Și, odată ce fără nicio preocupare materială țin acest curs, sunt dator încă o lămurire. Cred că acest curs vă este cu adevărat folositor, căci, n-aș fi luat asupra mea să țin un curs de istorie universală, generală la Școala de Război. Am oroarea lucrurilor inutile și, prin urmare, dacă cursul acesta ar fi cum sunt atâtea care se fac la atâtea școli pentru că s-a apucat a se face din trecut, fără îndoială aș fi lăsat altuia plăcerea și onoarea de a se ține aceste lecții de istorie universală.

Dar eu vă țin lecțiile acestea dar din convingerea absolută pe care o am că istoria universală vă este de neapărată trebuință.

Mai am părerea că istoria universală în totalitatea ei și în spiritul ei, deosebit de spiritul istoriei naționale, dar nu contrar ei – că istoria aceasta universală este trebuitoare oricui.

Odinioară nu era trebuitoare, astăzi însă este.”⁵

La finalul motivației sale dintru început, Nicolae Iorga conchidea: „Prin urmare: conș-

tiința aceasta este cea dintâi datorie a oștirii noastre față de ea însăși; câștigarea și împărtășirea ei e cea dintâi chemare a dumneavoastră față de acei care nu s-au putut ridica înșiși, în afară de oaste, spre o conștiință.

Aici stă misiunea dumneavoastră, la care vă ajută istoria universală prin învățăturile ei sublime și grozave mai mult decât orice. În alte țări, ostașii își recapătă conștiința de sine pe alte căi, la noi, nu. Sunt însă acei trei ani în care sufletul soldatului e la îndemâna dumneavoastră și, prin urmare, dumneavoastră puteți să deveniți, și mai mult decât învățătorii satului și ai orașului, învățătorii cei mari prin disciplină, virtute și idealism al unei națiuni întregi. Dacă aș putea să vă ajut la aceasta, aș fi foarte bucuros.”⁶

Tripticul alcătuit din lucrările „Chestiunea Rinului”, „Chestiunea Dunării” și „Chestiunea Mării Mediterane”⁷ acoperă istoria Europei din antichitate până în pragul epocii contemporane. Ultima lucrare formează volumul XXVI din „Studii și documente cu privire la istoria românilor”⁸. Acestea au fost completate de „Chestia Ocenelor”⁹, o succintă prospectare a expansiunii puterilor maritime.

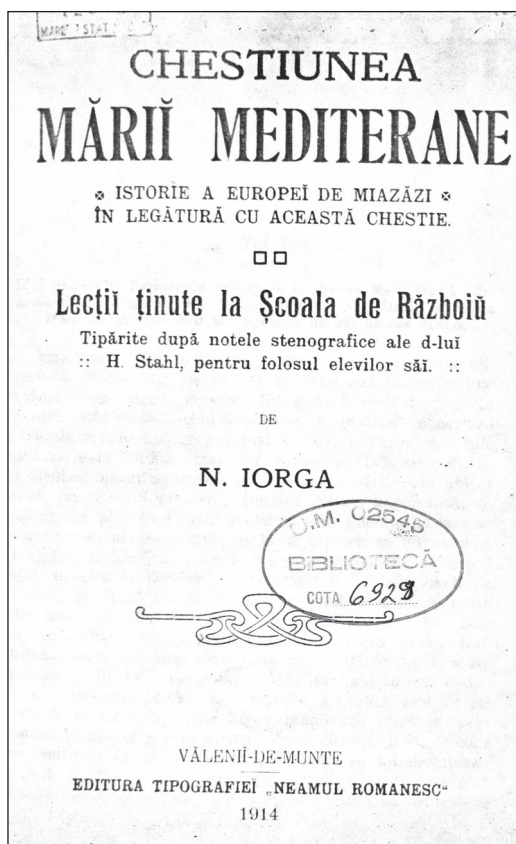
Abordarea, în premieră în istoriografia românească, a geopoliticii arealurilor maritime ca sferă de incidență a disputelor marilor puteri maritime pentru dominație și expansiune, cu implicații în plan politic, diplomatic, economic și social, de către reputatul polihistor român ne relevă, peste secole, pragmatismul analizei, spiritul de anticipație și clarviziunea opiniilor acestuia în raport cu rolul, locul și importanța mediului naval în evoluția și civilizația mondială, în general și a Europei, în special.

Importanța geopolitică a Mării Mediterane

În Introducere la Lecția I autorul subliniază: „Întâi s-a tratat în aceste lecții istoria universală din punctul de vedere al chestiunii Rinului: dușmănia dintre două popoare, dintre două serii de popoare pentru stăpânirea regiunii renane, și în jurul chestiunii acesteia renane s-au grupat mai toate lucrurile de căpetenie privitoare la istoria Apusului european. Dar, deoarece Apusul european a atârnat adeseori de Răsărit – am arătat cum de câte ori problema Dunării câștigă importanță, de atâtea ori problema Rinului pierdea din importanța sa, aceleași puteri luându-se dintr-un loc și ducându-se într-altul și Ludovic al XIV-lea putând merge la Rin când austriecii sunt ocupați la Dunăre – s-a tratat din acest punct de vedere, pe lângă toată istoria Apusului și o bună parte din istoria Răsăritului.

Anul trecut a fost vorba de chestiunea Dunării¹⁰, ceea ce nu înseamnă altceva decât chestiunea moștenirii Împărăției romane de Răsărit, căci toate popoarele din Orient – și nu numai din Orientul sudic, dar și din Orientul nordic, prin urmare și Rusia – sunt interesate la această chestiune: cine stăpânește Dunărea, prin urmare gurile ei și prin urmare Marea Neagră.”¹¹

Extinzând analiza asupra bazinului mediteranean, Nicolae Iorga specifică: „Chestiunea stăpânirii Mării Mediterane e mult mai vastă decum s-ar părea la început. În dezvoltarea ei suntem cuprinși și noi; avem și noi un rol, cu toate că niciodată corăbiile de război ale noastre n-au plutit pe această mare cu scopul de a se împotrivi corăbiilor altei națiuni; suntem totuși amestecați în ea fiindcă Marea Mediterană se continuă, de fapt, prin cele două strâm-

Chestiunea Mării Mediterane

tori ce mărginesc Marea de Marmara – în această Mare isprăvită și ea la Nord prin Marea de Azov. Astfel, Marea Neagră, cu adausul ei, face parte din sistemul Mării Mediterane. Prin urmare, orice se petrece în Marea Mediterană are imediat înrăurire și asupra noastră.”¹²

Extrapolând interdependența de spațiul maritim de dincolo de strâmtorile Turciei, autorul evidențiază sfera influențelor geopolitice care se răsfrâng asupra poporului român: „influențe de comerț, de civilizație în genere și, foarte adeseori, și influențe de dominație politică, ce nu vin numai de la Răsărit, de dincolo de Nistru, de la Apus, peste stepa Ungariei, de la Sud, din Peninsula Balcanică, ci și pe calea cealaltă, maritimă.”¹³

Argumentele sale sunt: „...chestiunea aceasta a Mării Mediterane nu cuprinde numai mările legate cu Marea Mediterană, prin urmare Marea de Marmara, Marea Neagră și Marea de Azov, ci până să se ivească și

chestiunea Oceanului, foarte târziu, odată cu descoperirile maritime de la începutul epocii moderne, și partea europeană a Oceanului Atlantic¹⁴, deci coasta de Apus a Europei, nu dă material pentru cercetarea ei deosebită, ci e în legătură cu stăpânirea în Marea Mediterană. Astăzi Anglia, având rosturile ei în Marea Mediterană, poate trimite o flotă în preajma Constantinopolului și Oceanul Atlantic domină astfel Marea Mediterană.

Dacă Franța ar fi slăbit mai mult, dacă Italia nu s-ar fi ridicat, dacă Grecia ar fi incapabilă să-și alcătuiască o marină în bazinul de Răsărit al Mării Mediterane, făcând concurență Italiei, din ce în ce mai mult influența engleză ar domina în această regiune – Anglia, unde este inima puterii engleze, păstrând, bineînțeles, situația mondială ce o are acum.

Dacă deci acum Oceanul domină Marea Mediterană, a fost o vreme când Marea Mediterană a dominat oceanul, și aici a fost centrul tuturor problemelor navale. Ea a fost Marea cea vie, pe când astăzi, dacă Marea Mediterană este încă o Mare vie, și aceasta este incontestabil, mult mai vii în ce privește proporțiile și faptul că acolo se face schimbul între viața economică a două lumi, este Oceanul Atlantic.

Și poate va veni o vreme când, înviind China (!), prin japonezi sau alții, și crescând și mai mult, printr-o continuă sporire de emigrări, Statele Unite, Oceanul Pacific va ajunge să joace rolul de căpetenie, precum tot astfel s-ar putea să aibă acest rol Oceanul Indian.

Fapt este însă că, în timpul de la faraoni până la 1800, Marea vie, centrul de schimburi maritime, de influențe economice care se desfac din aceste schimburi, a fost Marea Mediterană.”¹⁵

Consecvent în afirmațiile sale și cu o capacitate de anticipație remarcabilă, Nicolae Iorga continuă aserțiunea sa: „Dar problema Mării Mediterane nu privește numai generalitatea câmpurilor de apă – dacă aș putea întrebuința această expresiune paradoxală – ci privește încă ceva – și putem întrebuința o a doua expresie paradoxală – «mările de uscat». Este o «Mare de uscat» în legătură cu Marea Mediterană, stepa rusească, oferind, în ceea ce privește dezvoltarea popoarelor, sau înaintarea, prelingerea popoarelor, trecerea lor repede de la un loc la altul, ca mijloc al unor

asemenea mișcări, aceleași fenomene ca și Marea. Chestiunea Mării Mediterane e în cea mai strânsă legătură cu chestiunea stepei rusești. Nu odată – cum se va vedea chiar din lecția de astăzi, care se ocupă cu partea cea mai veche și pentru noi cel puțin direct interesantă a acestei chestiuni – nu odată se întâmplă ca o dominație să înceapă în stepă ca să se întindă și să coboare apoi până în Marea Mediterană; și iarăși se întâmplă ca dominația asupra Mării Mediterane să tindă a înrăuri și a lua în stăpânire viața stepei.

Dar, în felul acesta, noi suntem interesați și dintr-un al doilea punct de vedere la chestiunea Mării Mediterane: suntem interesați la această chestiune a Mării Mediterane pentru că ea începe a constitui pentru noi un continuu izvor de amenințări și de primejdii, un continuu punct de plecare al dominațiilor străine.”¹⁶

Încercând să ofere o morală a acestei disertații, Nicolae Iorga conchide: „...Chestia aceasta a Mării Mediterane va arăta cum popoarele harnice și organizate, chiar în proporții mult mai mici și în împrejurări mult mai nenorocite, vor isprăvi prin a birui popoarele cel mari, dar căzute, din deosebite împrejurări, în lene, în lipsă de solidaritate și în acel defect de organizare care nimicește și puterile cele mai bune. O mână de nisip strânsă laolaltă va fi blocul de piatră, iar munții întregi au ajuns să fie numai praf pe fundul Oceanelor.”¹⁷

Ca o concluzie la Lecția I, istoricul conchide: „...După ce rasa feniciană din Marea Mediterană și înainte ca rasa grecească să aibă în caracterul de expansiune națională, care e mai veche – coloniile eline pătrunzând până la Oceanul Apusului – și caracterul de *dominație mediteraneeană independentă*, supremația vine din platoul Iranului Persian.”¹⁸

În Lecția a II-a, Iorga motivează avantajele grecilor asupra mării: „E o mare deosebire între natura Iranului, în care omul se pierde în imensitatea spațiului și natura coastei Mării Mediterane, în care omul nu vede din Cerul-Dumnezeu decât atâta cât se poate prinde între fragmentele de stânci care închid un îngust golf de mare, ca un lac vecin cu alte lacuri.”¹⁹ Dar, în pofida alianței cetăților grecești, grecii „n-au fost niciodată în stare, după ce au răpit Iranului stăpânirea asupra Mării Mediterane, să o domine ei. Ducând viața de cetate, puteau

să împiedice un Imperiu de a lua Marea în stăpânire, dar nu erau în stare să înlocuiască puterea lui asupra Mării.”²⁰

Lecția a III-a identifică statul „macedonean” ca moștenitor al dominației asupra Mării Mediterane: „După marea încercare de monarhie universală a iranienilor, după stăpânirea de natură mai mult comercială, amestecată cu principiul vieții de cetate, a grecilor, vine silința romanilor de a întemeia un Imperiu universal care să se razime în rândul întâi pe Marea Mediterană. Chiar numele de astăzi, de „Marea Mediterană”, „Marea de mijloc”, nu e numai un concept geografic, în legătură cu cunoștințele geografilor romani din epoca împărătească, ci, în același timp, și un concept politic, dominația romană întinzându-se de o parte și de alta a acestei Mări și în sensul de Vest-Est și în acela de Nord-Sud. Ea era Marea centrală a Imperiului roman, și el se aduna în jurul acestei Mări, chemată a juca, din punct de vedere economic și cultural, în acest corp vast al Imperiului, rolul pe care-l joacă inima în corpul omenesc, trimițând energie și inițiativă în toate părțile.”²¹

O altă concluzie: „Prin urmare: de origine traco-ilirică, adoptând civilizația grecească, concepând mai presus de viața de cetate a grecilor o regalitate universală împrumutată ca noțiune de la persi, *aceasta* este regalitatea macedoneană. Ea caută Marea pentru a trece peste dânsa și a stăpâni de amândouă părțile, întrebuițând, fără prejudecată, fără conștiință națională, toate rasele ce va găsi. În ceea ce privește problema Mediteranei deci, regalitatea macedoneană trebuia să aibă Marea Egee, apoi Marea cea mare ce se deschide către Răsărit și Apus; ea trebuia să fie moștenitoarea întregului patrimoniu, în prezent și în trecut, al poporului grecesc și al puterii asiatice...”²²

Identificând conștiința politică separatistă ce se trezește la popoarele de pe țărmul pontic al Mării Negre și din Caucaz, în Lecția a IV-a Nicolae Iorga continuă să evidențieze *mag-netismul* mării: „Precum toate popoarele din părțile Dunării și din stepa Rusiei au căutat să ajungă la Mare, în Europa, tot așa, în Asia, până și populațiile din adâncul continentului au căutat să pătrundă și ele la țărmul care permitea contactul, bogat în foloase materiale și morale, cu o civilizație mai înaintată...”²³ În accepțiunea sa, țărmul Nordic al Mării Negre²⁴,

pe care s-au dezvoltat Trapezuntul și Sinope, se constituia în „continuarea peste strâmtori a coastei tracice de către Arhipelag.”²⁵

Lecția a V-a, intitulată „Romanii și dominația Mediteranei”, o precede pe următoarea, „Imperiul roman și așezarea barbarilor în bazinul apusean al Mării Mediterane”. „Și odată ce avea strâmtoarele, trebuia să aibă și Marea interioară: Marea Neagră și Marea de Azov, care, firește, pentru Roma aveau o importanță numai secundară.

În aceste părți ale Euxinului, romanii înălăturaseră întinderea aceluia stat dacic, care pe vremea lui Burebista atinsese până la ultimele teritorii pe care le-am ocupat în cursul recente noastre acțiuni militare în părțile de la sudul Dobrogei²⁶; [...] ea (Roma – n.n.) a ajuns să domine până la strâmtoarele unde se spunea că umblase Hercule, până la Gibraltarul de astăzi, unde apele mediterane se închid și pornește Oceanul Atlantic, imensa masă de apă necunoscută. O puternică flotă romană funcționase în cele dintâi timpuri pentru a menține această dominație. [...] De la o vreme însă lipsa de dușmani a prefăcut flota romană într-un instrument de transport al proviziilor pentru Italia stăpână.”²⁷

În Lecția a VI-a, care abordează ca temă „Iustinian și problema Mării Mediterane”, Nicolae Iorga evocă eforturile Romei de a înlătura primejdia constituită de stăpânirea bazinului occidental al Mediteranei de către germani, rivalitate care a avut dintotdeauna un caracter acut: „Dacă se înfățișa o problemă, apoi aceea nu era problema cea vastă a integrității și unității Imperiului roman, ci o problemă cu mult mai restrânsă: a dominației în Marea Mediterană. O înțelegem astfel ca o acțiune marginală la întregul cuprins de țărmuri al Mării Mediterane, acțiune destinată a prefăce din nou această Mare ... într-un lac roman. [...] Prin urmare, și din punctul de vedere al hranei poporului și din punctul de vedere al luxului clasei dominante, era nevoie de o neconținută circulație maritimă care se mărginea numai la Marea Mediterană, Oceanul apusean neavând nicio importanță pentru Roma.”²⁸

Problema hranei era una vitală, Constantinopolul, capitala noului Imperiu roman, având un rol primordial: „Precum Italia de odinioară se hrănea, în rândul întâi, prin transporturile

siciliene sau africane, tot așa Bizanțul se hrănea prin flota egipteană, prin a insulelor și prin transporturile pe Marea Neagră. Pe vremea turcească, aceasta o vedem în fiecare moment: Stambulul osman avea nevoie de trei curenți de alimentare, și nu puteau să înceteze toate trei deodată: curentul Mării Negre, care aducea grânele stepei rusești și ale regiunilor dunărene, curentul insulelor, care aducea toată producția Arhipelagului, dar mai ales curentul Egiptului, care avea pentru aprovizionarea Constantinopolului importanța decisivă, fiind cel mai bogat și cel mai ușor de pus în siguranță.”²⁹

Acționând împotriva vandalilor și a acțiunilor pirateresti ale acestora care periclita asigurarea transporturilor de hrană, Iustinian a pus stăpânire și pe coasta răsăriteană a Spaniei, precum și pe insulele care se găsesc în această zonă a Mediteranei. Lacul roman devenise o realitate în mâinile „exarhului”.

Lecția a VIII-a evidențiază rivalitatea dintre arabi și bizantini pentru Marea Mediterană: „... Împăratul stabilit prin intervenția flotei egiptene la 610 și care, timp de treizeci de ani, aproape o jumătate de secol, conduce viața Bizanțului, a trebuit să reprezinte, înainte de toate, nu tendința, *europenă*, de a apăra Dunărea, nici cea *constantinopolitană* de a exploata Imperiul întreg pentru binele Capitalei, ci interesul acestor provincii ale malului mediteranean, neeuropean, de a fi la adăpostul atacurilor care veneau de o bucată de vreme, după slăbirea ofensivei bizantine, reprezentată odată de Iustinian, din partea perșilor.

Sub Iustinian încă, ocupat în mare parte contra perșilor, Cosroe tindea să ajungă la Marea Mediterană, să facă din regatul iranian o putere mediteraneană, înnoindu-se astfel timpurile lui Darius și Xerxe după trecere de peste o mie de ani.”³⁰

Prin expansiunea în bazinul vestic al Mediteranei, arabii au cucerit Creta (823), la jumătatea secolului al IX-lea Marea Mediterană putând fi considerată un lac „arab”. Imperiul a abandonat Marea Mediterană celor două mari puteri arabe concurente din Africa și Spania, abia în secolul al X-lea Bizanțul reluând ofensiva, grație implicării împăraților Nichifor

Phokas și Ioan Tzimiskes. „Imperiul bizantin, în stăpânirea liniei dunărene și a coastei Adriatice, recapătă astfel în același timp, pe la 1050, posesiunile sale siriene și, în cea mai mare parte, dominația asupra Mării Mediterane.”³¹

Lecția a IX-a argumentează implicarea germanilor de nord în viața maritimă a popoarelor mediteraneene, concluzionând: „...Pe un țărm și pe altul al Mării Negre se completează lanțul de înconjurare țesut de puterea normandă. Marea Mediterană părea că trebuie să aparțină acestei rase neodihnice, capabilă de cea mai înaltă inițiativă și de cea mai umilă răbdare.”³²

„Normanzii, bizantinii și cruciații ca rivali în stăpânirea Mării Mediterane” este titlul sub care, în Lecția a X-a, Nicolae Iorga examinează statutul Mării Mediterane.

La mijlocul secolului al XI-lea, Imperiul bizantin se confruntă cu turcii selgiucizi, creatorii marelui stat care, plecând din regiunile iraniene, s-a extins și asupra Asiei Mici și Siriei, alcătuind o nouă putere cu pretenții hegemonice asupra Mării Mediterane.

„Cu vremea însă, alte elemente ajunseseră să domine pe cruciați, elemente foarte importante, nu numai din punctul de vedere al aceluia, al legăturii lor cu Marea Mediterană, al contoarelor pe care le-au întemeiat pe toată coasta Asiei Mici, a Siriei, Egiptului și chiar a Africii de Nord, dar, măcar în parte, și pentru problema Mării Mediterane în genere – chiar și în ceea ce privește bazinul occidental al Mării Mediterane. [...] Aceste puteri, în care se concentra viața generală a latinității din centrul și Apusul Europei, erau Papa³³ și Împăratul.”³⁴

Momentul marchează crearea marelui Imperiu maritim al venețienilor în Evul mediu.

Lecția a XI-a evidențiază încercarea lui Manuel Comnen de a reface Mediterana bizantină. Imperiul bizantin pusese stăpânire pe Asia Mică, Siria, scoțându-i pe turci din toate insulele vecine și reușind astfel să-și impună supremația în bazinul răsăritean al Mării Mediterane. Rămăsese bazinul occidental al Mediteranei, o pradă râvnită de Manuel Comnen. După un conflict cu venețienii, aceștia fuseseră izgoniți din Constantinopol, după atacul lor împotriva Insulelor Rodos și Lesbos.

Înfrângerea normanzilor de către generalul Branas, căderea lui Andronic, ridicarea lui Isaac Anghelul au amânat îndeplinirea visului normand de a prelua hegemonia bazinului răsăritean al Mării Negre (1185).

Încercarea de stăpânire a Venetiei în Mediterana și Imperiul latin de Constantinopol sunt tratate în Lecția a XII-a. La sfârșitul secolului al XII-lea dominația bizantină asupra Mării Mediterane ia sfârșit, lăsând locul acțiunii anarhice a pirateriei. Riposta a venit din partea Venetiei³⁵, care nu putea să tolereze „o situație de anarhie perpetuă în această mare”, dar care, în cele din urmă, avea să se aleagă numai cu Insula Creta.

În Lecția a XIII-a sunt prezentați potențialii concurenți ai Venetiei în dominația Mării Mediterane. Tentativa acesteia de a întemeia o stăpânire maritimă și o dominație generală asupra Mării Mediterane a eșuat odată cu victoria din 1240. Secolul al XIII-lea s-a încheiat fără ca statul normand să preia controlul asupra bazinului estic al Mediteranei.

În Lecția a XIV-a, Nicolae Iorga explică legăturile statelor france din Orient cu marea. Dintre toți pretendenții, genovezii au ajuns în regiunile vestice ale Mării Negre³⁶.

Lecția a XV-a tratează luptele noii puteri turcești pentru reluarea sub stăpânire a țărmurilor Mediteranei, care culminează, în cel de-al treilea an al stăpânirii lui Mohammed al II-lea, cu cucerirea Constantinopolului, la 29 mai 1453.

Lecția a XVI-a prezintă Marea Mediterană în relația cu sultanii-împărați ai Bizanțului turcesc. Acum, Sultanul avea sub controlul său strâmtoarele Bosfor și Dardanele³⁷, lucru de importanță capitală și „sentința de moarte a genovezilor”. Se poate spune – conchide Iorga – că „libertatea politică a Genovei în mările acestea (Marea Neagră și Marea Azov – n.n.) începe cu tratatul de la Nymphaion, la 1261, și se isprăvește cu cucerirea Constantinopolului de [către] turci, în 1453.”³⁸

Efectele atotputerniciei țarului Țarigradului asupra navigației au fost uluitoare: Bizanțul și-a constituit o flotă redutabilă, cu marinari deprinși cu vâslele și velele „generație după generație și secol după secol”, recrutați de pretutindeni; dușmanii de odinioară deveniseră acum azapi (soldați marinari – n.n.) pe

corăbiile sale; pe galere vâsleau robi proveniți din teritoriile maritime, coastele Italiei, insule, regiunile costiere; orice expediție întreprinsă în Apus trebuia să sporească numărului „galerienilor” Sultanului.

Mahomed al II-lea și-a extins și consolidat inițial stăpânirea asupra Arhipelagului, a litoralului tesalian și a celui atic. Ulterior a luat în stăpânire deplină Marea Neagră, cucerind Chilia și Cetatea Albă³⁹, Caffa și Mangopul.

Opera a fost desăvârșită de Baiazid al II-lea, în 1484, când atât Marea Neagră cât și Dunărea de Jos aparțineau Porții. „Astfel, la începutul veacului al XVI-lea – spune Iorga – turcii sunt stăpâni pe bazinul de răsărit al Mării Mediterane ... [...] Prin urmare, când de la Alexandria și până în Albania totul asculta de puterea Sultanilor, se înțelege că Marea Mediterană era prefăcută, în ceea ce privește măcar bazinul ei de Răsărit, într-o posesiune otomană”⁴⁰ – concluzionează Nicolae Iorga.

Sub genericul „Turci și spanioli în bazinul apusean al Mării Mediterane”, Lecția a XVII-a tratează atitudinea tolerantă a sultanului Soliman cel Măreț față de amiralul său neoficial Caireddin Barbarosa, suveran peste o puternică flotă capabilă să domine întregul bazin mediteraneeen.

În lupta de la Lepanto (7 octombrie 1571), în care se realizează expediția comună a creștinătății împotriva turcilor pe mare, Spania a irosit încă o încercare de a deveni un factor naval dominant. Aceasta este tratată detaliat în Lecția a XVIII-a. Pe la 1600 când nici creștinii nici turcii nu reușesc să se impună ca factori decisivi în Marea Mediterană, aceasta devine „domeniul pirateriei sistematice a Barbarescorilor, stăpâni, împotriva tuturor, în Marea Mediterană.”⁴¹

Anarhia în Marea Mediterană și în Marea Neagră, tratată în Lecția a XIX-a, durează până la războiul pentru Creta. În secolul al XVI-lea, flota otomană își păstra întâietatea militară: „Era o mare sărbătoare pentru Constantinopol când flota pleca: sultanul însuși ieșea la chioșcul Mării, la Iali-Chioșc și primea semnele de cinste pe care le dau corăbiile ce se pierdeau în zare.”⁴²

Alcătuirea Flotei era dată în antrepriză așa-numiților reiși, echipajele fiind alcătuite din greci năimiți și vâslași plătiți. În aceste

condiții, flota avea mai mult un scop de afirmare a stăpânirii turcești în apele Arhipelagului, în special și în Marea Mediterană, în general.

O acțiune propriu-zis militară a flotei turcești, în special între anii 1600 și 1640, s-a desfășurat în Marea Neagră. „Flota turcească apare în regiunile acestea ale Mării Negre înainte de epoca lui Murad al IV-lea, prin urmare în timpul lui Ahmed, Osman și Mustafa, și timp de cel puțin treizeci de ani n-a lipsit o perioadă de doi ani de zile fără ca, sau capudanul sau cutare din ofițerii supuși lui, de obicei ajutorul lui – să nu se afișeze cu galerele cele mari ale Sultanului în aceste regiuni.”⁴³

Lecția a XIX-a tratează „Războiul pentru Creta”. Războiul Cretei a avut un dublu interes din punctul de vedere al chestiunii Mediteranei, acest război fiind purtat pentru satisfacerea intereselor materiale ale Veneției. Este momentul în care Franța își reafirmă tendința de a înlocui rolul deținut de Spania în Marea Mediterană iar Turcia pierde dominația asupra regiunilor din nordul Mediteranei.

În Lecția a XXI-a, „Luptele pe mare ale venețienilor și rușilor după depresurarea Vienei în 1683”, Nicolae Iorga argumentează faptul că „După 1683, mișcarea de ofensivă creștină în Marea Mediterană și în apele legate cu dânsa era reprezentată de flota venețiană, de o parte și de flota rusească, de alta.”⁴⁴

Din cauza slăbiciunii adversarilor și a rivalilor săi de până atunci, Veneția a rămas o putere capabilă să reia ofensiva în Marea Mediterană. Rusia lui Petru cel Mare își arogă dreptul de a-și manifesta autoritatea în Marea Neagră. „... O consecință a păcii de la Karlovitz a fost dispariția pentru totdeauna a puterii militare turcești în Marea Mediterană.”⁴⁵

Și, în loc de concluzie, Nicolae Iorga se întreabă retoric: „Cine s-ar fi gândit, pe la 1680, că peste un secol Rusia, care abia se găsea în fundul Mării Negre, a Mării de Azov și care, cum se va vedea, pierde îndată și Azovul, va fi în stare, după trecere de un secol, să fie ea stăpână, direct și prin aliații ei greci, pe toată regiunea răsăriteană a Mării Mediterane?”⁴⁶

Prin Pacea de la Passarowitz (iulie 1718) se încheie un tratat de comerț care permitea corăbiilor supușilor Împăratului Austriei libera navigație pe Dunăre și, pe această cale, ajungea la Marea Neagră. Tabloul întregit al acestei

epoci este următorul: „... Veneția decăzută, Franța și Anglia ocupate în Oceanul Atlantic un secol întreg, Rusia respinsă pentru moment de la stăpânirea Mării Negre, imperialii incapabili de a trimite pe Dunăre și elemente militare care să poată exercita influența asupra Mării Negre, iar turcii complet decăzuți – aceasta înseamnă că Marea Mediterană este pe la 1750 un fel de Mare Moartă în istoria universală, sub raportul militar și politic.”⁴⁷

Lecția a XXII-a analizează „Marea Mediterană până la începutul veacului XIX-lea”, constatând că, încă de la 1700, aceasta nu mai joacă nici pe departe rolul său din antichitate, „din cauza concurenței, zdrobitoare pentru dânsa, a Oceanului Atlantic, care ajunge să strângă toate silințele economice și politice ale deosebitelor societăți și state: cealaltă mare rămâne mai mult cu o însemnătate locală și specială.”⁴⁸

Nici Franța și nici Spania nu au mai reușit să joace vreun rol mediteraneean, astfel încât dezinteresul pentru securitatea căilor de comunicație și a comerțului maritim a încurajat proliferarea pirateriei, care i-a obligat pe riverani să se limiteze doar la cabotaj.

În bazinul răsăritean al Mării Mediterane, Rusia nu a abandonat lupta pentru supremație, Ecaterina a II-a reînviind ambițiile lui Petru cel Mare. „În războiul din 1788-91 întreaga flotă turcească apare, impunătoare, în Marea Neagră. Flota aceasta ține piept flotei rusești, care nu e în stare... să câștige o biruință asemănătoare cu aceea de la Ceșme. [...] Până la expediția generalului Bonaparte în Egipt, Marea Mediterană joacă deci un rol cu totul secundar în combinațiile pe care le fac diplomații și conducătorii militari ai Europei revoluționare și contrarevoluționare.”⁴⁹

Lecția a XXIII-a prezintă Marea Mediterană la prima jumătate a secolului al XIX-lea și prezența lui Napoleon Bonaparte în Egipt. „Marea Mediterană învie sub raportul politic, în legătură nu cu o singură serie de evenimente ci cu mai multe serii de evenimente, care se petrec în țări deosebite și fac parte din capitolele unor istorii naționale și de stat deosebite.”⁵⁰ Este vorba de expediția lui Napoleon Bonaparte în Egipt și Siria, respectiv de răsunătoarea bătălie de la Abukir (8 martie 1801). Ignoranța francezilor a permis instalarea englezilor în

Marea Mediterană, inițial cucerind Gibraltarul și ulterior Malta și Insulele Ionice.

În final, Egiptul a pierdut rolul dominant în bazinul de răsărit al Mării Mediterane, urmând ca disputa să se consume între Franța, Anglia și Rusia, dispută care a declanșat războiul Crimeii, care este tratat în Lecția a XXIII-a. Dar dincolo de războiul gurilor Dunării și al strâmtorilor, problemele au continuat să agite spiritele pretendenților la supremația Mediteranei, ajungându-se, inevitabil, la războiul din 1877-1878.

Lecția a XXIV-a prezintă puterile apusene în Marea Mediterană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Coloniile vor fi argumente de potențial pentru beligeranți. După eșecul planurilor lui Napoleon al III-lea, învins în bătălia din 1870, o altă influență încearcă să se substituie influenței franceze în Marea Mediterană. Este vorba despre Germania, care a încercat, prin capitalurile sale și oamenii de știință, să ia în stăpânire Turcia și, în parte, a reușit. Dar s-a lovit în continuare de supremația engleză și de tentativa instalării unei influențe italiene în Mediterana. „Se pare că au venit deci zilele – conchide magistrul – ca Marea Mediterană să redevie o Mare latină, și încheierea tratatului de împărțire a sferelor în această Mare de către Barrere, ministrul francez la Roma, [...] nu înseamnă decât încoronarea acestei opere.”⁵¹

Dar, deloc neglijabil, este interesul Greciei de a-și menține influențele în Marea Egee și Arhipelag, înfruntând pretențiile Turciei. La finele acestui volum, Nicolae Iorga subliniază: „Principiul civilizațiilor italo-grece va fi venit înapoi în Mediterană. Și, în avântul nostru crescând, vom ști, din partea noastră, să găsim un drum către ele.”⁵²

Permanentizarea prezenței navelor U.S. Navy în Marea Mediterană, predilecția navelor flotelor membre NATO de a utiliza, în ultimele decenii, Marea Neagră ca teatru de instruire comună cu aliații vest-pontici, predispoziția Turciei de a impune propriile reguli sau condiții în privința tranzitării strâmtorilor Bosfor și Dardanele de către navele altor state, războiul insulelor, criza Malvinelor (1982), conflictele latente dintre Grecia și Turcia din Marea Egee, anexarea Peninsulei Crimeea de către Federația Rusă (2014), embargoul și pirateria maritimă, criza migranților, blocarea

„accidentală” a Canalului Sulina (1991) și a Canalului Suez (2021), competiția vădită dintre Federația Rusă, S.U.A., Canada, Danemarca și Norvegia pentru întâietatea accesului la resursele zonei arctice ș.a. sunt doar câteva dintre exemplele care fac, indubitabil, ca majoritatea teoriilor expuse de vizionarul mentor și imbatabilul istoric Nicolae Iorga să fie la fel de actuale și la începutul mileniului III.

NOTE

¹ Barbu Theodorescu, „Nicolae Iorga 1871-1940” [Biobibliografie], Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 55.

² Arhivele Militare Naționale Române, Fond Microfilme, Rola 3.2645, cc. 707-711.

³ „Apele, Dunărea și Marea Noastră”, în „Marea Noastră”, Anul VII, nr. 2-3, februarie-martie 1938, pp. 62-63.

⁴ *Chestiunea Rinului (Istorie a Europei Apusene în legătură cu această chestie)*, Lecții ținute la Școala de Război tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl, pentru folosul elevilor săi de Nicolae Iorga, Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1912, p. 5.

⁵ *Ibidem*, p. 6.

⁶ *Ibidem*, p. 10.

⁷ „*Chestiunea Mării Mediterane. Istorie a Europei de Miazăzi în legătură cu această chestie*. Lecții ținute la Școala de Război, tipărite după notele stenografice ale dlui H. Stahl, pentru folosul elevilor săi”, Editura Tipografiei „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1914.

⁸ „*Chestiunea Rinului (Istorie a Europei Apusene în legătură cu această chestie)*”, Lecții ținute la Școala de Război tipărite după notele stenografice ale d-lui H. Stahl, pentru folosul elevilor săi de Nicolae Iorga, Editura Societății „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1912, p. 1-16.

⁹ Nicolae Iorga, „*Chestia oceanelor*”, lecții făcute la Școala de Război, Tipografia „Cultura Neamului Românesc”, București, 1919.

¹⁰ Nicolae Iorga, „*Chestiunea Dunării (Istorie a Europei Răsăritene în legătură cu această chestie)*”, Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Victor Spinei, Institutul European, Iași, 1998. Primul volum a apărut în 1913. O conferință cu titlul „A cui e Dunărea?” a fost ținută la Giurgiu la 9 noiembrie 1908 și tipărită la Vălenii de Munte. Conferința reamintează succint principalele evenimente derulate în bazinul Dunării de Jos din antichitate până în contemporaneitate. Mihail Kogălniceanu, „Ces-

tiunea Dunărei. Partea I", București, 1882; I. Radu, „Chestiunea Dunărei. Studiu politic și juridic”, Huși, 1915; Jean Bart, „La chestion du Danube et sa solution”, Galați, 1920; D.C. Arion, „Chestia Dunării. Expunere făcută în Adunarea Deputaților (5 martie 1920)”, București, 1920; Grigore Antipa, „Chestiunea Dunării”, în „Politica externă a României. 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român”, București, 1924; C.I. Băicoianu, „Dunărea. Privire istorică, economică și politică”, București, 1915; P. Th. Manolescu, „Istoricul reglementării navigațiunii pe Dunăre”, București, 1941; L. Bădulescu, Gh. Canja, E. Glaser, „Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre. Regimul de drept internațional al navigației pe Dunăre până la Convenția Dunării din 18 august 1918”, București, 1957; I. Cârțână, I. Seftiuc, „Dunărea în istoria poporului român”, București, 1972.

¹¹ „Chestiunea Mării Mediterane. Istorie a Europei de Miazăzi în legătură cu această chestie. Lectii ținute la Școala de Război, tipărite după notele stenografice ale dlui H. Stahl, pentru folosul elevilor săi”, Editura Tipografiei „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1914, p. 7.

¹² Vezi și F. Braudel, „Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea”, Editura Meridiane, București, 1986.

¹³ Nicolae Iorga, „Chestiunea Mării Mediterane...”, p. 11.

¹⁴ Vezi și „Lupta pentru supremația navală”, în Aurel Lecca, „Atlantical”, Editura Științifică, București, 1969, pp. 52-59.

¹⁵ Nicolae Iorga, „Chestiunea Mării Mediterane...”, p. 15.

¹⁶ *Ibidem*, p. 18.

¹⁷ *Ibidem*, p. 20.

¹⁸ Nicolae Iorga, „Chestiunea Mării Mediterane...”, p. 26.

¹⁹ *Ibidem*, p. 30.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 45.

²² *Ibidem*, p. 53.

²³ *Ibidem*, p. 57.

²⁴ Vezi și Gheorghe I. Brătianu, „Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană”, Editura Meridiane, București, 1988; „Rolurile mărilor”, în Constantin Anechitoae, „Geopolitica sistemelor maritime. Note de curs”, Editura Top Form, București, 2008, p. 80-97.

²⁵ Nicolae Iorga, „Chestiunea Mării Mediterane...”, p. 60.

²⁶ Detalii în Vasile Popa, „Dobrogea, spațiu de interferențe geopolitice”, Editura Universității din București, 2006; „Dobrogea, 50 de ani de viață românească 1878-1928”, Editura Ex Ponto, Constanța,

2003; Valentin Ciorbea, „Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoașterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale și ale vieții politice și militare”, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005; „Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european”, Editura Ex Ponto, Constanța, 2008.

²⁷ Nicolae Iorga, „Chestiunea Mării Mediterane...”, p. 81.

²⁸ *Ibidem*, p. 93.

²⁹ *Ibidem*, „Chestiunea Mării Mediterane...”, p. 111. Pentru detalii, vezi și Statul Major al Forțelor Navale, „Marea Neagră, spațiu de confluență a interreselor geopolitice”, Editura Centrului Tehnico-Editorial al Armatei, București, 2005.

³⁰ *Ibidem*, p. 129.

³¹ *Ibidem*, p. 135.

³² *Ibidem*, p. 147.

³³ Papa Urban II (1088-1099), inițiatorul primei cruciade, predicate în conciliul de la Clermont (1095).

³⁴ Este vorba de Conrad (1147-1149) și Frederic I Barbarosa, împărat și rege al Germaniei (1152-1190) și rege al Italiei (1155-1190).

³⁵ „Veneția în Marea Neagră. I Dobrotici. Legături cu turcii și cu creștinii din Balcani de la lupta de la Cosovo până la cea de la Nicopole (1389-96)”, de Nicolae Iorga, membru al Academiei Române, extras din „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom XXXVI, Memoriile Secțiunii Istorice, București, Librăriile Sococ & C. Sfetea, 1914; III „Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltării lor”, tom XXXVII, 1914.

³⁶ Pentru detalii, vezi și dr. Andreea Atanasu, „Veneția și Genova în Marea Neagră. Nave și navigație (1204-1453)”, Editura Istros, Brăila, 2008.

³⁷ Detalii la Adrian Holan, Claudiu Giurcăneanu, „Strămtori și canale pe glob”, Editura Științifică, București, 1966; Paul Gogeanu, „Strămtorile Mării Negre de-a lungul istoriei”, Editura Politică, București, 1966; G.G. Florescu, „Navigația în Marea Neagră prin strămtori și pe Dunăre. Contribuții la studiul riveranilor”, Editura Academiei R.S.R., București, 1975.

³⁸ Nicolae Iorga, „Chestiunea Mării Mediterane...”, p. 171.

³⁹ Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe, de Nicolae Iorga, membru corespondent al Academiei Române, scriere premiată de Academia Română cu Premiul „Alexandru Bodescu” din 1899, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1899.

⁴⁰ Nicolae Iorga, „Chestiunea Mării Mediterane...”, p. 197.

⁴¹ *Ibidem*, p. 124.

⁴² *Ibidem*, p. 153.

⁴³ *Ibidem*, p. 167.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 182.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 190.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 199.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 231.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 244.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 275.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 288.

⁵¹ *Ibidem*, p. 312.

⁵² *Ibidem*, p. 347. Pentru detalii, vezi viceamiral drd. Traian Atanasiu, contraamiral dr. Anatolie Zemba, comandor (r) prof. univ. dr. Vasile Grad, comandor dr. Cornel Mihai, comandor conf. univ. dr. Gheorghe Marin, „Puterea maritimă și diplomația navală”, contraamiral de flotilă (r) prof. univ. dr.

Marius Hanganu, comandor dr. Ion Custură, „Modalități de afirmare și apărare a intereselor României în zona Mării Negre”, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2007, comandor (r) Ion Ionescu, „Politica navală a României între anii 1919 și 1941, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța, Constanța, 2002, dr. Marian Moșneagu, „Politica navală a României (1944-1958), Editura „Mica Valahie”, București, 2005, Vasile Popa, „Dobrogea, spațiu de interferențe geopolitice”, Editura Universității din București, 2006, Sorin Vicol, „Securitatea europeană și securitatea în regiunea extinsă a Mării Negre”, Editura Militară, București, 2009.

FORMAȚIA GERMANĂ A LUI NICOLAE IORGA DE CĂTRE EL ÎNSUȘI RELATATĂ ȘI CONCEPȚIA SA ASUPRA ISTORIEI

Motto

„Istoria are dreptul să știe totul, cum a și înțelege
totul, are datoria.”

Nicolae Iorga

(Ziarul *Timpul*, Anul III, Nr. 600, 4 ianuarie 1939)

Dr. SORIN CRISTESCU*

Abstract

Nicolae Iorga's proficiency in German offered him the possibility to study at various German universities. At Leipzig, his doctoral supervisor was the historian Karl Lamprecht (1856-1915), who was one of the chief proponents of the "history of culture" (Kulturgeschichte). Later, the influence of his German mentor could be seen in the way Nicolae Iorga wrote about various aspects of the Romanian civilization. His knowledge of German history gave the Romanian scholar the possibility to anticipate the defeat of both the Imperial Germany and Nazi Germany.

Keywords: German language, history of culture, Imperial Germany, Nazi Germany

Cei care se apleacă asupra biografiei marelui savant Nicolae Iorga (5 iunie 1871 – 27 noiembrie 1940) și deschid acea remarcabilă operă a devenirii personale intitulată *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost ea* (1934) află cu surprindere despre formația inițială filologică, clasică – greacă și latină – a celui care avea să fie cel mai important istoric al românilor. După încheierea studiilor universitare la Iași în 1889, încheiate prin susținerea și promovarea merituoasă a tuturor examenelor într-un singur an, tânărul Iorga a plecat cu o bursă de studii la Paris și acolo a hotărât că vrea să devină istoric și a obținut doctora-

tul în filosofie la Leipzig, în 1893. Într-adevăr, credincios angajamentului asumat atunci, Nicolae Iorga va sluji toată viața sa muza Clio cu maximă dăruire, desăvârșită competență și probitate și cu o muncă dusă dincolo de limitele firii omenești. Neobositul descoperitor și cercetător al izvoarelor istorice a fost ajutat în eforturile sale de talentul său filologic de stăpânirea limbilor clasice și moderne, franceza în primul rând, dar, așa cum vom vedea limba germană și cunoștința cu marele istoric german Karl Lamprecht au marcat decisiv opera savantului român, iar înțelegerea profundă a istoriei germanilor l-a dus la concluzii care

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

i-au confirmat intuiția istorică și l-au transmis posterității drept o conștiință de prim rang a spiritului românesc într-o epocă tragic încheiată în tumultul anului 1940.

Este de necontestat faptul că Nicolae Iorga a avut o înzestrare cu totul deosebită pentru studiul lingvistic care răzbate chiar din primele pagini ale autobiografiei sale în care a scris:

„Oricum, eu n-am avut în mâini niciodată pentru însăși limba neamului meu sau pentru cea franceză, care nu-mi prezintă greutăți la cinci ani și franceză de carte, cum se va vedea, nu mizerabila franceză de guvernantă! –, acele urâte cărți de învățat pe de rost care se cheama abecedariu și gramatică. Ci cartea mi-a stat înaintea, cartea întreagă, cartea pe care un om o scrie pentru oameni, iar nu îngânarea cu glas suptire a învățătorului sistematic pentru copii...”¹

Istoricul ne prezintă cu un talent literar remarcabil eforturile cu care a deprins în școală limbile străine. Iată ce scrie despre limba germană:

„Germana era predată de pașnicul profesor Nicolescu... ce groaznică trudă a fost aceea care, în singurătatea odăii mele, nervos străbătută în toate sensurile, m-a făcut să pătrund pe paginile *Metodei lui Ahn*² desișul declinărilor și formelor verbale ale unei limbi cu totul altfel insuflită decât toate cele cunoscute până atunci.”³

Apoi în anii de formare post-universitară din străinătate (1889-1893) ne arată modul cum a deprins celelalte limbi moderne:

„Astfel, tot ciocănind în cutare *Istoria dispariției păgânismului*, limba germană mi-a intrat în minte altfel decât prin lecțiile de la Botoșani, de la Iași, până la Universitate. Iar, cum frumoase cărți engleze îmi căzuseră în mână, pe dânsle, începând cu *Poemele* lui Shakespeare, legate în marochin roșu, pe care le păstrez, m-am îndărătnicit să le dau de rostul cuprinsului. Întâi am încercat în tovărășie cu Evolceanu⁴, care s-a dezgustat de aceasta dificilă ghicire a unui text poetic așa de plin de aluzie și așa de împovărat de apucăturile sufletești ale unui timp mult deosebit de al nostru. Am continuat singur, fără a recurge la dicționar. Trudindu-mă astfel dimineța în pat, până a nu sări în odaia rece a doamnelor Lagier, cu fiecare

pagină din îndrăznețul roman de profeție al lui Bulwer Lytton⁵, *Ultimul dintre baroni*, m-am trezit știind englezește fără să am în materie de pronunțare decât noțiuni mai degrabă vagi. Încercasem spaniola la Iași și o cetiam curent; aici am deprins, pe volumașele de la Garnier, din *O Parnaso Lusitano*, limba portugheză; pe cea daneză mi-am însușit-o din nu știu ce memorii de pe vremea lui Oehlenschläger⁶; am deprins suedezește, pe vremea când ceteam în traducerea edițiilor Nilson seninele, dar și energicele *Synneuve Solbakken* și *Arne* ale lui Bioernsterne Bjoernson, după însuși textul episcopului Tegnér, în celebra lui epopee scandinavă, de clare și aspre trăsături, dar și cu o sentimentalitate care nu e a Eddelor nordice, *Saga lui Fritjof*; în olandeză m-au introdus foarte ușor romanele, frumos tipărite, ilustrate și legate în pânză albastră cu aur ale sfântosului Van Lennep mai mult decât poezia, mai grea, a începuturilor secolului al XIX-lea de la Helmers la Bilderdijk. Singurele limbi slave și turanice îmi rămăneau cu totul necunoscute, și pentru marea lor greutate mi-ar fi trebuit altfel de răgazuri.”⁷

Iată rânduri pe care le citește cu strângere de inimă orice tânăr care pornește pe drumul studierii profesionale a istoriei, gândindu-se la cât de importantă este cunoașterea limbilor moderne pentru un istoric.

Privit din perspectiva operei pe care ne-a lăsat-o, momentul decisiv al formării savantului – care străbătuse mai multe perioade de formare în Italia, Franța și Anglia – a survenit „la capătul anului 1891”, când, ne spune Iorga⁸, „Am plecat la Berlin. Programul cel mare al șederii mele în străinătate *mi-o impunea*, (subliniere S.C.) și câte unul din studenții de la Paris mă și precedase în această Germanie, de un așa de mare prestigiu, care era și aliata noastră.”⁹

Istoricul ne arată eforturile sale de a-și scrie teza de doctorat, redactată deja în franceză și dedicată lui Thomas al III-lea Marquis de Saluces, în limba germană. Cum acest lucru nu reușește pe deplin se decide să susțină teza în limba franceză în sigurul centru universitar german care accepta acest lucru: Leipzig sau Lipsca, cum scrie Nicolae Iorga păstrând denumirea arhaică românească a acestui oraș:

„Scrisesem în limba germană, vai, cu câtă trudă, eu care abia o deprinsesem bine la scris și la vorba cu ajutorul mesei din Dorotheenstrasse, și, noaptea, trezit subit din somn, purtam prin minte cuvinte fără legătura din vocabularul care zilnic mi se îmbulzea. Dar Sternfeld mi-a observat părintește ca e mult de îndreptat, indicându-mi pe un Polon obișnuit cu asemenea revizii (pe urma am aflat de la un coleg român că asemenea revizii înseamnă de obicei o redactare; el însuși, foarte lăudat pentru forma operei sale de debut, dând mai mult idei și fragmente...). Se și revăzuseră câteva pagini când am fost chemat pentru a presta înaintea decanului Facultății, unul din ginerii marelui Mommsen¹⁰, jurământul ca mi-am făcut teza „fără niciun ajutor”. – Dar este cineva care mi-o revede. – N-are a face. Așa se întâmplă cu toți străinii. – Dar nu pot jura! – Atunci mergi la Lipsa, unde se primesc tezele și în limba franceză și în orice alta, și chiar în a d-tale, dacă este cine să ți-o poată ceti.

Și astfel am dăruit un creion de aur Polonului, mi-am luat teza timp o lună de zile am tradus-o în franțuzește, luând apoi, fără a retrace actele, dezinmatricularea cerând o taxă, și am fost deci dezinmatriculat din oficiu –, trenul pentru Lipsa.”¹¹

Oricât de pasionante ar fi cercetările lui Iorga și descoperirile sale legate de istoria românilor în arhivele din marile orașe germane și peripețiile care s-au sfârșit în cele din urmă cu acordarea titlului de doctor, spațiul ne impune să ne rezumăm la „întâlnirea astrală” – cum ar fi spus scriitorul austriac Stefan Zweig – a tânărului studios cu marele istoric german al epocii, Karl Lamprecht (25 februarie 1856 – 10 mai 1915), „care luase asupra-și după moartea bătrânului Maurenbrecher¹², teza mea. Pe atunci ideile lui nu străbătuseră lumea și nu se discuta teoria succesiunii epocilor tipiste și individualiste, cu tot ce s-a adaus pe urmă la această linie dominantă, și nu se succedau volumele unei *Istorii a poporului german* atât de profundă ca gândire și de neobișnuită ca formă. Nu se grămădiau în jurul celui de curând sosit studenți de toate neamurile, în frunte cu Japonezii gata să jure că în istoria lor națională pentru care se comanda larg informația, toată concepția profesorului se verifică pe deplin. Masiv, cu osatura lui Luther în figură, aspru

de o barba rebelă, în ochi cu o privire a cărei bunătate era amestecată și cu multă maliție, el s-a interesat de studiile mele franceze, de cu-prinsul și de lacunele lor, reținând pe acestea din urmă, și mă va întreba tocmai din domeniul lor. Nu ghiceam ce relații voi avea pe urmă cu omul, de o așa de sigură și de prielnică memorie față și de un student atât de străin și de puțin pregătit în chestiile care-l interesau pe dânsul mai ales, căruia pentru posibilitățile mele de publicare în limba lui era să-i dătoresc așa de mult.”

Pentru a înțelege ce vrea să spună Iorga trebuie să știm că Lamprecht era un savant care studiasse istorie, științe politice, economie și artă la mai multe universități germane și această pregătire multilaterală i-a permis să abordeze ceea ce el numea istoria culturală, demonstrând că în istoria unei națiuni trebuie acordată importanță nu doar activității guvernelor, generalilor și liderilor politicii externe, ci trebuiesc incluse toate manifestările artistice și materiale ale existenței umane – noi folosim azi termenul integrator de civilizație. Lamprecht și-a materializat ideile și a ajuns la celebritate prin *Deutsche Geschichte* [Istoria germană], 12 volume publicate în anii 1891-1909, dar la fel de importantă este *Deutsche Wirtschaftsleben im Mittelalter* [Viața economică germană în evul mediu], patru volume (1885-1886), *Die kulturhistorische Methode* [Metoda istoriei culturale – 1900], *Deutsche Geschichte der jüngsten Vergangenheit und Gegenwart* [Istoria germană a trecutului apropiat și a prezentului], două volume (1912-1913), și *Deutscher Aufstieg 1750–1914* [Ascensiunea germană 1750-1914], apărută chiar în 1914. Astăzi se consideră că în „breaslă” istoricilor din vremea sa Lamprecht a fost un caz izolat, concepțiile sale nefiind aprobate, dar a avut parte de o receptare plenară în Franța unde a exercitat o influență majoră asupra școlii de istorie structurală formată în epoca interbelică și cunoscută sub numele de „Școala formată în jurul revistei *Annales*”, reprezentată de istoricii Marc Bloch (1886-1944) și Lucien Febvre (1878-1956).

Lucrurile s-au terminat cu bine pentru Nicolae Iorga, care a obținut titlul de doctor cu „dissertatio egregia” (disertație excelentă) și la oral un „cum laude”¹³.

Pentru Nicolae Iorga, istoricul care a publicat în anii următori un număr mare de lucrări și ediții de izvoare, consacrarea a venit unsprezece ani mai târziu:

„Credeam că Lamprecht, cu care avusem așa de puțin a face, de altfel, mă uitase cu totul, când, în 1904, marele istoric german, care primise conducerea vechii și importante colecții de istorie universală, inițiată de Heeren¹⁴ și Uckert, îmi scrisese pentru a-mi arăta nevoia de a se face și o Istorie a Românilor, întrebându-mă cui ar putea să o încredințeze, atenție care m-a atins adânc și pe care o datoriam, cred, cuvintelor pe care le găsiseră pentru mine studenții români de la Universitatea din Leipzig. Ele-i dăduseră lui Lamprecht destulă încredere în judecata mea pentru ca să fiu consultat apoi pentru istoria tuturor popoarelor din Sud-Estul european, ceea ce mi-a îngăduit să fac a se opri o monstruoasă istorie în cinci volume a Ucrainei, istorie neexistentă pe care o propunea separatismul naționalist al învățatului, dar confuzului Hrusevski¹⁵, care a dat apoi, în traducere germană, o nespuse de stufoasă parte întâiu a povestirii sale... Am spus lui Lamprecht, cu toată sinceritatea, că, dacă se adresează lui Xenopol, care terminase de mulți ani¹⁶ *Istoria Românilor din Dacia Traiană* și o prescurtase într-o formă franceză, prea largă pentru epoca mai nouă, trebuie luată precauțiunea de a cere ceva nou, revăzut asupra izvoarelor. Lamprecht reveni, cerându-mi mie să iau asupra-mi o sarcină așa de grea pentru o conștiință delicată. Nu mă gândisem niciodată la alcătuirea unei atât de vaste sinteze...”¹⁷

Aceasta a fost *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen* [Istoria poporului român în cadrul formării sale statale], lucrarea care l-a făcut într-adevăr celebru pe Nicolae Iorga. După ce a prezentat eforturile depuse pentru scrierea acestei lucrări, apoi vâlva pe care a produs-o la cel mai înalt nivel: „Când editorii au trimis lui Carol I-iu cele două frumoase volume, splendid legate, n-au primit, cu toate întrebările lor, niciun semn de acceptare, necum de mulțumită. Mi s-a spus că mai mult decât orice îl indignau pe regele faptul că domnia lui și a lui Cuza-Vodă cel răsturnat se găseau în același capitol”¹⁸, savantul a scris:

„Cineva a observat că lucrarea întrece cu mult planul colecției, Helmolt¹⁹ însuși găsim cuvinte de apreciere pentru Românul cu mațele de aramă, care, în adevăr, cu cât țineam în spate și totuși nu stăteam pe loc, așa fi putut să fiu eu. La noi, Maiorescu s-a convins că, tipărit în străinătate, nemțește, și într-o astfel de colecție, s-ar putea să fie ceva de capul meu. Singur Ioan Bogdan²⁰ a găsit cuvinte de recunoaștere pentru această carte; mi s-a părut însă că, măcar un timp, relațiile cu Onciul au devenit mai reci... Această trudită sinteză n-am putut s-o văd tradusă în românește decât foarte târziu, după război, de fosta mea elevă, d-na Enache Ionescu, și încă a trebuit ca tiparul, în condițiile cele mai umilitor de modeste, să aștepte până la 1922, deci șaptesprezece ani de la apariția originalului german și să se prelungească nu mai puțin de șase ani, pe când Sârbii au ținut ca lucrarea Jirecek²¹ despre istoria lor să apară în același timp, tradusă de elevul lui, Radonici²², ca și forma străină.”²³

Se știe că în 1908 Nicolae Iorga a scris tot în limba germană o monumentală *Geschichte des Osmanischen Reiches*, [Istoria Imperiului Otoman] în cinci volume care s-a bucurat de apreciere în Turcia republicană, de vreme ce la vestea morții istoricului aceasta a fost singura țară care și-a coborât drapelul în bernă²⁴.

Nicolae Iorga i-a păstrat toată viața o duioasă amintire și recunoștință savantului Karl Lamprecht. La moartea acestuia, în timpul Marelui Război, la 10 mai 1915, i-a consacrat un necrolog elogios care începe cu cuvintele: „Germania a pierdut mai mult decât o bătălie, ale cărui urmări totuși se pot repara, a pierdut pe Karl Lamprecht. Cel mai mare istoric al ei, revoluționar, deschizător de cale, a închis ochii în ceasul celor mai grele griji pentru țara sa.”²⁵

Ceea ce însă a rămas din influența germană asupra operei savantului român este faptul că acesta a dus până la capăt programul magistrului său, în sensul că Iorga s-a consacrat nu doar istoriei politice, militare și diplomatice românești, ci a abordat o viziune organică²⁶ asupra istoriei țării, scriind opere ample despre istoria învățământului, a bisericii, a presei, a literaturii, a comerțului, a relațiilor agrare. Orice abordare astăzi a acestor dome-

nii pornește de la scrierile pe tema respectivă ale marelui savant. În finalul vieții sale savantul ajunsese la o viziune integratoare: *Materiale pentru o istoriologie umană*²⁷, pe care sfârșitul său năprasnic l-a împiedicat să o ducă la bun sfârșit.

*

Toată această formație germană nu a afectat în niciun fel intuiția istorică extraordinară care l-a definit în toată viața sa pe marele savant. Iorga s-a afirmat ca un apostol al idealului național pe care l-a susținut în mod concret prin activitatea sa de secretar al Ligii Culturale. S-a arătat hotărât împotriva politicii austro-ungare din momentul crizei anexiunii provinciei Bosnia și Herțegovina din octombrie 1908 și până la izbucnirea Marelui Război în august 1914.

Cu prilejul participării sale ca jurnalist la campania la sud de Dunăre din iulie-august 1913, savantul a privit oripilat încrederea excesivă a unora în forța armelor germane:

„Mulți făceau politică în voie, și la Orhanie un colonel, profitând de gradul său ca să-mi strivească glasul, anunța la masă, cu încrederea celui mai autentic Prusac, că Franța în curând va fi tăiată în bucăți pentru ca Germania să-și ia Burgundia, Flandra și ce va mai voi alta. Rea atmosferă pentru acel lucru grav care e un războiu!”²⁸

Savantul și-a afirmat încrederea în realizarea idealului românesc pe toată durata neutralității românești, scriind pagini profetice publicate ulterior în cele trei volume *Războiul nostru în note zilnice* vol. I (1914-1916), publicate la începutul anilor 20 la editura „Ramuri” din Craiova.

La 27 iulie/9 august 1914 Iorga a scris articolul *Franța și Germania în cumpăna recunoștinței noastre*:

„...Germania ne-a susținut în multe, și, acum de curând, în chestia neaterării tratatului din București²⁹. De sigur ! Mai suntem îndatoriți Germaniei pentru toată cultura pe care atâția fii ai acestei țări au primit-o în marile laboratorii de știință ale Imperiului. De aceea dorim ca Germania să rămâie întreagă și folositoare omenirii cum e astăzi.

Dar parcă-mi aduc aminte că expediția peste Dunăre a fost recomandată și susținută de cineva care a aplaudat din răsuputeri la succesul

nostru, consfințit prin pacea dela București. *Acel cineva e Franța*. Și mai sunt persoane care susțin că între această Franța, încălcată azi pe teritoriul ei, peste neutralitatea, violată brutal, a Belgiei și Luxemburgului, și amenințată cu sfârșirea, și între noi ar fi oarecare legături de vechiu sânge latin, știu eu ? așa un fel de frăție, deși atitudinea unora din frații, așa de apropiată, din Ungaria ne arată că, de un timp, marfa asta frățească a cam scăzut la preț.

*Franța nu poate pieri. Ar fi o catastrofă morală pentru omenire. Și noi nu putem ajuta prin nimic, fie și printr-un gest, la pieirea ei, căci ar fi o crimă națională !*³⁰

Neutralitatea s-a încheiat cu intrarea României în război alături de Antanta la 14/27 august 1916. În momentele grele ale retragerii parlamentului, guvernului și monarhiei la Iași, Nicolae Iorga a rămas celebru prin discursul rostit în Camera Deputaților la 14/27 decembrie 1916 – intrat chiar atunci în conștiința națională – în care a exprimat cel mai convingător încrederea sa neabătută în victoria României și a aliaților ei, în triumful final al idealului național românesc de îndeplinire a României Mari.

În primele trei luni ale anului 1917, așadar înainte de declarația de război a Statelor Unite împotriva Puterilor Centrale de la 6 aprilie, Nicolae Iorga a continuat să publice articole în ziarul *Neamul românesc*, care vor forma ulterior volumul al III-lea din *Războiul nostru în note zilnice*. Un număr considerabil de articole profetesc înfrângerea Germaniei. Dintre ele cel mai interesant este cel din 16 (29) ianuarie 1917³¹, intitulat *Imposibilitatea biruinței germane*. Aici autorul face o analiză de bun simț a potențialului Aliaților împotriva Puterilor Centrale care conturau clar victoria celor dintâi:

„...Dar uzina engleză, uzina franceză, uzina italiană, uzina de furnizare asigurată, a Americii, uzina nouă a Rusiei, depărtata uzină a Japoniei n-ajung pentru a copleși singure uzinele Germaniei și Austriei de care se țin doi aliați barbari care ei înșiși nu pot fabrica?

Toate acestea fără a mai pomeni de bătaia lui Dumnezeu care se apropie: foametea³².

Nu, triumfătoarea Germaniei e, de fapt, învinsă. O spune neted actul de conștiință sigur de sine care e refuzul de pace al Aliaților³³. Iar dacă pretențioșilor de la Berlin li trebuie și o

argumentație pe câmpul de luptă, unde vor mai lăsa câteva milioane de oameni – puțină răbdare și vor avea-o și pe aceea!”³⁴

În 1917 Nicolae Iorga a publicat o broșură de remarcabilă analiză istorică a devenirii Germaniei: *Faptă și cugetare germană*. Este vorba reunirea în volum a zece prelegeri ținute de marele istoric la Iași în care analizează istoria germanilor din antichitate până la unificarea lor statală la 1871. O analiză temeinică a fiecărei prelegeri în parte în contextul istoriografiei germane de după 1945 ar demonstra valabilitatea concepțiilor și concluziilor savantului român. Nicolae Iorga contestă principalul argument al superiorității proclamate de istoricii germani și arată că de fapt germanii au fost niște imitatori – sintagma imitat, imitație apare de opt ori în lucrare –, sugerând astfel printre rânduri că germanii vor sfârși prin a fi învinși de către cei pe care i-au imitat.

„*De fapt*, Germanii n-au inovat, ci dimpotrivă, oricare ar fi fost cugetarea lor la un moment dat, ei s-au supus, în ce privește fapta, influenței civilizațiilor superioare în mijlocul cărora i-a adus soarta lor. Și nici n-ar fi fost cu puțință altfel. Rari sunt popoarele cărora o soartă extraordinar de favorabilă să li fi îngăduit a se dezvolta după singurele nevoi ale ființei lor, care să înfățișeze deci succesiunea, neînărurită din afară sau așa de puțin înărurită încât să nu modifice esențial liniile unei dezvoltări normale, a propriilor lor principii.”³⁵ La fel combate cu argumente pretinsa puritate a rasei germane și calitățile ei fizice superioare (pag. 138) și arată cât de mult datorează cultura germană învățătorilor și literaților de origine evreiască – Marx, Lassalle, Börne și Heine (pag. 130). Și din nou: „Totul e fabricat și imitat, totul e împrumutat și impus.” (pag. 139)

În aceeași lucrare Iorga arată că unitatea Germaniei s-a realizat cu prețul acceptării despotismului monarhic și citează în acest sens considerațiile profetice ale jurnalistului francez Eugène Lerminier (1803-1857) care, „prevăzând ce era să se întâmple în 1848 și în 1871, scria, încă de la 1835 : Dacă Germanii voiesc să ajungă la unitate prin despotism, lucru e ușor. Jugul e pregătit: el va fi de fier și de glorie, el va fi strălucitor și tare ; pot să-și treacă prin el capul. Dar, dacă, cu mai multă încredere în geniul ei și în voința lui Dumnezeu, Germa-

nia cere timpului dezvoltarea ei însăși și nu vrea să ajungă la unitate decât prin libertate, va merita cu adevărat să fie un exemplu lumii prin actele sale.” Și savantul își încheie lucrarea astfel: „Căci orice fundațiune politică rămâne totdeauna însemnată cu pecetea sacră ori cu stigmatul de infamie al originilor sale.” Era evidentă aluzia la România care își realizase unitatea la 1859 și 1866 prin extinderea caracterului democratic al regimului politic și pregătea pentru România Mare încă o extindere a democrației prin adoptarea principiilor votului universal și al reformei agrare.

Demn de menționat este faptul că în anul 1938, când Germania hitleristă și-a extins teritoriul prin anexarea Austriei, în martie, și a dezmembrat Cehoslovacia, la finele lui septembrie, și ajunsese la o tristă notorietate prin cumplita persecutare a evreilor în „noaptea de cristal” de la 9 noiembrie, savantul și-a asumat cele scrise în 1917 și a dispus reeditarea lucrării sale motivându-și demersul în prefața la ediția a II-a „pentru multele constatări nouă și drepte pe care le cuprind aceste pagini scrise în vremea când mai bine de jumătate din România învinsă era în stăpânirea unui nemilos biruitor... Aveam însă scopul de a dovedi că hegemonia pe care o reclama nația germană cu Împăratul ei în frunte, nu se răzima pe o mare operă de creațiune originală, urmărită din secol în secol, și înaintea căreia umanitatea ar fi avut datoria să se închine. Și cred că această țintă a fost atinsă. Prevedeam la capăt că o națiune neconținut tutelată va voi să-și impună voința ei. Nu m-am înșelat”³⁶. Prin această reeditare Nicolae Iorga voia să arate implicit că și această Germanie urmează să fie învinsă așa cum fusese învinsă Germania imperială în noiembrie 1918.

În ceea ce îl privește pe Hitler, inițial savantul l-a judecat după criteriile logicii pe care istoria nu le va confirma.

La 9 februarie 1933 Iorga a scris în *Neamul Românesc*:

„Hitlerismul în cursă

Naivitatea agresivă a lui Hitler a fost prinsă în cursă de oameni nesfârșit mai dibaci decât șeful tuturor nemulțămirilor și exponentul tuturor speranțelor poporului german.

După lungi negocieri cu îngrijire ascunse, iată-l cancelariu, cu von Papen ca vice-cance-

lariu la spate, având misiunea de a potoli valurile pe care le-a trezit pasiunea lui de tribun.

A le potoli, căci a naviga pe dânsese, acum când din răscolitor de furtuni ajunse plutaș, este o imposibilitate.

A-și închipui cineva că ajuns la putere cu voia industriei grele și a capitaliștilor evrei, Hitler va fi în stare să «bage moartea-n Jidani» și să iea înapoi coridorul polon și provinciile renane e cea mai nevinovată din iluzii.

Și atunci?

Atunci, omul va face la locul de conducere politică împotriva propriilor sale idei.

Și nimeni nu era capabil de aceasta decât el însuși.

Au fost pricepuți oamenii cari l-au ridicat așa de sus ca să se vadă și mai bine cât plătește [prețuiește] în adevăr.”

La 27 aprilie același an, Iorga a scris în *Neamul Românesc* o altă profeție care nu s-a adevărit în totalitate:

„Una e d. Mussolini, alta d. Hitler

Unora vrăjiți de evenimentele din străinătate, care acolo sînt și acolo trebuie să rămâie, le place să puie în legătură numele de Mussolini și acela de Hitler. Unul ar fi ca și celălalt.

Să avem iertare: una e d. Mussolini, alta d. Hitler

Deosebirea este în toate domeniile: și în acela al originilor, și în acela al pregătirii, al valorii culturale, și în acela al realizărilor.

De o parte un om care a luptat pentru țara sa, și în domeniul național și social și în tranșeele războiului. Unul care e stăpân pe o întinsă cultură. Un orator puternic, un gânditor, un scriitor impresionant prin claritate și energie. Dar mai ales un creator: unul care a făcut cele mai mari minuni în Italia sa, răscum-părând astfel tot ce se poate critica în orice politică de violență, deci și în a sa. Un om capabil de a face tot din nimic.

De cealaltă parte un om al cărui nume nu e legat de nimic din timpul războiului și după război. Unul care nu are nicio legătură cu tot ce ține de domeniul culturii și n-a făcut dovada niciunui talent. Iar, în materie de realizare, absolut nimic. *Un om capabil a face nimic din tot.* (subl. S.C.)

Să nu confundăm! Numai barbarii o fac.”

Însă, la începutul lui august 1934, după 17 luni de guvernare hitleristă, cu prilejul dece-

sului președintelui Paul von Hindenburg³⁷, cel „care figura ca președinte al Statului cărmuit, reformat și însângărat de Hitler³⁸”, Iorga a realizat amploarea catastrofei care se prefigurează și a scris câteva rânduri de adevărată și înspăimântătoare profeție:

„Va fi avut el [Hindenburg] în clipa când închidea ochii viziunea Rinului trecut, a Poloniei invadate, a Vienei anexate sub conducerea lui Adolf I, devenit Împăratul «Reichului al treilea», pe care el l-a creat ? Ori poate a binecuvântat pe Dumnezeu că-l ia înaintea catastrofei pe care o pregătește acesta ?”³⁹

Merită consemnat faptul că în paginile însemnărilor sale personale – volumul 7 *Memorii. Sinuciderea partidelor* (1932-8), pe care savantul nu s-a sfiit să-l publice în 1939⁴⁰ – Nicolae Iorga a consemnat momentul venirii la putere al lui Hitler, 30 ianuarie 1933, cu întrebarea: „Înălțarea-l va distruge?”⁴¹

De asemenea Iorga a consemnat vestea masacrului săvârșit în Germania la 30 iunie împotriva conducerii S.A.: „În Germania, încercare a amicilor lui Hitler de a-l înlocui cu generalul Schleicher⁴². Acesta e omorât [împreună] cu soția lui. Hitler însuși merge să aresteze pe comandantul trupelor de asalt, căpitanul Roem⁴³. Șefii grupării sînt împușcați. *Schupo*⁴⁴ și *Reichswehr*⁴⁵ domină situația. Un comunicat idiot denunță pe adversari ca homosexuali prinși asupra faptului.”⁴⁶

La 13 martie 1935 Nicolae Iorga primește vizita profesorului Gamillscheg⁴⁷, „venit de la Berlin pentru conferințe.” Savantul îi explică de ce „nu pot veni mâni la marea recepție de la Legația germană, deși am mare stimă pentru inteligența însărcinatăului de afaceri Pochhammer⁴⁸ (ministrul⁴⁹ a fost rechemat fiindcă la Dublin, ca fervent catolic, a sărutat mîna nunțului și există o fotografie); *nu pot uita trecutul și nu mă pot învoi cu dictatura lui Hitler, ca unul care sînt legat de libertatea de gândire, căpătată prin atâtea secole de luptă. Se pare că și în Germania mulți cugetă astfel.*”⁵⁰ (subl. S.C.)

La 24 august 1935 consemnează ceea ce i-a spus bizantinologul Grondijs: „Arată că la Berlin persoane din cele mai respectabile, ca sinologul Lessing⁵¹, trebuie să înceapă la telefon cu *Heil Hitler*. Astfel riscă să fie vizitați acasă de tinerii *crucii bârligate*, molestați și amenințați.”⁵²

Din momentul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial la 1 septembrie 1939; Nicolae Iorga s-a dovedit în paginile ziarului său „Neamul Românesc” un apărător ferm al ideilor de suveranitate națională înfierând mai mult sau mai puțin discret agresiunea germană aproape în fiecare zi⁵³ într-o țară care își proclamase oficial neutralitatea la 6 septembrie. Nu numai agresiunea germană dar și cea a Rusiei sovietice este condamnată, căci la 28 ianuarie 1940 savantul a scris aceste rânduri care 38 de ani mai târziu ar fi putut atrage atenția cenzurii din vremea regimului comunist: „Germania de o parte, ori Rusia, de alta, nu pot stăpâni aici decât în dauna unor interese care sunt ale tuturor statelor europene.”⁵⁴

La câteva zile după ce Franța, patria spirituală a inteligenței românești, și piatra de temelie a sistemului de la Versailles, s-a prăbușit sub loviturile fulgerătoare ale armatei germane, când încă nu se știa care va fi deznodământul tragediei de la Dunkerque⁵⁵, Nicolae Iorga nu a ezitat să compare în ziarul său fapta germană cu năvălirea tătarilor din anii 1240-1241, arătând că rezultatul pe termen lung al acestei năvăliri nu a dus de fapt la „Nicio cucerire durabilă. S-a istovit rasa și acum abia într-un colț li-a rămas numele”, profețind astfel înfrângerea expansiunii germane⁵⁶. Azi, privind Germania după opt decenii de la acele evenimente putem să vedem câtă dreptate a avut atunci savantul român cel puțin în ceea ce spunea despre „rasă”.

La 8 august 1940, Nicolae Iorga publica în ziarul „Neamul românesc” un articol acid la adresa unui corespondent german de presă care își permitea să-l ironizeze, considerându-l exponent al culturii franceze, în sensul de exponent al unei culturi condamnate la pieire, se subînțelege, pentru că țara fusese învinsă de curând de armatele germane, iar Nicolae Iorga și-a asumat cu justificată mândrie formația sa intelectuală germană:

„În *Deutsche Allgemeine Zeitung*, 1-iu august, se cetește:

Istoricul Iorga era exponentul cel mai curat al acestei grupe (cei cari au învățat numai în Franța unde au avut o tinerețe fericită); era un aprins patriot francez și tipul unui profet baroc cu barba lungă, care a scris asupra României o operă de istorie vrednică de această atitudine care, ca poezie, e plăcută de cetit ici și colo.

Iscălește corespondentul obișnuit al ziarului, contele Anton Knyphausen⁵⁷, care datează din București, 31 iulie.

Profetul baroc cu barba lungă, onorate domn conte, a făcut studii la Berlin și Leipzig, a fost elevul iubit al lui Lamprecht, a scris în limba germană două volume de *Istoria poporului român* și cinci volume despre *Istoria Imperiului otoman* a colaborat la *Istoria universală* a lui Hemholt și chiar la *Istoria pentru armată* și flota germană, la *Marea enciclopedie germană* și lucrează ca vice-președinte al Comitetului internațional de istorie⁵⁸ alături cu un Brandi⁵⁹ și cu Altman⁶⁰. El e doctor în filosofie de la Leipzig.

Domnul conte, căruia nu-i lipsește numai barba, n-are scuze de prezentat?

Rog Ministerul Propagandei să-i traducă acest articol.

N. Iorga⁶¹

Sigur că ar mai fi multe aspecte de revelat din jurnalistica lui Nicolae Iorga în anii 1933-1939, dar sperăm să putem face acest lucru mai târziu într-un volum de sine stătător.

În final, savantul, care și-a anticipat sfârșitul tragic scriind poezia „Au fost tăind un brad bătrân”, a plătit cu viața aprecierile sale critice la adresa Germaniei, fiind asasinat la 27 noiembrie 1940 de admiratorii lui Hitler din România, legionarii. Nicolae Iorga a rămas astfel peste veacuri nu doar cel mai prolific istoric și jurnalist român, ci și modelul desăvârșit al savantului vizionar, un profet al neamului său în adevăratul sens al cuvântului.

NOTE

¹ Nicolae Iorga, *O viață de om*, vol. 1, pp. 10-11.

² Johan Franz Ahn (1796-1865), profesor german, celebru pentru metoda sa de învățare a limbii franceze și a limbilor străine în general publicată în 1834 și care în 1883 trecuse de două sute de ediții.

³ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, Editura Stroilă, București, 1934, vol. I, pag. 98.

⁴ Dumitru Evolveanu (1865-1938) critic literar român, profesor de limba latină la Universitatea din București (1906-1935).

⁵ Edward George Earl Bulwer-Lytton (1803-1873), om politic britanic, parlamentar inițial liberal apoi conservator, romancier și dramaturg de succes în epocă.

⁶ Adam Gottlob Oehlenschläger (1779-1850), poet și dramaturg danez care a introdus romantismul în literatura daneză.

⁷ Nicolae Iorga, *O viață de om*, vol. I, pp. 219-220.

⁸ Ibidem, pp. 223-224.

⁹ Aluzie la alianța secretă care de la 30 octombrie 1883 lega România de Puterile Centrale. Cât de secretă era celebra alianță ne-o arată faptul că însuși Nicolae Iorga o va menționa în 1909 într-un manual de istorie pentru clasa a VIII-a de liceu, așadar de pregătire pentru bacalaureat, indicând desigur numai anul 1883, deoarece data exactă se va afla după izbucnirea Marelui Război.

¹⁰ Theodor Mommsen (1817-1903), celebru istoric german, specialist în istoria Romei antice, *Die römische Geschichte* (1856-1885), laureat al premiului Nobel (1902).

¹¹ N. Iorga, *O viață de om*, vol. 1, pp. 232-233.

¹² Wilhelm Maurenbrecher (21 decembrie 1838 – 6 noiembrie 1892), istoric german, cunoscut pentru lucrările sale legate de istoria Reformei din secolul al XVI-lea.

¹³ Ibidem, pag. 240.

¹⁴ Arnold Heeren (1760-1842), istoric german care în 1829 a inițiat colecția *Geschichte der europäischen Staaten* [Istoria statelor europene] împreună cu Friedrich August Uckert (1780-1851), istoric și filolog german.

¹⁵ Mihail Serhiovici Hrușevski (1866-1934), om politic și istoric ucrainean, una dintre cele mai importante personalități din timpul renașterii Ucrainei de la începutul secolului al XX-lea. A trăit în exil în anii 1918-1924. A revenit în URSS în 1924 și a decedat în circumstanțe necunoscute în 1934.

¹⁶ În 1888.

¹⁷ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. 2, pp. 87-88.

¹⁸ Ibidem, pp. 91. Mai târziu Nicolae Iorga se va justifica „pentru că sunt înrudit”.

¹⁹ Hans Ferdinand Helmolt (1865-1929), istoric și publicist german. Opera sa principală, *Helmolt's Weltgeschichte* [Istoria universală a lui Helmolt] în nouă volume, a apărut între anii 1913-1922. Alte lucrări au abordat biografiile lui Otto von Bismarck, Frederic al II-lea și Paul von Hindenburg.

²⁰ La 4 februarie 1901, la Brașov, Nicolae Iorga se căsătorise cu Ecaterina Bogdan, sora istoricului Ioan Bogdan.

²¹ Konstantin Josef Jireček (1854-1918), istoric, om politic, diplomat și slavist austro-ungar, de origine cehă. El a fost fondatorul balcanologiei boeme (sau studiilor balcanice în Boemia), precum și al studiilor bizantine. Jireček a fost ministru de externe în guvernul Principatului Bulgariei (1879-1882), cunoscut pentru *Istoria bulgarilor* (în cehă și germană, 1876), *Istoria sârbilor, Principatul Bulgariei* (1891), *Călătorii în Bulgaria* (în cehă, 1888) etc. A scris, în principal, în limba germană.

²² Jovan Radonić (1873-1956), istoric sârb, slavist și bizantinist cunoscut pentru *Istoria Sârbilor* în patru volume (1922-1925).

²³ Nicolae Iorga, *O viață de om*, vol. 2, pp. 87-91.

²⁴ Comunicare la curs în fața studenților săi a regretatului academician Ștefan Ștefănescu (1929-2018).

²⁵ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, ediție îngrijită de Ion Roman, Editura pentru literatură, București, 1967, pp. 29-30.

²⁶ Vezi pe larg Damian Hurezeanu, *Viziune organică la Nicolae Iorga*, Editura Academiei Române, București, 1997, 64 pag.

²⁷ Nicolae Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, 376 pag.

²⁸ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, vol. 2, pag. 191.

²⁹ Tratatul de pace încheiat la București, la 10 august 1913, care a pus capăt războaielor balcanice și despre care diplomația austro-ungară – din dorința de a sprijini Bulgaria – spusese că trebuie revizuit.

³⁰ Nicolae Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, f. a., vol. 1, pp. 8-9.

³¹ Ziua nu era aleasă întâmplător, la 27 ianuarie împăratul Wilhm al II-lea împlinise 58 de ani.

³² În realitate foamea lovise deja Germania mai mult decât în primele două ierni ale războiului; iarna anilor 1916-1917 a fost cea mai grea, numită de locuitorii orașelor germane „iarna napilor”.

³³ Profitând de ocuparea Bucureștilor la 6 decembrie 1916, prezentată triumfalist ca fiind anihilarea României, cancelarul german Bethmann-Holweg a făcut o ofertă de pace Aliaților, formulată în termeni vagi, ofertă respinsă în termeni categorici la finele aceluiași an.

³⁴ Nicolae Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, f. a., vol. III (1 ianuarie – 31 martie 1917), pag. 56.

³⁵ Nicolae Iorga, *Cugetare și faptă germană*, București, 1938, pag. 8.

³⁶ Aluzie la revoluția germană din noiembrie 1918 care a abolit regimul monarhic și a instaurat un regim democratic, numit ulterior Republica de la Weimar.

³⁷ Paul von Hindenburg (1847-1934), feldmareșal și om politic german, șef al Marelui Stat Major (29 august 1916 – 3 iulie 1919), președinte ales al Germaniei (1925-1932), reales în aprilie 1932, când l-a învins în alegeri pe Adolf Hitler, dar pe care avea să-l numească în funcția de cancelar (prim-ministru) la 30 ianuarie 1933, moment care marchează sfârșitul Republicii de la Weimar.

³⁸ Aluzie la recenta masacrare la ordinul lui Hitler a liderilor formațiunii paramilitare SA (*Sturmabteilung* – detașamentele de asalt, condus de Ernst Röhm, colaborator devotat al partidului nazist în vremea luptelor pentru putere), la 30 iunie 1934, numită în istoriografie „noaptea cuțitelor lungi”.

³⁹ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, București, 1936, vol. III, pp. 392-393.

⁴⁰ Volumul al VII-lea al *Memoriilor* lui Nicolae Iorga cuprinde perioada 6 iunie 1932 – 24 februarie 1938.

⁴¹ Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. 7, pag. 61.

⁴² Kurt von Schleicher (1882-1934), general german și ultimul cancelar al Germaniei (3 decembrie 1932 – 28 ianuarie 1933) în epoca Republicii de la Weimar. A avut o contribuție importantă la eforturile Armatei Germane de a ocoli restricțiile impuse prin Tratatul de la Versailles, consilier apropiat al președintelui Paul von Hindenburg. Din ordinul lui Hitler a fost asasinat împreună cu soția sa în cadrul așa numitului „puci al lui Röhm” (30 iunie 1934 – noaptea cuțitelor lungi), de fapt operațiunea de lichidare a conducerii SA cu ajutorul SS.

⁴³ Ernst Röhm (1887-1934) ofițer german, decorat pentru rănille primite la Verdun, s-a aflat vreme de un an de zile în conducerea diviziei a 12-a bavareze la Focșani; după război s-a remarcat în formațiunile de luptă anticomuniste *Freikorps*, ajuns comandant al SA (*Sturmabteilungen* – batalioanele de asalt); ajuns la rivalitate cu Hitler, acesta din urmă a ordonat asasinarea sa și a liderilor SA de către SS-ul condus de Heinrich Himmler în celebra noapte a „cuțitelor lungi” de la 30 iunie 1934. Vezi *Memoriile* sale, traduse de noi la Editura Corint, București, 2018.

⁴⁴ Denumirea poliției germane, abreviere de la Schutzpolizei, întemeiată la Berlin în anul 1872.

⁴⁵ Denumire a armatei germane în vremea republicii de la Weimar.

⁴⁶ Ibidem, pag. 171.

⁴⁷ Ernst Gamillscheg (1887-1971), savant germano-austriac specializat în romanistică și lingvistică. A fost președinte al Institutului Științific German din București și, de asemenea, profesor invitat la Universitatea din București (1940-1944).

⁴⁸ Wilhelm von Pochhammer (1892-1982), diplomat german, a condus la Harkov reprezentanța diplomatică germană din Rusia Sovietică (1922-1925), a fost trimis apoi la Calcutta, la Tokio, la Colombo, în Ceylon, iar din 1934 – an în care a fost primit ca membru NSDAP – consilier de legăție la București. Din 1938 consilier de ambasadă la Santiago de Chile, apoi la Buenos Aires (1942-1945). După doi ani în prizonierat britanic a intrat în serviciul ministerului de externe vest-german și în final a fost consul general la Bombay (1953-1957).

⁴⁹ Georg von Dehn-Schmidt (1876 – 14 iulie 1937), diplomat german în slujba Imperiului, a Re-

publicii de la Weimar și a celui de-al Treilea Reich. Din iunie 1923 a condus consulatul general din Dublin, ridicat la rang de legăție în 1930. A cerut primirea în NSDAP, ceea ce i s-a refuzat în urma rapoartelor trimise de grupul NSDAP – organizația externă – din Dublin. În august 1934 a fost numit ministru plenipotențiar la București și a fost pensionat în februarie 1935 în urma publicării în ziarul nazist *Stürmer* a unei fotografii în care se vedea cum la plecarea sa din Dublin a sărutat inelul nunțiului apostolic, arhiepiscopul Paschal Robinson (1876-1948).

⁵⁰ Ibidem, pag. 229.

⁵¹ Ferdinand Lessing (1882-1961), sinolog german.

⁵² Ibidem, pag. 273.

⁵³ Vezi în acest sens articolele de ziar și poeziile scrise de Nicolae Iorga în ultimele 15 luni de viață reunite într-un volum intitulat *Ultimele*, îngrijit de Stelian Neagoe, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978, 228 pag.

⁵⁴ Nicolae Iorga, *Ultimele*, pag. 62.

⁵⁵ La Dunkerque, în zilele de 27 mai – 4 iunie, prin eforturile marinei britanice (operațiunea Dynamo), s-a reușit ca 338.226 de militari să fie transportați peste Canalul Mânecii (dintre care circa 120.000 francezi, belgieni, olandezi și polonezi), dar cu prețul abandonării echipamentului.

⁵⁶ Nicolae Iorga, *Ultimele*, articolul „Război modern?...” din 26 mai 1940, pag. 116.

⁵⁷ Anton Graf von Knyphausen (1906-1997), publicist german care a fost mai mulți ani în timpul războiului corespondent de presă în România și Finlanda.

⁵⁸ Comité International des Sciences Historiques (CISH) sau International Committee of Historical Sciences (ICHS), organizație internațională a istoricilor întemeiată la 13 mai 1926 la Geneva, care ține congrese o dată la cinci ani și adunări generale o dată la trei ani. Înainte de întemeiere s-au ținut cinci congrese, primul în 1898, la Haga, iar congresul al XV-lea a avut loc în 1980 la București.

⁵⁹ Karl Brandi (1868-1946), istoric german cu lucrări despre epoca Reformei și a Renașterii. La Congresul internațional al istoricilor de Varșovia, din 1933, a fost ales vicepreședinte al Comitetului internațional de istorie.

⁶⁰ Wilhelm Altman (1862-1951), istoric german preocupat de evul mediu și de istoria muzicii.

⁶¹ Nicolae Iorga, *Ultimele*, pag. 144.

2021 – ANUL N. IORGA

MANIFESTĂRI COMEMORATIVE ȘI ȘTIINȚIFICE

PETRE OTU*

Împlinirea unui secol și jumătate de la nașterea lui N. Iorga a fost marcată de o suită de manifestări științifice, expoziționale, editoriale și educative care au reliefat aspecte din bogata și multilaterală sa activitate timp de peste cinci decenii. Toate acestea au urmărit să-l readucă în actualitate pe savant și opera sa de dimensiuni neobișnuite, să-l reimpună, dacă este permisă o astfel de exprimare, atenției generațiilor mai tinere pentru care Iorga este, eventual, un portret într-un manual de istorie.

Academia Română a sărbătorit, la 31 martie, 155 de ani de la crearea sa prin sesiunea omagială: „Nicolae Iorga – 150 de ani de la nașterea marelui om de cultură”. Reuniunea a fost deschisă de Ion Aurel Pop, președintele înaltului for, care a evocat contribuția excepțională a savantului la viața culturală și politică a României în prima jumătate a secolului al XX-lea. Academicienii Victor Spinei și Răzvan Theodorescu, vicepreședinți ai Academiei, au evidențiat inițiativele sale inovatoare în multe domenii de cercetare a istoriei naționale și universale, proiectele instituționale originale și demersurile de promovare în lume a patrimoniului cultural.

La rândul Ovidiu Cristea, directorul Institutului de Istorie „N. Iorga”, s-a referit la studiile de pionierat ale savantului asupra evoluției

bazinului pontic și la contribuțiile sale în cercetarea sud-estului european.

Facultatea de Istorie a Universității din București a organizat, în format on-line, pe data de 24 aprilie, concursul național de istorie „N. Iorga”, prilejuit de aniversarea a 150 de ani de la nașterea marelui istoric. El s-a adresat elevilor din clasele V-XII. Obiectivele concursului au constat în: educarea capacității de comunicare și dialog; dezvoltarea gândirii critice; dezvoltarea spiritului de competiție; menținerea interesului pentru disciplina istorie; valorificarea abilităților elevilor pasionați de istorie. Concursul s-a bucurat de o largă audiență, la el participând peste 2000 de elevi din România și Republica Moldova.

Biblioteca Academiei Române o onorat evenimentul aniversar printr-o expoziția: „Nicolae Iorga – 150 de ani de la naștere”, vernisată la 5 iunie. Ea a fost organizată de Cabinetul de Manuscrise, Carte Rară și de Cabinetul de Stampe, Fotografii, Hărți. Au fost prezentate publicului pagini de manuscris din studiile elaborate de Nicolae Iorga, fragmente de discursuri, corespondența cu personalități culturale și politice ale epocii, pasaje din scrierile dramatice, articole referitoare la evoluția societății românești, fotografii de grup și de

* Președinte al Comisiei Române de Istorie Militară.

familie, medalii și obiecte personale etc., toate relevând multivalența personalității savantului.

Activitatea lui N. Iorga a fost evocată de Ion Aurel Pop, președintele Academiei Române, Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, președinte al Secției de arte, arhitectură și audiovizual, Nicolae Noica, directorul general al Bibliotecii Academiei Române, membru de onoare al Academiei Române, Ioan Cristescu, directorul Muzeului Național al Literaturii Române și Gabriela Dumitrescu, curatorul expoziției.

Rămânând în acest domeniu, evidențiez inițiativa Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” care o organizat la sediul său din strada Mircea Vulcănescu nr. 125-127, Sector 1, București, expoziția: „Nicolae Iorga – 150 de la naștere (1871-1940)”. Au fost prezentate fotografii înfățișându-l pe savant în diferite ipostaze, scrisori inedite din patrimonial instituției adresate lui Iorga de diverse personalități din străinătate, lucrări ilustrând activitatea sa didactică în instituții de învățământ militar sau civil etc. Expoziția a rămas deschisă în perioada 5 iunie-31 august.

Pe 5 iunie, Agerpres, în cadrul rubricii „O personalitate pe zi”, a evocat personalitatea lui N. Iorga, punctând principalele repere biografice, științifice, politice și culturale ale personalității sale.

Ample activități au avut loc de desfășurare municipiul Botoșani, localitate în care s-a născut savantul avându-i ca părinți pe Nicu Iorga, avocat, și Zulnia Arghiropol. Programul din zilele de 3-6 iunie, a avut drept organizator Muzeul Județean de Istorie, care a beneficiat de colaborarea Parohiei „Sf. Ioan Botezătorul” și Cercului Militar. În ziua de 3 iunie s-au depus coroane de flori la bustul istoricului din incinta instituției și s-a desfășurat simpozionul „Nicolae Iorga – personalitate renascențistă”, în cadrul căruia au susținut intervenții: Gheorghe Median, Dan Prodan, Sergiu Balanovici și George Arhip.

De asemenea, au fost lansate volumele: *Din colecția Casei Memoriale „Nicolae Iorga” Botoșani. Catalogul operelor istoricului (1892-1940)* și *Nicolae Iorga – o bibliografie (1965-2020)*, autor fiind George Arhip. În final s-au

decernat diplome de excelență la 150 de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga.

Pe 4 iunie, profesorul universitar Gheorghe Cliveti, directorul Institutului de Istorie A.D. Xenopol din Iași, a susținut o conferință în care a evocat uriașa activitate științifică a savantului, și a fost vernisată expoziția „Nicolae Iorga – omul și opera”. În zile următoare, 5 și 6 iunie, s-a vizitat gratuit Casa Memorială „Nicolae Iorga” și au fost organizate audiții ale conferințelor istoricului.

Manifestările au continuat pe 18 iunie cu implicarea autorităților locale de specialitate. În prima parte a zilei, la Casa Memorială „Nicolae Iorga” Botoșani a avut loc vernisajul expoziției „Curiozități bibliofile din patrimoniul muzeal al casei memoriale”. Începând cu ora 17:30, în sala de marmură a Teatrului „Mihai Eminescu” s-a desfășurat Simpozionul național „Locul romanilor în istoria universală cercetat de Nicolae Iorga”.

În cadrul reuniunii au prezentat comunicări, academicianul Alexandru Zub, născut în comuna Vârful Câmpului din județul Botoșani, Andrei Pippidi, membru corespondent al Academiei Române, nepot al savantului și Dan Prodan.

În finalul simpozionului a fost lansată cartea lui Nicolae Iorga, „Istoria românilor în chipuri și icoane”, ediție îngrijită de prof. univ. dr. Andrei Pippidi, prezentată de Alexandru Zub.

De la ora 19.00, în sala mare a Teatrului Mihai Eminescu din localitate, Andrei Pippidi a fost distins cu Premiul National de Istorie „Nicolae Iorga”, ceremonia fiind urmată de spectacolul „Omul care ni trebuie”, de Nicolae Iorga.

Istoric al românității, N. Iorga a fost comemorat și peste Prut, în Republica Moldova. Conferința internațională *Istoricul N. Iorga 150 de la naștere* a avut loc pe 13 iunie 2021, în sistem on-line, organizatori fiind Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie din cadrul Ministerului Educație, Culturii și Cercetării (MECC), și Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” de la Chișinău.

La reuniune au participat oameni de știință de la Chișinău (inclusiv membri ai Academiei de Științe a Moldovei), precum și istorici și cercetători din centre universitare din Alba Iulia,

București, Constanța, Iași, Oradea, Suceava. În prima secvență a manifestării, moderată de istoricul Igor Cereteu, au prezentat mesaje de salut reprezentanții instituțiilor organizatoare – Gheorghe Cojocaru, dr. habilitat, directorul Institutului de Istorie (MECC), Valeriu Matei, membru de onoare al Academiei Române, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” la Chișinău, Victor Moraru, dr. habilitat, nemembru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, coordonatorul Secției Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei. În plen au fost susținute patru comunicări științifice – acad. Andrei Eșanu, dr. Valentina Eșanu (Institutul de Istorie, MECC): *Ștefan cel Mare și teritoriul Moldovei dintre Prut și Nistru (între mit și realitate istorică)*; prof. univ. dr. Ștefan Purici (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava), *Nicolae Iorga, Bucovina și bucovinenii: istorie și politică*; prof. univ. dr. Stoica Lascu (membru asociat al Academiei Oamenilor de Știință din România), *N. Iorga – martor și istoric al evoluțiilor din Balcani*; dr. Cristina Gherasim (Institutul de Istorie, MECC), *Istoria prin prisma mentalităților în concepția lui Nicolae Iorga*. Au urmat două secțiuni: *Societate și politică în opera științifică a lui Nicolae Iorga*; *Dimensiunea culturală și izvoristică în scrierile științifice ale lui Nicolae Iorga*. Prima a fost moderată de dr. habil. Valentin Constantinov și prof. univ. dr. Ștefan Purici. S-au prezentat următoarele comunicări: *Ocuparea Chinei și Cetății Albe de către otomani (1484) în opera științifică a lui Nicolae Iorga* (dr. habil. Ion Chirtoagă, Institutul de Istorie, MECC); *Jan III Sobieski în opera științifică a lui Nicolae Iorga* (dr. habil. Valentin Constantinov, Institutul de Istorie, MECC); *Nicolae Iorga despre rolul fanarioților în modernizarea timpurie din Țările Române* (prof. univ. dr. habilitat, membru corespondent al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Demir Dragnev, Institutul de Istorie, MECC); *Nicolae Iorga și cercetările sale asupra românilor din Transilvania și Ungaria, până în anul 1914. Studiu de caz: „Neamul românesc din Ardeal și Ungaria”* (prof. univ. dr. Sorin Șipoș, Universitatea din Oradea); *O conferință la Atena a marelui istoric (18 octombrie 1930)* (dr. Vlad Mischevca,

Institutul de Istorie, MECC); *Nicolae Iorga și cheștiunea Basarabiei în context internațional (1856-1916)* (dr. Eugen-Tudor Sclifos, Institutul de Istorie, MECC); *Nicolae Iorga – de la „burghezul cosmopolit” la istoricul util regimului comunist (anii '60-'70 ai secolului trecut)* (prof. univ. dr. Gabriel Moisa, Universitatea din Oradea, și prof. Livia Bucur, Școala Gimnazială „Dimitrie Cantemir” din Oradea); *Cercetările lui Nicolae Iorga privitoare la Biserica Romano-Catolică din Vechiul Regat al României* (conf. univ. dr. pr. Fabian Doboș, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași).

În cea de-a două secțiune, ai cărei moderatori au fost dr. habilitat Ion Gumenăi și prof. univ. dr. Olimpia Mitric, au susținut comunicări: dr. habil. Nicolae Enciu (Institutul de Istorie, MECC): *Nicolae Iorga, ctitor al Cursurilor de Vară ale Universității Populare de la Vălenii de Munte*; dr. Ana Maria Roman Negoii (Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia): *Nicolae Iorga și Școala Ardeleană. Gheorghe Șincai. Reevaluarea unui portret*; dr. habil. Liliana Condaticova (Academia de Științe a Moldovei): *Contribuția adusă de Nicolae Iorga la studiul artei metalelor în spațiul românesc*; dr. habil. Ion Gumenăi (Institutul de Istorie, MECC): *Nicolae Iorga – paleograf și editor de izvoare*; dr. Alina Felea (Institutul de Istorie, MECC): *Documente și inscripții publicate de Nicolae Iorga în cercetarea instituției căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea și începutul sec. al XIX-lea*; dr. Silviu-Constantin Nedelcu (Biblioteca Academiei Române): *Articole și studii cu privire la opera lui Nicolae Iorga, publicate în revista „Biserica Ortodoxă Română”*; prof. univ. dr. Olimpia Mitric (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava): *„Istoria țării prin cei mici” – 100 de ani*; dr. habilitat Igor Cereteu (Institutul de Istorie, MECC): *Istoria cărții și a tiparului românesc în preocupările științifice ale lui Nicolae Iorga*.

Manifestarea de la Chișinău a fost, cum s-a putut vedea, una foarte complexă, care a evidențiat, o dată în plus, contribuția decisivă a lui N. Iorga la progresul istoriografiei românești.

Vălenii de Munte au reprezentat, timp de peste patru decenii, locul în care N. Iorga a

locuit, a creat și a răspândit în rândul românilor dragostea față de limba, istoria și valorile naționale. De aceea, în cadrul cursurilor celei de-a LXVIII-a ediții a Universității de Vară „N. Iorga”, evocarea personalității savantului la un secol și jumătate de la nașterea sa a reprezentat punctul central al programului foarte dens de altfel.

Diplomatul Nicolae Mareș, fost șef al misiunii diplomatice române la Varșovia, a prezentat conferința: *Nicolae Iorga și Polonia*, urmată apoi de lansarea a două volume din creația savantului: *Culegere de aforisme*, publicată de Editura Fundației „România de Măine”, și *Cugetări*, apărut la Muzeul Național al Literaturii Române. Referitor la această lucrare, publicată în 1911, Tudor Vianu, în revista „Gândirea”, aprecia că ea „singură ar putea întemeia reputația unui scriitor”, ea fiind „una dintre cele mai frumoase și mai nobile ale literaturii noastre!” (Tudor Vianu, *Pe marginea „Cugetă-*

rilor” lui N. Iorga, „Gândirea”, Anul XI, nr.6-7-8, p. 248.)

Fac precizarea că Nicolae Mareș a publicat în acest an aniversar lucrarea: *Nicolae Iorga și Polonia*, apărută la Editura Fundației „România de Măine”.

Ionuț Vulpescu, deputat, fost ministru al Culturii, a prezentat conferința: *Pericolele falsificării istoriei și demitizarea puterii. „Discursurile parlamentare” ale lui Nicolae Iorga ca formă a culturii politice*.

Ioan Cristescu, directorul Muzeului Literaturii Române, a prezentat volumele de „Memorii ale lui N. Iorga”, iar Georgeta Filitti, Valeriu Matei și Ion Bocioacă au participat la dezbaterile ocazionate de cei 150 de ani de la nașterea savantului.

Anul Iorga a fost în bogat manifestări comemorative diverse, care au readus în actualitate unul din piscurile culturii române și universale.

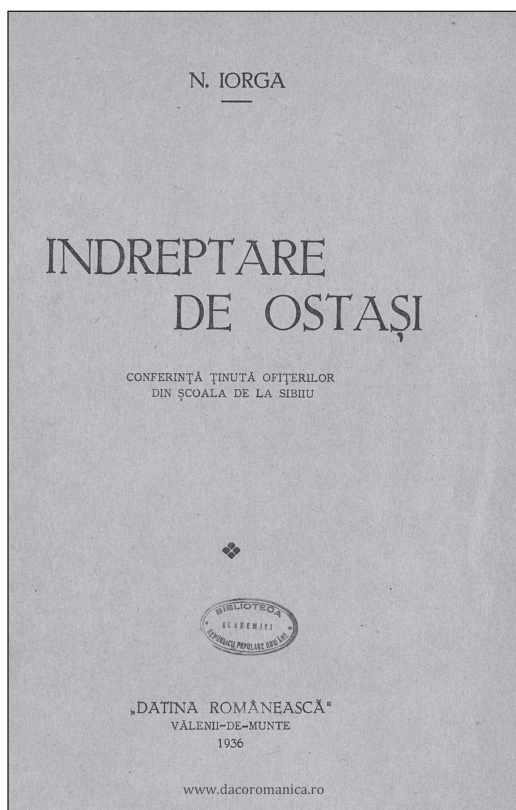
NICOLAE IORGA – ÎNDREPTARE DE OSTAȘI. CONFERINȚĂ ȚINUTĂ OFIȚERILOR DIN ȘCOALA DE LA SIBIU

CERASELA MOLDOVEANU*

Personalitatea multilaterală a marelui savant, Nicolae Iorga, talentul său oratoric dar și bogăția și vastitatea culturii sale istorice și militare au fost reliefate magistral, de-a lungul vremii, prin conferințele și cuvântările sale, pe care le-a ținut în diverse ocazii.

Ca participant voluntar la războiul balcanic din 1913 și apoi ca parlamentar, gazetar și om de știință, la începutul Primului Război Mondial dar și în perioada interbelică, Iorga a avut o activitate intensă pe multiple planuri, istoria militară și armata în ansamblul ei fiind printre preocupările sale esențiale. El a ținut o serie de conferințe adresate corpului ofițeresc și oștirii, în general, multe dintre acestea cunoscând și lumina tiparului: „Adevăratul patriotism” – 8 septembrie 1914, Galați; „Sfaturi și învățături pentru ostașii țării”, 1917, „Sufletul românesc – conferințe pentru viitorii ofițeri”, 1917, Iași; „Pentru întregirea neamului – cuvântări din războiul 1915-1917”, editate în 1925, „Stări sufletești și războaie” – o suită de conferințe ținute la Școala Superioară de Război etc., prilej cu care a subliniat locul și rolul oștirii române în ansamblul societății, în conștiința neamului românesc.

Una dintre conferințele mai puțin cunoscute cititorului, pe care dorim să o prezentăm integral în paginile revistei, cu denumirea „Îndreptare către ostași”, a fost prezentată de marele istoric corpului ofițeresc de la Școala militară din Sibiu, în anii '30, în clădirea Teatrului Național.

Sursă: www.dacoromanica.ro

Aceasta s-a dorit a fi o minunată pledoarie pentru misiunea deosebită a militarului de carieră și locul său în ansamblul societății, de faptul că armata și slujitorii săi nu pot fi

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

detașați de problemele civililor, ci reprezintă un tot unitar. Din perspectiva sa umanistă, ca istoric și filolog, concepția sa despre armată și militarism nu putea fi separată de conceptul de umanitate, de credință și patriotism. Ofițerul nu trebuia să fie doar un robot militarizat, cantonat în tipare rigide, imuabile, ci, dimpotrivă, să fie permanent pro-activ, să reacționeze și să soluționeze și alte probleme cu care se confrunta societatea civilă.

Iorga sublinia faptul că armata reprezenta mediul cel mai propice de formare a personalității și culturii generale și militare al unui recrut extras din rândurile tineretului țării. Pentru îndeplinirea acestui scop, era necesară disciplina, îndemnul la muncă și înălțare morală și spirituală. În sarcina corpului superior de cadre stătea formarea de caractere, modelarea trupeză și suflatească a tinerilor, dezvoltarea sentimentului onoarei și al apartenenței de grup și recomanda ca în cei doi ani de armată, aceștia să nu lipsească, chiar motivat, din cadrul colectivului militar formator.

Totodată, savantul român, considera că sentimentele de patriotism, de naționalism pozitiv nu se impuneau și nu se învățau prin vorbe, de la o vârstă fragedă, ci doar acoperite de fapte, la vârsta maturității biologice și psihologice, pentru a fi pe deplin înțelese și asumate. La fel, tot armata era cea care trebuia să formeze spiritul politic și civic al tânărului simplu, din mediul rural, ajuns în armată. Mediul ostășesc trebuia să fie clădit pe disciplină, solidaritate dar și pe sentimentele de toleranță și empatie față de minorități, pentru a crea pentru viitor cetățeni loiali și responsabili ai societății și ai statului român.

Conferința s-a dovedit a fi un frumos și necesar îndemn la crearea unui spirit militar integru, profesionist și ancorat în permanență în realitatea societății civile, pentru că – spunea Iorga – „misiunea aceasta pe care o aveți, de a fi elemente apărătoare, conservatoare, și impunătoare de disciplină și de solidaritate, misiunea acesta s-o știți păstra în orice moment. În mijlocul turburărilor să aduceți sănătate, în mijlocul agitațiilor să aduceți liniște [...] Să fiți creatorii noii morale a societății omenești”.

NICOLAE IORGA – ÎNDREPTARE DE OSTAȘI CONFERINȚĂ ȚINUTĂ OFIȚERILOR DIN ȘCOALA DE LA SIBIU „DATINA ROMÂNEASCĂ” VĂLENII DE MUNTE – 1936

Iubiți ascultători,

Țin de la început să precizez care este rostul acestei conferințe. Sala este a Teatrului Național și Teatrul Național îngăduie orice, dar eu trebuie să vă spun că aș fi preferat s-o țin acelor cari m-au invitat, elevii acestei școli, în însăși școala care m-a chemat. Fiindcă vreau să lămuresc că aceasta nu este o conferință publică, și cu atât mai puțin o falsă conferință publică, prin urmare un fel de apel la o conștiință publică care nu este a unei școli și care nu are niciun fel de legătură cu o operă de cultură. Eu am venit, domnilor sublocotenenți și locotenenți, pentru d-voastră și după invitația d-lui colonel, directorul dumneavoastră: pentru aceasta am venit. Nu aveam intenția de a face o conferință publică în vederea nu știu cărui interes de ordin personal: intenția aceasta n-am avut-o, și cu atât mai puțin conferința aceasta poate fi pusă în legătură cu deosebitele curente care, din nenorocire, sfarmă unitatea morală a acestui popor, curente pe care nici nu le reprezintă, nici nu înțeleg a le servi.

Așa încât, fiindcă am venit pentru școală, a trebuit să mă gândesc să înfățișez ceva care ar fi în afară de orice scop străin și care să privească această carieră pe care și-au ales-o majoritatea ascultătorilor miei, și să le poată folosi în ce privește continuarea acestei cariere. Atunci eu am socotit că mai bine decât orice ar fi să le arăt rolul social și moral pe care ei îl pot în deplină în societatea românească.

Fiindcă, în părerea mea, d-voastră, ofițerii români, nu alcătuiți numai un element al apărării naționale, ci, în același timp, și un element esențial pentru legătura, pentru curățirea și pentru înălțarea societății românești. Și, prin urmare, cred că anumite sfaturi date de un om de vârstă

mea și cu rostul pe care mi l-au dat împrejurările nu pot fi cu desăvârșire nefolositoare pentru ceia ce veți însemna d-voastră în viață, pentru ceia ce în viață aveți datoria de a înfăptui, pe lângă împlinirea cea mai plină de iubire și devotament a rostului d-voastră militar.

Acum, înainte de a arăta care este rolul, foarte bine determinat și capabil de a fi îndeplinit, care vă revine d-voastră în afară de îndatoririle militare, de care nimeni nu trebuie să caute să vă despartă, înainte de aceasta să-mi dați voie să recurg la experiența mea de istoric pentru a vă arăta câte sensuri a avut în deosebite timpuri noțiunea de armată. Odinioară, lumea care învăța istoria numai în școală, și a avut, ca s-o învețe în școală, anumite manuale ori și anumite cărți mai pretențioase, în care nu este mai multă învățătură decât în manuale, își închipuia că armata, ca atare, trebuie să fie despărțite de cealaltă lume: de o parte civilii, de alta militarii: că o astfel de armată, ca ocupație tehnică și corp deosebit, a existat în toate timpurile.

Este o greșeală adâncă să se creadă cel s-a început în dezvoltarea omirii cu o armată, nu cum o concepem astăzi, dar așa cum se concepea de anumite spirite înguste acum câteva decenii. De fapt, societățile cele vechi, marile societăți orientale, acelea de la care a plecat și o parte din strălucirea filosofică și artistică a Greciei și o parte din cultura politică a Romei, de la care a plecat inspirația pentru Imperiul roman, regalitățile acelea cu caracter imperial care se întâlnesc în valea Nilului, ca și în valea Tigrului și a Eufratului, în Mesopotamia, în așa-numitele „State” chaldeian și asirian, care s-au continuat cu cel persan, toate la un loc formând o lume anumită, societățile acestea, zic, n-au cunoscut armata desfăcută de societate.

Atunci când Faraonul din Egipt, sau regele din Babilon, sau cel din munții închinați zeului Asur, când aceștia porniau la războiu, ei mobilisau o parte din societatea de acolo și oamenii aceștia, cu totul în afară de funcția militară pe care o îndeplineau în momentul acela, erau membrii societății împreună cu ceilalți. Pentru că nu era nicio tehnică desfăcută, nu era nici ceia ce formează astăzi baza strategiei și a tacticei. Expedițiile acestea militare se făceau cu foarte mare zgomot, cu foarte mare strălucire și se terminau cu triumfuri zgomotoase, dar nu exista o armată care să aibă spiritul „militarist”.

În această privință trebuie să vă spun ce înțeleg prin acest spirit „militarist”. Am cunoscut în lunga mea viață multe feluri de armată: armata engleză, care nu era o armată, armata franceză, care nu era în tinereța mea ceia ce este acum, și am cunoscut și armata germană, – sunt doctor de la Lipsca¹, așa încât am avut vreme să cunosc și această societate germană. Este sigur că militarul german de pe la 1890 era desfăcut din rosturile societății. Altfel de om era el, dator să fie plin de despreț pentru societatea civilă, omul care nu cetește decât anumite lucruri, care ajunge în tendința aceasta a se desface din societate așa de mult, încât își creiază și o limbă deosebită. Limba germană era întrebuințată de ofițeri într-un anume fel, cu care trebuia să te înveți. Unii dintre dânsii parcă s-ar fi născut în mare uniformă.

Îmi aduc aminte de un cas: eram student, la Berlin, într-o pensiune de familie a unei bătrâne Evreice, una din cele mai interesante fapte ridice întâlnite în viața mea, care întreba pe colegii mei români „dacă nu socot ei că leul are în el ceva maiestos”, „Glauben Sie nicht dass der Löwe etwas majestätisches hat?” sau dacă Împăratul Wilhelm I-² a asistat la înmormântarea lui Bleichroeder³, întrebări fără niciun fel de rost. Acolo la masă erau oameni de toate felurile, dar într-un moment a debarcat o splendidă Americană, cu o foarte mare avere, o domnișoară care căuta un soț de mare nume, cu titlu, în Europa. Și era și un ofițer, tipul de ofițer german de pe la 1890, care, îndată ce a văzut Americană, și-a spus: am căpătat zestrea cea mare din America și toate avantajile pe care le poate aduce o astfel de zestre. Și Americană s-a lăsat curtenită câțeva vreme, dar curtenită într-o formă cât se poate de ridiculă; se pare că nu arăta și fata aceleași sentimente. Într-un rând i-a spus – el era bolnav: venise la Berlin să îngrijească nu știu ce suferință – : „Nu știu de ce, dar aș vrea să te văd pe dumneata” – era din garda imperială – „în marea uniformă a gărzii imperiale”. Omul nostru a trimis imediat ordonanța, s-au deschis dulapurile, i s-a adus coiful cu vulturul de argint, platoșa strălucitoare, cizmele până sus de-asupra genunchilor, sabia și, pe urmă, ca la un mare spectacol teatral, – Americană era în odaia de alături, – el a apărut în strălucirea sa de Lohengrin. Americană s-a uitat la dânsul, l-a privit din cap până în picioare și

cu: „ce ridicol!”, a plecat. Nu voi uita niciodată această pedeapsă cuvenită unui om care, legat de o ocupație așa de frumoasă și înaltă, se rupsesse cu totul, căzând într-un fel de manie a profesiei sale din viața obișnuită a societății.

Tipul ofițerului prusian de la 1890, tip artificial, fals, fără niciun fel de atingere cu mediul unde trăia, n-a existat însă decât într-o anumită epocă din dezvoltarea militarismului prusian. În antichitatea aceasta orientală, de care vorbiam, dinpotrivă, ostașul care se lupta în câmpiile Siriei sau în deserturile Nubiei era un Egiptean ca oricare altul.

În Grecia n-a existat niciodată ceia ce se poate numi o armată în afară de societate, care să nu-și recunoască o misiune socială. Orice cetățean era dator să alerge întru apărarea cetății supt scutul zeului protector sau al zeiții protectoare; întregul corp social se înfățișa pentru a-și împlini datoria. În zădar s-ar căuta în istoria Atenei pentru a găsi un militar de cutare grad, care, supus altor militari de un grad mai înalt, să fi avut un fel de obligație de a nu se amesteca în altceva.

Iar, în ce privește Roma, țaria cea mare a Romei, pe care foarte mulți nu o înțeleg, crezând că Roma a fost o putere agresivă care a dorit totdeauna să ocupe teritorii, să guverneze cu de-a sila o cât mai largă parte a umanității, țaria Romei, pe care n-o înțeleg aceștia, stă în altceva. Orice cetățean avea datoria de ostaș și avea în același timp un rost de magistrat. Cesar⁴ nu era nici civil, nici militar, ci un Roman întreg, tot așa ca și rivalul său, Pompeiu⁵, ca și Octavian⁶ care a devenit Împăratul August, – așa erau cu toții. Țaria adevărată a unei societăți stă în faptul că fiecare îndeplinește perfect lucrul la care este chemat, dar fiecare este în stare, în același timp, să îndeplinească lucruri folositoare și în alt domeniu decât acela al unei profesii, care atunci nu exista și care există astăzi. În evul mediu regele făcea apel la credincioși, credincioșii făceau apel la subordonații lor, și în felul acesta se crea de odată, însuflețită de o putere de încredere și de devotament fără păreche, o întreagă societate luptătoare. Iar, după aceia, cel care, din Franța, se luptase la Rin sau care străbătuse Europa întrețin pentru a merge la Locurile Sfinte, întru eliberarea Sfântului Mormânt, se întorcea în societatea contemporană și lua parte la toate manifestările acestei societăți. A fost altfel însă într-un anume moment, – și este bine ca această formă trecătoare a armatei dispăre încetul cu încetul și se creiază, în timpurile noastre, un alt tip de armată, pe care ar fi bine să-l avem în măsură cât mai mare la noi: pot și alții să-l aibă, dar de alții mă ocup mai puțin decât de oamenii cari au de îndeplinit la noi funcțiunea prin care se ține o societate omenească.

Cândva războaiele au fost ale regilor; ei au avut la îndemână o anumită lume militară plătită în care putea să fie cineva colonel înainte de cincisprezece ani, pentru că un tată voise să asigure fiului său un rost important în societate; acel tată îngrijorat de viitorul odraslei sale îi cumpăra brevetul de colonel. Militarii erau de obicei oameni cari, și de la o vârstă fragedă până la una foarte înaintată, îndeplineau un singur rol, care era militar. Armatele acestea nu mai reprezentau o națiune și nici măcar o datorie, pe care n-o îndeplineau măcar cu seriozitate. Știți ce se întâmpla în secolul al XVIII-lea. Două armate stăteau față în față, profesioniști și unii și alții, cu o lecție învățată și de unii și de ceilalți; mai puțină seriozitate decât la întrecerile fizice din timpurile noastre în care se întoarce cineva și cu coastele rupte și picioarele schiloade. Cineva provoca dintr-o armată pe cei din armata cealaltă ca să înceapă ei cei dintâi – vestita invitație din războaiele silesice: „începeți d-voastră, întâiu, domnilor Englesi”, iar ceilalți răspundeau: „nu, poftiți d-voastră, domnilor Francesi” –, și, pe urmă, după toate regulile politeței, începeau bătălia. Aceasta a adus decăderea armatelor, înjosirea războiului, lipsirea societăților din această vreme de ceia ce, ca factor moral, o armată poate aduce mai esențial. A venit pe urmă o altă armată, armata de pe timpul Revoluției franceze, având cu totul alt caracter, – și nu este bine ca acest caracter să se întoarcă, și popoare întregi să fie aruncate sălbatec unul asupra altuia. În Franța, Revoluția a cules pe oricine, din fundul oricărui sat, fără nicio pregătire militară, și l-a trimis la graniță, iar de aici a ieșit, – cum știți d-voastră, ofițerii, mai bine decât un bătrân profesor de istorie, – acea biruință a armatelor – de recruți împotriva armatelor de specialiști. Frederic al II-lea⁷ crease o armată de specialiști, cu toate mijloacele tehnice, și succesorul lui, Frederic-Wilhelm al III-lea⁸, era foarte sigur că Francesii nu vor putea să reziste nici într-un chip la ciocnirea cu armata

aceasta prusiană, așa de bine pregătită. Știți ce s-a întâmplat: că recruții din Franța au bătut cea mai bună armată din Europa. Iar motivul pentru care au bătut cea mai bună armată din Europa, într-un timp în care nu erau invențiile tehnice întrebuințate astăzi în războiu, este foarte curios: o armată bine pregătită se așteaptă să fie atacată de altă armată bine pregătită într-un anume fel; însă Francesii nu cunoșteau de loc arta militară și s-au aruncat ca niște turbați, așa că au stricat cu desăvârșire toate prevederile adversarilor și i-au dat peste cap. Cum și cel mai formidabil atlet, dacă ar găsi în calea lui un nebun, se poate întâmpla să fie trântit la pământ. Dar acestea nu erau armate, și cu toate că au putut să învingă, nu aveau nici-o funcțiune de îndeplinit în societate. Au apărut pe urmă armatele lui Napoleon. Acestea au fost desfăcute din societatea franceză. Este foarte adevărat că mai târziu se culegeau și tineri de vre-o șaisprezece ani, în timpul din urmă, și erau trimiși în foc, dar armata lui Napoleon, în totalitatea ei, nu ca elemente de acestea care neconținut se strecurau și nu au avut vreme să se deprindă, armata lui Napoleon era un material încărcat prin toate greutățile, un fel de miliție a Împăratului care trăia în cultul lui și din cultul lui. A fost ceva cu desăvârșire unic, care nu se poate crea din nou, căci pentru aceasta trebuie o personalitate genială, împrejurări extraordinare, o turburare a lumii întregi; trebuie o atmosferă de eroism care să prindă toată societatea umană; și lucrurile acestea s-au întâmplat atunci și nu se mai pot întâmpla pe urmă. După căderea lui Napoleon I-^u s-a revenit, o bucată de vreme, la un rost ca acela al vechilor regalități și dinastii, până ce Germania a creat un tip nou militar, acel tip a cărui ultimă formă ridiculă vi l-am arătat.

Prin 1890, în adevăr, soldații erau recrutați din societatea însăși; fiecare avea datoria de a-și servi patria, dar peste soldații aceștia era un corp ofițeresc creat tehnic și însuflețit de la început de un fel de datorie de a nu fi așa ca și ceilalți membri ai societății. Ofițerii, în afară de îndeplinirea, – care se făcea de altfel în condiții ce pot servi de model oricărei armate –, în afară de îndeplinirea misiunii lor, nu aveau alta. Ei ceteau foarte mult într-un anume domeniu, dar nu ceteau în afară de aceasta; se interesau de unele probleme, dar altele îi lăsau indiferenți, și ei credeau că aceasta e adevărata lor cădere, dincolo de care nu mai vedeau nimic. Aceasta a fost fără îndoială una din cauzele înfrângerii germane în Marele Războiu. Pentru că armata era de o parte și societatea de altă parte. Societatea n-a putut să ție o armată, iar armata n-a putut influența societatea în momentul hotărâtor când tocmai ea, societatea, trebuia să deie dovadă că poate să reziste.

Și acum, încetul cu încetul, la toate popoarele începe să se simtă datoria de a crea o armată, care să fie una în cel mai deplin înțeles al cuvântului, dar care să fie în același timp și unul din instrumentele de căpetenie pentru disciplinarea, pentru îndemnarea la lucru, pentru înălțarea morală a întregii societăți.

Iată introducerea care mi s-a părut cu desăvârșire necesară pentru a trece pe urmă la rostul pe care d-voastră îl puteți avea în această operă de purificare și de ridicare a societății, fără care, trebuie să o spun, o armată nu-și îndeplinește toată datoria, ci desertează de la una dintre cele mai de căpetenie misiuni ale ei.

D-voastră aveți în mână d-voastră o bucată de vreme, – în teorie, doi ani de zile, tot tineretul țării. În practică mai puțin decât atâta, din nenorocire, cu sistemul concediilor, care este deplorabil, și care trimete pe soldați înapoi în sat, ceea ce înseamnă că aceia ce s-a câștigat o bucată de vreme se pierde acolo, așa încât soldatul redevine, ca să zicem așa, recrut. El, ducându-se înapoi la iubita lui, și la nevasta lui, la părinții lui, ocupându-se de rosturile lui agricole, se întoarce mai mult sau mai puțin și la starea sufletească pe care o avea în momentul când a intrat în casarmă. Dar, tocmai pentru că sânt numai doi ani, tocmai fiindcă în acești doi ani pot fi și unele lipsuri, omul care a intrat în casarmă trebuie să rămână toți cei doi ani acolo. Se va zice: „nu ajunge budgetu”. Acela care vorbește este un om care a scăzut pe jumătate budgetul Țării Românești, l-a redus la jumătate și avea intenția să mai reducă încă acest budget. În momentul când am plecat, avea un plan care îi permitea a reduce cu încă un miliard și jumătate budgetul Instrucțiunii Publice, și trebuia să vină ceva asemănător și la celelalte ministere. Pentru mine cea dintâia datorie a fost să verific dacă un post este necesar, dacă un om în acest post îndeplinește în adevăr îndatoririle sale, dacă nu se plătesc inutilități, dacă nu se întrețin paraziți, și inutilitățile trebuie să

dispară, iar parașitii trebuie trimiși la munca socială, în loc să fie întreținuți dintr-un budget atât de greu încercat. Eu cred că Țara Românească, mai ales dacă vor fi toți deprinși să muncească și din munca fiecăruia să curgă în bugetul Statului tot ceia ce trebuie, este în stare să țină soldatul în termenul acela fixat prin lege.

Și, atunci, d-voastră timp de doi ani de zile aveți pe acești oameni la îndemână. Și, anume, observați la ce vârstă îi aveți d-voastră. Se face acum un mare zgomot – intențiile sânt foarte bune, așa de bune, încât eu însumi am capitulat puținel – în jurul unor alcătuiți mai nouă, dar orice lucru se face numai cu zgomot și cu paradă nu se lipsește de sufletul meu, care toată viața mea am căutat să mă sprijin pe o basă de muncă discretă și cât se poate mai ascunsă. Cu toate însușirile lor, desvelirea pe stradă, marile spectacole, semnele izbitoare n-au pentru mine o prea mare valoare până nu vine și conținutul sufletesc. Când m-am convins că sânt intenții bune, am declarat că retrag măcar în parte criticile aduse. Intențiile acestea bune și realizările privesc însă pe cine? Privesc pe copiii de școală primară de la șapte la unsprezece ani, și aceia continuă printr-un învățământ superior al cărui rost nu l-am înțeles bine niciodată, pentru că nu l-am văzut în realitate. Locuiesc o parte din ani într-o localitate nu prea departe de București și caut să văd pe supraprimarii aceștia unde sânt și ce fac. Pe primari i-am văzut. Să zicem că există supraprimari și că în fapt învățământul poate merge până la cincisprezece, șaisprezece ani. Dar, în rândul întâiu, vor fi tot cei cari fac numai cele patru clase primare.

Ce poți cere însă, în ceia ce privește formarea caracterului, de la niște copii? Răspunsul trebuie să fie neapărat: foarte puțin. Pe copil îl poți învăța ca la Zece Maiu să declame frumos înaintea părinților și a publicului, îl poți învăța să se înfășure cu tricolorul și să iasă în stradă, să cânte anumite imnuri, să poarte anumite semne foarte frumoase de care de sigur că el se bucură, dar nu înțelege totdeauna rostul lor. Îl poți face ca, atunci când întâlnește pe cineva mai în vârstă, în loc să zică: bună-ziua, să întindă mâna și să zică: „sănătate”. Îmi aduc aminte de un medic de undeva care li-a spus: „bine bine, dar, dacă o fi sănătate, eu ce mănânc?”. Vedeți d-voastră, partea exterioară se învață, dar, ce învață cineva până la optsprezece ani se uită de obicei; ba se uită și lucruri care ar părea mai greu de uitat, d-apoi această strălucire la suprafață, această văcsuire tricoloră se uită foarte răpede! Ofițerul acela cu vulturul de argint și cu coiful, de care v-am vorbit, îmi mărturisia, într-un rând, la masă, că părinții lui l-au crescut în Franța și că știa perfect franțuzește, dar, în momentul când l-am cunoscut, învăța din nou franțuzește, pentru că tot ceia ce știuse înainte de unsprezece ani se dusese.

Este și un învățământ secundar de un caracter național. Noi nu l-am făcut de caracter național pentru altceva decât fiindcă trebuie să răspundem la lecție, să învățăm cântece naționale sau, la istoria Românilor, să spunem că Românii sânt cel dintăiu popor și n-a fost bătălie în care să nu fi învins și că datoria noastră este să luăm toate țărilor, după ce vom învinge toate națiunile. Lucruri de acestea pe vremea mea nu se făceau: nu era un fel de școală națională sau naționalistă cu formule foarte ușor de învățat care n-au niciun fel de acțiune asupra sufletului. Naționalismul cel adevărat nu se ia din frase, și din frase deșarte, ci din munca pe care ai făcut-o tu pentru țara ta, din primejdia pe care ai înfruntat-o tu pentru țara ta, și se ia din privilegiul durerilor și suferințelor neamului tău, și astăzi, și de-a lungul veacurilor. Acesta este un lucru cu mult mai greu decât celălalt.

Eu cred că nu este bine ca în clasa I-iu de liceu, ba chiar în clasa IV-a și în cursul superior, să-i impui cuiva sentimente, care, sentimentele acestea, trebuie să vină de la sine și au valoare numai când vin de la sine. În presa noastră am văzut, în timpul din urmă, comentat, cu strigăte de indignare, explicațiile, dacă voiți, răspunsul, evident nespun de obraznic, al unui elev evreu de la un liceu din Galați, căruia i s-a pus întrebarea: „ce simți d-ta când vezi tricolorul?”. Tipul fiind sincer și cum nu urmăria o notă bună la purtare, cu riscul de a fi dat afară din școală a răspuns: „eu sânt jidan și nu simt nimic”. Dar vina nu este a lui, care, el, a fost onest; vina a fost a prostului care a întrebat pe cine nu trebuia să întrebe. Evident aceasta este o altă categorie: prostul care se indignează de un lucru firesc.

Dar eu spuneam să nu bagatelisăm nici tricolorul, nici istoria Românilor, nici sentimentul național, să nu ne înfășurăm continuu în drapel și să nu răspândim în dreapta și în stânga cuvintele care trebuiesc spuse mai rar, pentru că sânt cele mai sfinte.

Îmi aduc aminte de o lozincă francesă de la Paris, când făceam studii de supra-Universitate acolo. La o anumită dată din an venia cu drapelul răposatul *Déroulède*¹⁰, un poet foarte mediocru, care avea o mâncărime retorică, groaznică boală de care să ferească Dumnezeu, și, cum el trăia numai pentru a propaga ideile naționale franceze, ținea câteva discursuri pe zi, până s-a amestecat într-o conspirație prostească și a fost silit să părăsească Franța, unde toată lumea l-a uitat apoi. *Déroulède* venia deci cu buchetul de flori și tricolorul național ca legătură în Piața Concordiei, la statuia Strasbourgului, și acolo, în cântecul muzicii, își depunea acel buchet. Franța a recăștigat Alsacia, dar nu cu discursurile lui *Déroulède*, ci cu sacrificiul atâtoro din tineretul frances de la 1914, care zace acum în măruntaiele pământului, până și la oameni cu cele mai înalte situații. Altceva decât buchetul cu tricolorul lui *Derouledé*. Și, atunci, pe la 1890, atâția francesi cuminți au spus o lozincă pe care am reținut-o: „pensons-y toujours, mais n'en parlons jamais”, „să ne gândim întotdeauna la Alsacia și Lorena, dar să nu vorbim de ea niciodată”.

Cred că patriotismul sau naționalismul acesta care să se verifice la fiecare țesă, care capătă recompensă la fiecare examen, care este cu pecetie tricoloră, nu folosește mare lucru. Nu folosește, pe de o parte, pentru că este o impunere din afară, dar și pentru altceva.

Oricine se gândește la condițiile de desvoltare ale sufletului omenesc, oricine își aduce aminte de felul cum s-a format sufletul lui însuși, își dă samă de un lucru. Pentru ca anume sentimente să existe, cum este sentimentul de iubire obișnuită, de la un sex la celălalt, sau iubirea, de un caracter mai înalt, pentru entități, și iubirea aceasta, superioară, pentru patrie sau națiune, pentru ca ele să existe, pentru ca să curgă dintr-un suflet izvorul acesta de sentiment, pentru așa ceva trebuie să fi trecut cineva dincolo de perioada adolescenței, să fie un om întreg. Gândiți-vă bine la ce s-a întâmplat cu fiecare dintre d-voastră chiar. Eu știu foarte bine ce s-a întâmplat cu mine, care n-am fost nici cel mai puțin destoinic, nici cel mai nepăsător din generația mea. Am cetit pe Eminescu când eram în clasa a V-a și n-am înțeles nimic; l-am cetit din nou în a VI-a și l-am înțeles cu fiecare fibră din sufletul meu. Tot așa, mi se vorbise de patriotism, de naționalism, dar, când am aflat că intră în închisoare șefii politici ai poporului românesc din Ardeal pentru mărturisirea lor de credință națională, atunci eu am înțeles ceia ce nu mă putea face să înțeleg niciuna din declamațiile, fie oricât de talentate, auzite înainte.

Dar d-voastră aveți în samă oamenii la vârsta când ei sânt întregi, când au trecut de perioada adolescenței; recruții aceștia, soldații d-voastră sânt tocmai în momentul când nu este încă prea de vreme, nici prea târziu pentru a forma sufletul lor: D-voastră sântei singurii cari îi puteți forma. Cine vreți să formeze sufletul unui flăcău dintr-un sat? Lelița lui, părinții lui? Preotul din sat, care poate fi un om foarte bun, dar nu are misiunea de a merge din casă în casă pentru a face acest lucru? Sau învățătorul? Învățătorul, cu lupta aceasta care ne împarte pe noi, în unele case poate să intre, în altele, dacă s-ar înfățișa pe prag, l-ar scoate de acolo pentru că este înscris în alt club decât al proprietarului casei. Cine formează sufletul acestui tineret țărănesc, pentru că ei sânt cei mai mulți, pe umerii cărora se sprijină țara? Vă întreb pe d-voastră. Să-mi răspundă conștiința d-voastră: îi aveți sau nu în mână? Și aveți sau nu mijloacele trebuitoare pentru aceasta? Fără îndoială că da. Prin urmare una din marile misiuni ale d-voastră este aceasta.

Îmi veți zice: dar mai este la noi și o învățare de regulamente. Toate lucrurile pe lume sânt relative, și, decât să răspundă cineva foarte bine, exact cu cuvintele care se găsesc în manualele pe care li le puneți în mâni, și ei nu înțeleg nimic din ce se ascunde sub aceste cuvinte, de multe ori într-o limbă deosebită decât limba de toate zilele cu care sânt învățați, mai bine, zic, oarecare slăbiciune în ce privește regulamentele, căci mă întreb: la războiu ce importanță poate avea regulamentul învățat în casarmă, când totul trebuie să fie energie nouă, inițiativă nouă, inițiativă pentru ceia ce are momentul în el însuși? O arată armata japoneză, care a biruit totdeauna prin rezervele inepuizabile pe care oricare suflet de soldat, de subofițer, de ofițer le închide în el însuși.

Dar oricine poate să spună într-un moment de mare greutate a țării, și Dumnezeu știe ce poate să ne aștepte: dacă în armata aceasta, dacă în foștii ostași deveniți muncitori de pământ sau muncitori în fabrică, sau în altă situație socială, nu este cea ce trebuie să fie, aceasta se datorește și ofițerilor cari i-au putut educa, și nu i-au educat.

Eu știu că vă spun lucruri grele și fac să apese asupra viitorului d-voastră o sarcină care nu este ușoară, dar eu sânt un bătrân mărturisitor de adevăruri neplăcute, și nu la vârsta mea mă voi schimba. Eu nu vă îndulcesc cu frase care leagănă și încântă: pentru aceasta aveți destui; eu am datoria să vă spun lucrurile acelea mari și grele a căror îndeplinire este o garanție de tăria și de desvoltarea unei societăți. Iată prin urmare un rost pe care îl aveți.

Eu doresc să nu se mai întâmple cea ce mi s-a întâmplat altă dată cutreierând satele pentru scopurile mele culturale, odinioară și politice. De când politica este unde este, eu caut să fixez o distanță cât mai largă, să pun o cortină la mijloc între dânsa și între mine, dar pe vremuri mergeam pe acolo, și mi s-a întâmplat într-un rând să văd, în perioada de alegeri, un satean îmbrăcat ca toți ceilalți, nici mai curat, nici mai puțin curat, care umbla cu țâpoiul în căruța cu fân și pe care l-am întrebat, potrivit cu scopurile pe care le urmăream, dacă a fost la alegeri. „Eu nu”. „Dar n-au fost alegeri aici?” „Ba au fost Dumineca trecută, dar le-a făcut jandarmul”. M-am uitat la dânsul: „alegerile le-a făcut jandarmul” „D-ta ești alegător?”. „Sânt”. – „Ce guvern este acuma în Țara Românească?” – „Știu eu? Mi s-a spus că este unul pe care-l chiamă Piercarp”. Va să zică alegerile le făcuse jandarmul, el nu fusese acolo, era mulțămît că le-a făcut jandarmul, dar știa că în România este un guvern pe care îl presidează cineva pe care îl chiamă Piercarp. – „Dar armată ai făcut?” – „Am făcut”. – „Ce ești d-ta în armată?” – „Sergent”. Ce pregătire i s-a dat la regimentul de unde a plecat? Este admisibil ca omul care poate fi chemat mâne să îndeplinească un rost de conducător de trupă să știe despre țara lui, despre patria lui atâta? Și frică mi-e că sânt mii, zeci de mii a căror stare de spirit, după ce au făcut armata, este aceasta.

Eu am dorit cândva un lucru pe care l-am și propus ministrului de Războiu din cabinetul meu – și era pe cale de îndeplinire –, l-am propus generalului Amza¹¹: oricine a căpătat un grad în armată să rămâie în legătură nedespărțită cu regimentul de unde a făcut parte, și regimentul acesta să-l caute oriunde, să-l hrănească sufletește, nu cu miserabila presă de toate zilele din care se desfac abia câteva gazete oneste și de intelectualitate, nu cu gazetele acestea răspânditoare de ură în mijlocul societății, ci regimentul trebuie să hrănească pe omul acesta care a făcut parte dintr-însul cu acea hrană morală prin care el să-și aibă sufletul viu. Și, apoi, în orice sat din România să fie o casă în care să se găsească un fost căprar, un fost sergent, un fost ofițer așezat acolo, și pe casa lui să stea un semn oricând: acolo să fie altarul, să zicem, altarul spiritului militar lângă care este cineva gata să slujească în fiecare moment. Dacă s-ar întâmpla ca nebunii de un fel sau de un altul să încerce a turbura această țară bună, atunci să se știe oricând care este omul la care cineva se poate adresa pentru ca printr-însul imediat să se stabilească liniștea care, din sat în sat, din oraș în oraș, dă acel bun neprețuit care este liniștea țerii întregi.

Dar nu numai atâta. Dumneavoastră aveți cultul onoarei. Și învățătorii ceilalți au desigur un sentiment de onoare, dar acest sentiment de onoare este al lor individual; al d-voastră este sentimentul grupului nobil căruia îi aparțineți. Și astfel d-voastră nu aveți voie să alunecați, printr-o minciună, printr-un gest urât, printr-un act de nedreptate, dincolo de cea ce constituie integritatea onoarei clasei d-voastră. Altceva este învățătorul care personal este onest și altceva este acel învățător în uniformă țerii și a regelui care el este chemat să reprezinte pretutindeni onoarea în cea ce are mai pur, mai înalt. Dar, și în afară de aceasta, sânt și alte rosturi cu care d-voastră sunteți datori. Noi trăim în momentul de față, ca și toate popoarele din toate Statele, într-o continuă agitație. Anumite legături s-au rupt; legături tot așa de solide care să înlocuiască pe acelea care s-au rupt nu mai sânt: societatea aceasta amenință să se sfarme în bucăți. S-a ajuns acolo, încât nici măcar vechile clase sociale si economice nu mai sânt strâns legate: ajung oamenii să fie exemplare răzlețe ale speciei omenești, fiecare să se gândească la sine și să meargă pe drumul său, așa că să nu-i recunoască altă datorie decât datoria față de cariera și interesele sale.

Aceasta este însă moartea societăților omenești. Societățile omenești se țin înainte de toate prin solidaritate și prin disciplină. Dar solidaritatea este la baza armatei. O armată fără solidaritate nu există moral; o armată fără solidaritate samănă cu anumite bande nenorocite din America de Sud mergând de la un rost la altul după ambițiile șefului, sau samănă cu ceia ce vedeți astăzi în nenorocita Spanie în care ar fi de ajuns un singur gest al armatei pentru ca bisericile să nu mai ardă, pentru ca tesaurile adunate secole întregi să nu dispară și sângele spaniol să nu se verse pe străzi. Un singur gest din partea armatei ar restabili acolo ordinea care trebuie să fie și fără de care o țară se duce de răpă.

Când însă un șef al armatei merge într-o direcție, altul în alta, cum voiți să poată exista acel suprem mijloc de salvare care este „veto” rostit tuturor de orice partid, din orice categorie ? „*Veto*” de a turbura și a primejdui țara.

Dar d-voastră sânteți chemați să dați o lecție societății, să dați o lecție tuturor celorlalte corpuri sociale. D-voastră cari nu puteți protesta, d-voastră cari răbdați orice: răbdați pentru țară. Și eu nu voi uita deosebirea care a existat între d-voastră și alții într-un moment de mare greutate financiară, când blăstămul meu a voit ca eu să fiu în fruntea țerii. Nu voi uita deosebirea între d-voastră și o altă categorie de oameni cari și ei trebuiau plătiți din vistieria golită până în fund a țerii. D-voastră ați știut să faceți ceia ce aceia n-au făcut. Ceilalți mi-au adus învinuiri publice fără a ști că aveam un cupon de plătit, pe lângă tot ce mai era din multele rămășițe ale trecutului în sarcina care cădea întreagă pe umerii noștri; ei nu-și dădeau samă că un contribuabil nu poate fi strâns și stors în afară de orice limită ca să dea imposite pentru a plăti lefale. Acești oameni s-au adunat, au insultat pe ministrul lor, au îndemnat la anarhie o societate întreagă. Eu n-am știut că armata nu este plătită până ce câteva cuvinte au ajuns la urechea mea și atunci am declarat că pe mine nu mă chiamă Cherenschi¹² și că nu vreau ca societatea românească să moară pe brațele mele, pentru că acele corpuri care sprijină întreaga viață a societății au ajuns să rămână fără hrană. D-voastră, prin răbdarea șefilor d-voastră, cari ei singuri știau cum plăteau hrana regimentelor, ați dat un admirabil exemplu de ce face un corp bine disciplinat într-o societate care niciodată nu trebuie să aibă între dușmanii ei pe înșiși acei chemați s-o servească. D-voastră, peste toate cursele politice, peste toate ispitele care vi s-au întins și vi se întind în fiecare zi – și mâne se vor întinde mai multe decât astăzi –, ați dat dovada unei admirabile discipline. Nimeni n-a putut clinti un element din armata strâns legată în cea mai deplină tovărășie de camarazi și în ascultarea cea mai absolută față de șefi.

Misiunea aceasta pe care o aveți, de a fi elemente apărătoare, conservatoare și impunătoare de disciplină și de solidaritate, misiunea aceasta s-o știți păstra în fiecare moment. În mijlocul turburărilor să aduceți sănătate, în mijlocul agitațiilor să asigurați liniște, în mijlocul stricațiilor să cultivați acele virtuți fără care o armată nu poate exista. Să fiți creatorii noii morale a societății omenești.

Pe lângă această a doua sarcina, mai este o a treia pe care o încredințez tineretelor d-voastră.

România veche avea o imensă majoritate de Români. Ce mai era pe alături de dâșii nu ne preocupa peste măsură; nu era nici-un tratat care să ne impună anumite condiții față de dâșii, și cei cari voiau să între sufletește în societatea românească, cu atât mai bine de dâșii, cei cari nu voiau, stăteau în afară de societatea românească. Când s-a rezolvat chestia evreiască după o hotărâre care pornia de la forurile internaționale, când s-au dat Evreilor drepturi electorale, am ridicat cuvântul în Camera Deputaților pentru a li spune: „ceia ce trebuia să facă societatea românească a făcut, prin acest vot ați intrat în corpul politic al acestei societăți; în intimitatea sufletească a poporului românesc, puteți intra însă numai prin ceia ce veți face de aici înainte”. Prin urmare, înainte de războiu nu existau minorități garantate prin tratate, care să vină dintr-un lung trecut istoric, minorități care să fi făcut țara. Aici, în Ardeal, trebuie s-o spun mai mult decât oriunde, sânt minorități care, alături de Români și uneori, în unele domenii, chiar în fruntea Românilor, au făcut țara. Elementul săsesc are o parte atât de importantă în trecutul acestor locuri, unde și-a îngropat morții, în pământul pe care îl lucrează de pe la 1100. Noi sântem firește cei mai vechi: tocmai cei neținuți în seamă, cei ofensați, cei nedreptățiți sânt cei vechi, și aceasta

pentru că se știe că ei niciodată nu se duc, iar toate privilegiile sânt pentru acei pe cari îi ispitești ca să vie. Dar avem aici oameni cari pot să zică: suntem în țara noastră. Dacă nu funcționarii unguri aduși acum câteva decenii ca să umple câteva orașe care să aibă o majoritate maghiară, dar Secuimea, care a luptat nu numai aici, pentru păstrarea țerii, dar în armata lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai Viteazul – și pe Mihai Viteazul l-au plâns Secuii; cari au omorât pe cardinalul Andrei Bathory¹³, prințul maghiar al Ardealului. Aceștia sânt oamenii cari au dreptul nu numai de a trăi aici, dar de a fi respectați, și nu numai ca oameni, individual, dar în însuși caracterul lor național. Noi trebuie să trăim împreună cu dâșșii, să lucrăm împreună cu dâșșii, pentru că nu poți face să plece sute de mii de oameni cari nu-ți convin, și nu se pot face trenuri pentru aceasta. Lucruri de acestea sânt bune pentru capetele prin care bate vântul de la urechea stângă, la urechea dreaptă și de la urechea dreaptă la urechea stânga. Dar noi trebuie să luptăm ca să facem din elementele pe care ni le-a dat istoria și ni le-au impus cu caracterul lor național convențiile pe care trebuie să le păstrăm dacă vrem ca și hotarele noastre să fie respectate, ca să facem, zic, dintr-înșii cat se poate mai mult adevărați cetățeni credincioși ai României. Cum s-o facem? Prin școală? Ei au școlile lor, care din fericire există, ba unele s-au înmulțit; Statul le plătește, și bine face că le plătește: dă un exemplu altora cari n-o fac și, în decăderea umanității de azi, sânt, astfel, mult mai jos decât noi. Școlile lor le putem închide, ca să-i mănăm la școala noastră. Dar cine are dreptul asupra mea ca părinte să-mi impună creșterea pe care înțeleg s-o dau copiilor miei? Să impunem anumitor părinți să nu trimeată copiii la anume școli pentru că nu corespund cu caracterul lor național adevărat? Cum putem introduce însă în mintea minorităților ceia ce este necesar și pentru noi și pentru dâșșii, și pentru această țară și pentru liniștea lumii pe care o păzim în locurile unde sântem? Să-i prefacem prin școli. Vin la Universitate, este adevărat, și, dacă Universitatea ar îndeplini mai bine chemarea ei, ce lucruri mari nu ar putea să facă. Dintre minoritari s-au ridicat în anii din urmă cultivatori al istoriei românești și ai filologiei române, cari se pot așeza în rândurile d-întăiu ai celor mai aleși fii ai noștri. La Fontenay-aux-Roses găzduiesc în școala mea pe d-l Gölner, sas din Ardeal, model pentru colegii săi, care a descoperit și continuă să descopere lucruri pentru cunoștința trecutului nostru. Universitatea, dacă toți profesorii ar fi așa ca profesorul de istorie universală al d-lui Gölner, ar putea face și mai mult. În școala aceasta mică pe care o am eu la Vălenii-de-Munte pentru învățătoare, ajung să fac pe fetele care vin acolo, să înțeleagă ce bună nație sântem noi. Acum câteva zile, vorbiam cu o elevă a mea maghiară, care știa românește întocmai ca româncele, deși sânt unele care la început nu știu nici-un cuvânt românesc, vorbiam cu dâșsa cum să se cânte cu ocazia adunării istoricilor, și am întrebat-o: „știi cânta românește”? Mi-a cântat niște cântece românești, nu numai cu toată precisiunea, dar cu toată căldura. Niciodată un suflet omenesc nu este ofensat în această școală: fiecare cuvânt îl socotim pentru a nu scăpa o cât de mică jignire. Această școală nu este, de altfel, cu cataloage și note, cu tot ceia ce apasă asupra nenorocitei noastre de școli, pe care o visăm cu groază și la treizeci, patruzeci de ani după ce am ieșit dintr-însa. Eu încă mă mai visam scos la lecție. Dar, în acea mare libertate, în acea viață de surori pe care o duc supt îngrijirea unui profesor care este pentru dâșsele un părinte, cum sânt eu și față de odraslele din trupul meu, se vede cum dușmăniile de la o nație la alta dispar, cum prejudecățile cad. Dar este așa de greu să se întemeieze multe școli de felul acesta! Este așa de greu ca Universitatea, pedagogică și științifică, să se prefacă într-o Universitate umană, de care avem nevoie înainte de toate, într-o Universitate a sufletelor deschise, a inimilor calde, bune, înțelegătoare într-o creștere supt raportul patern a tineretului încredințat ei? Dar ce face un profesor strică altul, și ajunge greșala unuia singur ca să dispară și sentimentele cele mai frumoase.

D-voastră aveți însă în regimentele d-voastră oameni cari vin din mijlocul poporului românesc și alături de dâșșii aveți pe alții pe cari-i trimet minoritățile. Și se poate întâmpla ca, în acești doi ani, d-voastră să faceți, – arătând cât este de mare inteligența și bunătatea d-voastră, cât este de larg sufletul frumos al acestui popor, – d-voastră să faceți din oamenii învățbiți înainte de a călca pragul căsărmii adevărați apărători ai acestei țări în toate provinciile și buni frați ai majorității românești ai țării. Gândiți-vă la posibilitatea ca oamenii aceștia, plecând de

la d-voastră, să facă aceia ce fac fetele când pleacă după un an de zile de la școala mea: se întorc din prag și privesc cu lacrimi în ochi către locul unde au fost uneori mai fericite decât în casa părinților lor. Vă chem pe toți la o mare operă de bunătate și de inteligență. Eu cunosc tineretul nostru peste toate otrăvurile care i se servesc și cunosc acest tineret prin aproape cinzeci de ani de învățământ, ca profesor universitar în cea mai mare parte; eu știu ce se ascunde în sufletele d-voastră. Sufletele d-voastră, le închinăți exclusiv celei mai frumoase dintre cariere, pentru că ea presupune posibilitatea de jertfă în fiecare moment, a d-voastră și a familiilor d-voastre, dar închinăți-le și acelei mari opere de înțelegere între oameni, de iubire între inimi, de luminare a minților, care poate vor ajunge a se înțelege, prin care veți deveni ctitori ai acestei societăți. Și, când vârsta d-voastră va fi vârsta șefilor d-voastră de colo, vă veți uita cu ochii înduioșați la ceia ce ați săvârșit și veți spune, întorcându-vă la bătrânețe în mijlocul societății civile: țara aceasta n-am apărut-o numai, ci am creat-o sufletește.

NOTE

¹ Lipsca, vechea denumire (care a circulat în Țările Române) a orașului german Leipzig, orașul unde Nicola Iorga și-a susținut doctoratul în 1893.

² Wilhelm I sau Wilhelm Friedrich Ludwig von Hohenzollern (n. 22 martie 1797 – d. 9 martie 1888, Berlin) a fost regele Prusiei (din 2 ianuarie 1861 și până la moartea sa) și primul împărat german (începând cu 18 ianuarie 1871).

³ Gerson von Bleichroeder (n. 22 decembrie 1822, Berlin – d. 19 februarie 1893), bancher german de origine evreiască.

⁴ Iulius Cezar (n. 13 iulie 100 î.Hr., Roma – d. 15 martie 44 î.Hr., Teatro di Pompeo, Roma), a fost un conducător politic și general roman.

⁵ Cnaeus Pompeius Magnus (n. 30 septembrie 106 î.Hr., Regio V Picenum, Republica Romană – d. 28 septembrie 48 î.Hr., Pelusium, Bur Sa'id, Egipt), a fost un general și om de stat roman.

⁶ Octavianus Augustus (n. 63 î.Hr., Roma – d. 19 august 14 d.Hr., Nola, Campania, Italia), cunoscut anterior drept Octavius, a fost primul împărat roman. Este cunoscut de istorici cu titlul de Augustus, pe care l-a luat în 27 î.Hr.

⁷ Frederic al II-lea, cel Mare (n. 24 ianuarie 1712, Berlin – d. 17 august 1786, Potsdam) a fost rege al Prusiei (1740-1786), din dinastia de Hohenzollern, al 14-lea prinț elector al Sfântului Imperiu Roman sub numele de Frederic IV (*Friedrich IV*) de Brandenburg. A devenit cunoscut sub numele de Frederic cel Mare (*Friedrich der Große*) și a fost poreclit *Der Alte Fritz* („Bătrânul Fritz”).

⁸ Frederic Wilhelm al III-lea (n. 3 august 1770 – 7 iunie 1840) a fost rege al Prusiei din 1797 până în 1840.

⁹ Napoleon Bonaparte (n. 15 august 1769, Ajaccio, Corsica – d. 5 mai 1821, în Insula Sfânta Elena), cunoscut mai târziu ca Napoleon I și inițial ca Napoleone di Buonaparte, a fost un lider politic și militar al Franței, ale cărui acțiuni au influențat puternic politica europeană de la începutul secolului al XIX-lea.

¹⁰ Paul Déroulède (n. 2. septembrie 1846, Paris – d. 30. ianuarie 1914, Montboreau bei Nizza), a fost poet, romancier și militant politic francez.

¹¹ Constantin Ștefănescu Amza (n. 23 iulie 1875, Budești – d. 13 februarie 1964, București) a fost un politician și general român.

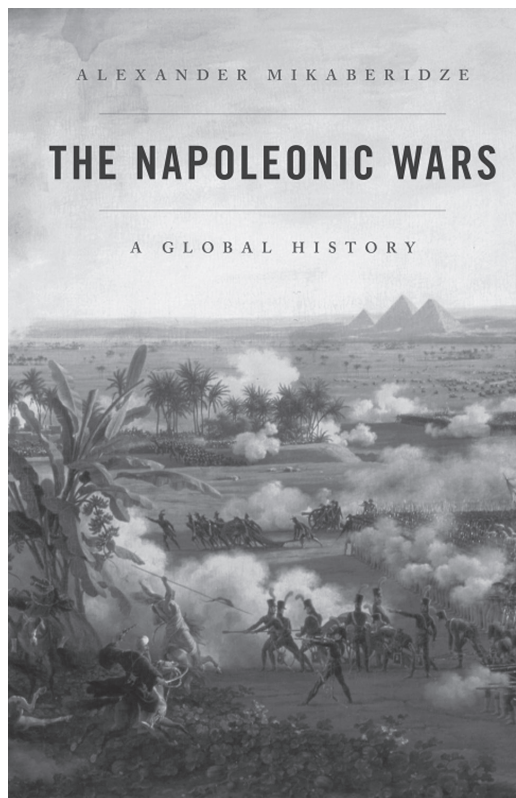
¹² Aleksandr Kerenski (n. 22 aprilie/4 mai 1881, Simbirsk, Imperiul Rus – d. 11 iunie 1970, New York City, SUA) a fost al doilea prim-ministru al Guvernului provizoriu rus, chiar înainte ca bolșevicii lui Lenin să cucerească puterea politică (21 iulie 1917 – 7 noiembrie 1917).

¹³ Andrei Báthory (n. 1563, Șimleu Silvaniei – d. 3 noiembrie 1599, Sândominic) a fost din 1589 arhiepiscop de Varmia, apoi, în anul 1599, principe al Transilvaniei și suzeran al Țării Românești.

Alexander Mikaberidze,
The Napoleonic Wars. A Global History,
Oxford University Press, 2020

Războaiele napoleoniene mai au multe necunoscute, în special în planul istoriei militare în sensul strict al cuvântului, și unele dintre ideile încetățenite necesită o temeinică revizuire (așa cum o demonstrează cercetările din ultimele două decenii privitoare la bătălia de la Waterloo, sau demontarea mitului participării românilor transilvăneni la Arcole¹). Însă imaginea de ansamblu, marile linii ale conflictului au fost expuse de nenumărate ori, rolul, motivațiile și acțiunile politice ale marilor actori sunt binecunoscute, consecințele marilor bătălii asupra echilibrului puterilor au fost analizate și reanalizate. De aceea este cu atât mai remarcabilă sinteza lui Alexander Mikaberidze: *The Napoleonic Wars. A Global History*, care reușește să aducă o perspectivă cu totul nouă într-o zonă în care părea că totul a fost spus.

Alexander Mikaberidze este deja un nume consacrat în domeniul studiilor Napoleonice. Este autor al unor cărți și articole, legate în special de campania franceză în Rusia și de participarea rusă la războaiele napoleoniene, precum și coordonator al unor volume colective (inclusiv „*Cambridge History of the Napoleonic Wars*”, în curs de realizare). De asemenea este creatorul seriei „*Russian Voices of the Napoleonic Wars*”, cele cinci volume deja apărute punând la dispoziția publicului vorbitor de engleză memorii ale unor militari ruși sau ale unor imigranți în serviciul țarilor. După un doctorat la prestigiosul „*Institute on Napoleon and the French Revolution*” (Florida State University) Mikaberidze urmat o carieră universitară, predând de mai bine de un deceniu la Louisiana State University. Fascinat de Napoleon, își controlează propria pasiune evitând

cele două extreme clasice atât de sugestiv sintetizate de Jean Tulard în expresiile „la légende dorée” și „la légende noire” oferind una dintre cele mai echilibrate și imparțiale lucrări într-un domeniu istoriografic încă marcat de pasiuni și partiprisuri.

Punctul forte al lucrării îl reprezintă capacitatea autorului de a integra într-o analiză coerentă probleme ținând de domenii istoriografice foarte diferite: politică internă, relații internaționale și diplomatie, ideologie, război,

economie, comerț, fiscalitate, etc. Mikaberidze nu se mulțumește să expună aceste probleme: analiza sa reușește să releve multiplele interconexiuni și interdependențe care existau în epocă între aceste domenii. Evidențierea legăturilor cauzale complexe existente între factorii menționați mai sus îi permite să avanseze noi explicații pentru acțiuni, decizii și procese istorice care până acum erau văzute destul de unidimensional.

Un rol important este acordat ideilor, motivațiilor, temerilor și așteptărilor diverșilor actori, fie ei indivizi sau grupuri sociale. Aceasta permite o cu totul altă înțelegere a dinamicii interacțiunilor umane, și mai ales a limitelor posibilului. Prea adesea istoricii a dat verdicte, au judecat acțiunile trecutului fără să ia în calcul numeroasele limite, și în special cele ținând de modul în care indivizi sau grupuri sociale percepeau lumea din jurul lor și pe ei înșiși, ceea ce i-a făcut să-și imagineze soluții imposibile în lumea de atunci și să condamne actorii istoriei pentru că nu s-au ridicat la „înălțimea” unor așteptări fictive și anacronice. Analiza lui Mikaberidze repune acțiunile decidenților vremii în contextul informațiilor, ideilor și cunoștințelor epocii, ceea ce i-a permis să arunce o altă lumină asupra lor.

Intenția autorului, relevată încă din titlu, a fost să pună în lumină dimensiunea internațională a războaielor revoluționare și napoleoniene, ceea ce reușește magistral. Unele din consecințele globale erau cunoscute, de exemplu prăbușirea imperiului colonial spaniol și declanșarea procesului de reconfigurare a Americii Latine, instaurarea hegemoniei absolute a Marii Britanii în Asia de sud (de unde îi elimină sau reduce la o poziție insignifiantă nu doar pe francezi, ci și pe olandezii din Ceylon, pe portughezi, danezi, etc.), cumpărarea Luisianei de către SUA, ceea ce a accelerat procesul de transformare a acestei țări într-o putere continentală, eliminând principalul obstacol în calea expansiunii spre vest, războiul anglo-american din 1812, consecință directă a războiului naval anglo-francez, etc. Alte aspecte, cum ar fi de exemplu jocul diplomatic dintre Iran și marile puteri europene și consecințele acestuia asupra situației din India, erau departe de a fi integrate istoriografic în fenomenul războaielor napoleoniene. Însă contribuția cea

mai importantă a autorului o reprezintă analiza relațiilor cauzale care leagă între ele fenomene diplomatice, economice sau militare din regiuni aparent izolate unele de altele precum și de teatrul european. Alexander Mikaberidze relevă interdependențele dintre aceste spații geografice, și nu doar în sensul clasic al impactului unor procese, evenimente sau decizii europene asupra altor spații; o atenție deosebită este acordată modului în care traiectoriile europene sunt marcate de evoluțiile din afara continentului. Rolul factorilor extraeuropeni capătă o cu totul altă dimensiune în explicarea stării de conflict dintre Anglia și Franța, ceea ce îi permite lui Mikaberidze să reevalueze relațiile dintre cele două țări și acțiunile principalilor decidenți.

Aparent, lucrarea are o structură clasică, ordonată cronologic. În realitate fiecare capitol este dedicat unei probleme, ceea ce face ca firul cronologic al unei narațiuni de factură tradițională să se transforme într-un zigzag temporal. De exemplu la sfârșitul capitolului al 11-lea, « *“War Through Other Means”: Europe and the Continental System* » este analizat embargoul comercial contra Marii Britanii în anii 1810-1811, în timp ce capitolul al 12-lea ne reîntoarce în anul 1807, la începuturile crizei din peninsula Iberică, care la rândul ei este studiată până în 1812. La fel, următorul capitol se întoarce mai mulți ani în timp, pentru a trata problemele legate de construcția unui imperiu european. Chiar dacă această structură impune un efort cititorului complet nefamiliarizat cu subiectul, avantajele sunt evidente: tratarea unitară a problemelor permite autorului să pună accentul pe fenomene și procese, și cititorului să înțeleagă mecanismele societății epocii și să pună într-o cu totul altă lumină deciziile și acțiunile principalilor actori.

O mențiune aparte merită atenția acordată problemelor economice, și în special financiare: deși constrângerile financiare erau fundamentale în ducerea războiului încă din secolele precedente, deși în epocă toți actorii au acordat o atenție excepțională acestei probleme (vezi de exemplu interminabilele negocieri dintre Marea Britanie și aliați în problema subsidiilor), prezența lor în istoriografia războaielor napoleoniene este în cel mai bun caz cu totul secundară. Mikaberidze demonstrează

că rolul jucat de presiunea financiară impune împăratului să poarte războaie scurte, ceea ce impune victorii rapide care nu pot fi obținute decât prin bătălii de anihilare. Presiunea financiară marchează relațiile cu aliații (Spania este practic constrânsă să plătească sume considerabile Franței pentru război în 1804, deși este încă neutră), sau cu teritoriile cucerite, care sunt supuse unor contribuții substanțiale în bani și resurse (ceea ce duce la revolte ca cea din Parma din 1806).

Istoricii au privilegiat adesea noutatea în discursul lor, și perioada războaielor revoluționare și napoleoniene este una care, prin însăși natura ei, te îndeamnă să faci din schimbare subiectul principal. Este meritul lui Alexander Mikaberidze de a nu se fi lăsat sedus de o întreagă tradiție istoriografică. El reușește să readucă în atenție durată lungă, persistența fenomenelor și structurilor, continuitățile cu secolul al 18-lea. Autorul analizează conflictele tipice ale vechiului regim, care sunt pentru statele europene adesea mai importante decât confruntarea cu Franța (cel puțin până în 1805-1807, dar au continuat să joace și după acest moment un rol semnificativ). Autorul observă cu justețe că marile coaliții antinapoleoniene din ultimii ani ai perioadei studiate, departe de a fi un fenomen cu totul nou reprezintă în fapt o continuare a politicii de echilibru european inaugurată de pacea Westfalică; ele își găsesc asemănări izbitoare în epoca lui Ludovic al XIV-lea.

Rivalitatea dintre Anglia și Franța este dezbrăcată de discursul ideologic încă mult prea prezent în istoriografie, și repusă în contextul concurenței deja seculare existente între primele două puteri coloniale, economice și comerciale ale epocii. Magistrală este analiză a rupturii din 1803, unde Mikaberidze reușește să pună în evidență în același timp tendințele lungi și contradicțiile fundamentale care împingeau cele două țări spre conflict, cât și rolul de catalizator sau de frână al conjuncturii, al evenimentelor și deciziilor momentului. Departe de a fi un act ce poate fi atribuit lui Napoleon (care cel puțin pe termen scurt caută pace cu orice preț), ruptura este consecința acțiunilor Marii Britanii, constrânsă de interesele pe termen lung dar și de prevederile unui tratat de pace foarte defavorabil (datorită în

special incompetenței diplomaților englezi, net depășiți de omologii lor francezi).

Foarte interesantă este și analiza rolului blocajului, care pune în evidență interdependența dintre economie, politică și război, pe de o parte, precum și modul în care la 1800 statele europene sunt deja mult prea legate între ele pentru ca orice acțiune semnificativă a unuia dintre ele să nu declanșeze un lanț de repercusiuni în restul țărilor. Consecințele economice și politice ale celor două blocade desfășurate în paralel de Franța și Marea Britanie au fost foarte importante. De exemplu presiunile engleze din baltica duc la constituirea unui bloc antienglez în zonă și fac ca în 1803 Marea Britanie să fie izolată diplomatic, iar pe plan european acțiunile ei (cum sunt atacurile asupra Copenhagăi) duc la un nivel ridicat de neîncredere ceea ce evident sabotează încercările engleze de a construi coaliții. În cealaltă tabără este studiat rolul blocajului în ruperea relațiilor cu Rusia sau în înstrăinarea elitelor urbane din Europa centrală sau din Italia. Pe de altă parte cei doi mari rivali, Franța și Marea Britanie, au în realitate obiective și politici mult mai similare decât era acceptat până acum în istoriografie.

Numeroase dar persistente idei greșite sunt corectate. Exemplu cel mai grăitor este cel al teoriei conform căreia, după bătălia de la Trafalgar războiul naval s-a încheiat și supremația navală engleză nu a mai fost contestată pentru o foarte lungă perioadă. Bazându-se inclusiv pe cercetări foarte recente, Alexander Mikaberidze demonstrează că dimpotrivă, Trafalgar duce la o serie de reorientări ale politicii navale franceze care pun o presiune tot mai mare pe Royal Navy, modificând lent dar constant raportul de forțe existent. Este reevaluat și rolul lui Napoleon, care departe de a fi un ignorant în problemele maritime – cum este prezentat în mod tradițional în istoriografie – dovedește o înțelegere profundă a acestor aspecte și o mare capacitate de a învăța.

În privința ideilor false care circulă în istoriografie, fără îndoială efortul cel mai important a fost făcut în privința imaginii pe care o are Marea Britanie. În special în literatura de limbă engleză clișeul Angliei campioană al libertății și democrației împotriva dictaturii iacobino-bonapartistă este încă mult prea

prezent. Și aceasta în condițiile în care Marea Britanie este singura care a susținut revenirea pe tronul francez a dinastiei de Bourbon (merită amintit că țarul Rusiei sa opus multă vreme acestei măsuri pentru că îl considera prea retrograd pe Ludovic al XVIIIlea !). Imaginea care reiese din carte este cea a unei mari puteri foarte puțin preocupate de drepturile altor state. De exemplu acaparează colonii inclusiv de la victime ale lui Napoleon (Mata de la cavalerii omonimi, colonia capului și Ceylon de la Olanda ocupată de francezi, etc.) atacă alte țări „preventiv”: în două rânduri bombardează Copenhaga, în ciuda eforturilor daneze de a rămâne neutri, și capturează sau distruge flota acestei țări sub pretextul că ar fi putu fi capturată de napoleon dacă ataca el Danemarca! Exemplele ar putea continua. Aceeași atitudine o are și față de libertățile individuale: este grăitor modul în care sunt tratați irlandezii sau indienii, faptul că sclavii din coloniile capturate de la francezi nu sunt eliberați (cum se întâmplă în coloniile rămase sub autoritatea republicii), precum și încorporarea forțată de marinari de origine engleză de pe navele comerciale americane, unul dintre motivele care au dus la războiul anglo-american din 1812. Marea Britanie reiese din această sinteză ca o mare putere care își urmărește fără prea multe scrupule doar interesele sale, ignorând drepturile sau necesitățile celorlalți (ceea ce adesea se întoarce împotriva ei). Principalele obiective sunt menținerea și extindere imperiul colonial, controlul mărilor și o politică comercială asimetrică, care să asigure preponderența comerțului britanic prin eliminarea obstacolelor vamale sau de altă natură în teritoriile și țările pe care nu le controlează, simultan cu eliminarea negustorilor nebritanici din imperiul colonial propriu. Evident, reușita acestei politici impune neutralizarea Franței principalul concurent în plan colonial, maritim și comercial. Libertățile și drepturile nu joacă nici un rol în geneza ostilității față de Franța, dar au fost masiv folosite ca justificare și instrument de propagandă, atât în plan intern cât și extern.

Evident, o sinteză care încearcă să cuprindă unul dintre cele mai complexe și dinamice sferturi de secol din istoria Europei nu are cum să nu lase pe dinafară sau să trateze mai sumar anumite aspecte. Aspectele culturale

sunt ignorate, deși ele joacă un rol important în „renașterea” spiritului național german spre sfârșitul războaielor, ca și în evoluția sentimentelor elitei din Italia de nord. Ideologia și propaganda sunt relativ puțin analizate, deși mai ales în ultimii ani ai perioadei toate țările utilizează intens aceste instrumente. Însă cel mai puternic se resimte spațiul relativ restrâns acordat fenomenului militar. Relațiile cauzale dintre acesta și alte domenii (politică, economie) sunt amplu analizate, oferind numeroase puncte de vedere noi, dar dinamica interne ale fenomenului militar sunt lăsate deoparte. Evoluția teoriei și practici militare, a structurii armatelor și a modului de ducere a campaniilor, analizele operaționale și tactice lipsesc. Este în mod evident o alegere deliberată a autorului, impusă cel mai probabil de necesitatea de a pune limite unei lucrări de altfel masive. Mikaberidze a demonstrat în alte lucrări ale sale că stăpânește acest domeniu, și ne mulțumim să amintim că este autorul unor analize de campanii și bătălii (Borodino, Berezina²) ca și al unui dicționar al generalilor ruși din timpul războaielor napoleoniene³.

În cele peste 900 de pagini s-au strecurat și unele erori minore sau formulări nefericite, ne mulțumim să dă un singur exemplu: la pagina 110, în aceeași frază autorul vorbește de împărțirea Poloniei de către Rusia Austria și Prusia, după care afirmă că „toate trei” erau interesate de împărțirea Imperiului Otoman; este evident că Prusia trebuia lăsată în afara celei de a doua probleme.

Cartea este foarte bine scrisă, într-un limbaj clar, atrăgător și fluent (factori importanți într-o lucrare în care textul propriu-zis ocupă peste 600 de pagini). Autorul are capacitatea de a crea imagini sugestive: conflictul anglo-francez este denumit „the elephant versus the whale”, imaginea face mai mult decât să transmită ideea confruntării a celor două mari puteri și să identifice zona pe care fiecare o domină. Puse alături, cele două animale sugerează o incompatibilitate profundă, și mai ales imposibilitatea unei confruntări directe, cum știm aceasta a avut numeroase consecințe, de la sistemul continental al lui Napoleon sau aventura sa Iberică la stipendiile plătite de englezi celorlalte mari puteri și efortul constant al Marii Britanii de a crea coaliții.

Lucrarea este completată de o amplă bibliografie (inevitabil însă selectivă), precum și de hărți realizate special pentru această lucrare și care contribuie la o mai ușoară asimilare a fenomenelor discutate, adesea situate în spații geografice mai puțin familiare.

Remarcabila putere de sinteză de care dă dovadă Alexander Mikaberidze ia permis să conceapă o lucrare de referință, care va fi de acu înainte o lectură obligatorie pentru oricine este interesat de această perioadă. Cunoscut până acum în special ca specialist în istoria Rusiei lui Pavel I și Alexandru I, lucrarea îl consolidează drept unul dintre principalii istorici ai perioadei napoleoniene.

SIMION CÂLȚIA *

NOTE

¹ Horia Vladimir Șerbănescu: *Au luptat grănicerii nășăudeni în faimoasa bătălie la Arcole, din 15-17 noiembrie 1796, împotriva trupelor franceze conduse de Napoleon Bonaparte?* în „Muzeul Militar Național ”Regele Ferdinand I” - 90 de ani în slujba istoriografiei și muzeografiei militare 1923-2013”, p. 7695.

² Alexander Mikaberidze: *The Battle of Borodino. Napoleon Against Kutuzov*, Pen & Sword, 2007. Alexander Mikaberidze: *The Battle of the Berezina. Napoleon's great escape*, Pen & Sword Military, 2010.

³ Alexander Mikaberidze: *The Russian officer corps in the Revolutionary and Napoleonic wars 1792 – 1815*, Staphurst, Spellmount, 2005.

---

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie a Universității din București.

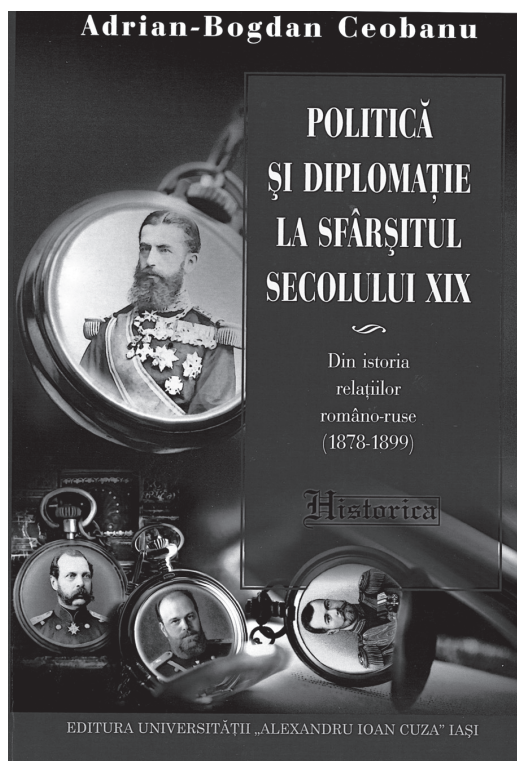
Adrian-Bogdan Ceobanu,
Politică și diplomatie la sfârșitul secolului XIX.
Din istoria relațiilor româno-ruse (1878-1899),
Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”,
Iași, 2017

Lucrarea *Politică și diplomatie la sfârșitul secolului XIX. Din istoria relațiilor româno-ruse (1878-1899)*, a d-lui Adrian-Bogdan Ceobanu, cadru universitar la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, a primit în decembrie 2019 deplina consacrare științifică prin acordarea de către Academia Română a premiului „Nicolae Iorga”.

Apărută cu doi ani mai devreme, în 2017, la editura Universității, cartea d-lui Ceobanu prezintă relațiile României cu Rusia imperială pe un segment limitat de timp, dar important ca secvențialitate istorică. Demersul științific al autorului cultivă seriozitatea și acribia omului de știință cu profesionalismul și spiritul didactic, reușind a scoate la lumină o lucrare laborioasă, întocmită judicios, cu un aparat critic și documentar substanțial.

Tematica lucrării, o analiză amănunțită a relațiilor dintre cele două state vecine, are ca punct de pornire conflictul ruso-otoman din 1877-1878, considerat de autor evenimentul de cotitură în istoria relațiilor diplomatice bilaterale și creștere a influenței Rusiei țariste în Principatele Române. Până atunci, Principatele Române (România din 1866) au fost obiectul și nu subiectul relațiilor internaționale.

Structurată pe șapte capitole, cu un număr apreciabil de subcapitole, un studiu introductiv, concluzii, anexe, fotografii dar și un aparat critic bine întocmit, autorul jalonează cronologic etapele evoluției raporturilor politice, militare și diplomatice dintre cele două țări vecine, în contextul dinamicii relațiilor internaționale europene.

Încă din primul capitol, despre raporturile româno-ruse (1774-1878) aflăm că, de la începutul confruntărilor armate dintre Imperiul otoman și cel țarist, teritoriul Principatelor a devenit o miză cu o pondere tot mai mare, care a dus, treptat, la insinuarea tot mai profundă a Rusiei în sistemul de guvernare internă al acestora. De la hațișerifurile inițiale, emenate de Poartă și garanțiile pe care, treptat, Imperiul

rus le acorda Principatelor, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru în 1812 de către ruși, și la adoptarea Regulamentelor Organice ca bază legiuitoare administrativă (1834), influența politicii rusești a devenit tot mai puternică, luând forma unui protectorat stabil și de durată asupra teritoriilor românești. Pe lângă influența tot mai accentuată a Imperiului de la răsărit asupra Principatelor, autorul urmărește și politica dusă de Imperiul rus în Balcani, constituirea sistemelor de alianțe și implicațiile deciziilor Congresului de la Berlin pentru independența Principatelor Unite și asupra raporturilor româno-ruse.

Al doilea capitol, axat mai mult pe relațiile politico-diplomatice cu Rusia, de pe poziția unei Româнії independente, până în 1883, este o perioadă marcată de deciziile Congresului de la Berlin. Anii 1866 și 1881 au produs o cotitură în evoluția relațiilor dintre cele două state prin venirea unui principe străin la conducerea României, Carol I, și proclamarea Regatului, dar și încoronarea țarului Alexandru al III-lea, evenimente care au adus stabilitate internă în cele două țări. Sunt puse în discuție inclusiv indemnizațiile de război pe care Rusia trebuia să le plătească României, în urma cooperării româno-ruse din perioada 1877-1878 și implicațiile politice și economice ce decurgeau din „chestiunea Dunării”.

În secțiunea a treia a lucrării, perioada 1883-1893 este marcată de efectele încheierii Tratatului României cu Austro-Ungaria asupra relațiilor româno-ruse dar și criza instaurată de războiul sârbo-bulgar, încheiat cu Pacea de la București (1886). Sunt aduse în prim-plan diverse secvențe care au tensionat relațiile bilaterale, precum „afacerea Iacobson” sau „chestiunea iconarilor” etc.

Cel de-al patrulea capitol, inedit prin tematica sa, referitoare la intrigi și simpatii rusești în societatea românească, în care sunt abor-

date încercările a trei pretendenți români la tron, Grigore Mihail Sturdza, George Bibescu și unul din fiii lui Alexandru Ioan Cuza, de a uneli împotriva casei domnitoare și de a crea un curent filo-rus prin care politica externă a României era îndreptată spre o alianță cu Rusia.

Capitolul cinci detaliază motivele normalizării relațiilor româno-ruse în perioada 1879-1889, rolul avut de alianța Rusiei cu Franța, prin ratificarea Convenției dintre cele două state, cât și începutul relațiilor dinastice, româno-ruse, prin alianța matrimonială, materializate în vizitele frecvente între cele două familii domnitoare. Problematika Basarabiei rămâne, însă, un subiect constant și un indicator al calității raporturilor bilaterale dintre cele două state.

Ultimele două secțiuni ne introduc în lumea diplomației româno-ruse, prin reconstituirea statutului diplomatului român și a celui rus, organizarea Ministerelor de externe din ambele țări, trecerea de la un statut la altul al misiunilor, agențiilor și consulatelor și transformarea lor în instituții cu rang superior, de legăție sau ambasadă. Sunt prezentate câteva figuri emblematice ale diplomației din cele două țări, activitatea acestora la posturi dar și aspecte din viața personală și a carierei lor. Și nu în ultimul rând, colaborarea și raporturile dintre consulate și legății, pe plan intern și extern.

Dimensiunea exhaustivă a documentației bibliografice și valoarea acesteia prin folosirea în extenso a izvoarelor editate dar și inedite de arhivă românească și rusească, precum și seriozitatea și profesionalismul arătat cu prisosință în alcătuirea și abordarea unei tematici mai puțin atinsă de istoricii români, definesc pe deplin valoarea intrinsecă a unei lucrări de referință pentru istoriografia românească, validare dobândită și de premierea ei de către cel mai înalt și mai important for științific românesc – Academia Română.

CERASELA MOLDOVEANU*

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

**Nicoleta Hegedüs, Csaba Horváth,
Vlad Popovici (editori),
*Portrete de ofițeri de origine română
din Armata de Honvezi (1868-1918),
Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020***

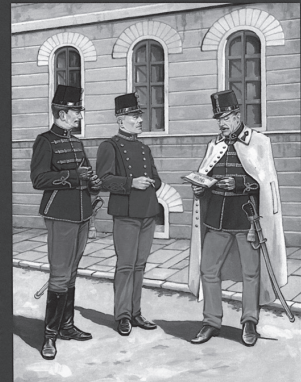
Volumul editat de cei trei cercetători, dintre care numai Csaba Horváth se recomandă ca specialist în istorie militară, este rezultatul unui proiect de cercetare focalizat pe interacțiunea dintre ofițerii armatei austro-ungare și societatea civilă, o abordare ancorată prioritar în istoria socială și nu în cea militară.

Editorii subliniază faptul că în baza unei analize temeinice au optat pentru formula „ofițeri de origine română” și nu „ofițeri români” deoarece doi dintre subiecții lucrării nu cunoșteau limba română și este foarte probabil ca mulți dintre ei să nu se fi considerat „români” în pofida originilor etnice la prima sau la a doua generație.

Lucrarea este structurată pe patru mari capitole.

În primul capitol se prezintă o serie de considerații istoriografice și un așa-numit atelier de cercetare, apoi se analizează armata de honvezi, sistemul de recrutare și pregătire a ofițerilor, instituția lor de formare – Academia Ludovika (întemeiată în 1808 și numită așa pentru că era amplasată într-o grădină sau parc numit astfel) și se explică pe larg procedura de pregătire a ofițerilor de rezervă. În acest capitol aflăm că după încheierea compromisului (*Ausgleich*) din 1867, Ministerul de Război austro-ungar era unul din cele trei ministere comune ale dublei monarhii (alături de cel de externe și cel de finanțe), dar ceea ce se știe mai puțin este că existau și ministere de război proprii ale fiecăruia din cele două state. De asemenea se arată că armata austro-ungară era formată din trei entități: armata comună

Portrete de ofițeri
de origine română
din Armata de Honvezi
(1868–1918)

Nicoleta Hegedüs
Csaba Horváth
Vlad Popovici
(editori)

Editura MEGA

și două armate teritoriale: armata de honvezi (în Ungaria) și o armată proprie a Austriei (*Landwehr*). Repartizarea tinerilor recruți în armata comună (unde serviciul militar dura trei ani) sau în una din armatele comune se făcea prin împărțirea lor în grupe de 13 persoane care trăgeau la sorți repartizarea. Armata de honvezi a avut inițial efective reduse – 10.000 de persoane până în 1890 și apoi efectivele

au crescut treptat ajungând la circa 30.000 în preajma izbucnirii Marelui Război. De asemenea că din 1868 s-a instituit serviciul militar obligatoriu dar numai o treime din tinerii ce formau contingentul anual recrutabil erau declarați apti și înrolați (de exemplu în 1869 au fost înrolați 73.000 din 220.000). Mulți erau prea scunzi (se cerea 155 cm la armata comună și 153 cm la armata de honvezi), prea slabi sau sufereau de diverse boli. În fapt, din cauza situației financiare precare a statului, armata austro-ungară nici nu putea întreține mai mult de 100.000 de recruți. (pp. 23-24).

Al doilea capitol reunește portretele a 24 de ofițeri din Armata de Honvezi cu multe informații oferite grație sistemului de digitizare a presei maghiare din acea epocă și a facilităților deosebite oferite de arhivele maghiare.

Al treilea capitol, *Tușe ale unui portret colectiv*, și-a dorit prezentarea unor statistici referitoare la ofițerii români din armata habsburgică, arătându-se cât de redus era procentul lor – maxim 1% din totalitatea ofițerilor monarhiei și circa 5,7% din ofițerii născuți în Ungaria dualistă – în condițiile în care greco-catolicii și ortodocșii formau împreună 20% din populația monarhiei, dar dădeau doar 2,9% din ofițerii de rezervă și 3,7% din ofițerii activi. (pag. 70)

Capitolul al treilea cuprinde cinci șesimi din lucrare reunind documentele – mai precis foile de evaluare ale celor 24 de ofițeri păstrate la Arhiva Institutului și Muzeului de Istorie Militară din Budapesta – prezentate în limba maghiară și traduse în limba română. Aici ne frapază bogăția de informații cuprinsă într-o astfel de foaie care consemnează în afara datelor personale și a anilor de serviciu o rubrică de „Alte merite” și de „Talente speciale”, la aceasta din urmă fiind nu mai puțin de 10 rubrici: 3. Cunoștințe lingvistice; 4. Trăsături de caracter, capacitate intelectuală, cunoștințe în actualul domeniu de activitate...; 5. Posibilități

de utilizare în afara sferei actuale de activitate. 6. Sânguința în serviciu, rezultate, strădania spre perfecționare; 7. Comportamentul în fața inamicului; 8. Comportamentul în serviciu; 9. Comportamentul în afara serviciului; 10. Starea de sănătate; 12. Calificarea pentru înaintarea în rang; toate atent completate, fără urme de formalism birocratic. Așa de pildă despre Dragoi Livius (n. 1853) aflăm că „față de armata de honvezi nu are dăruirea și atașamentul necesare”, motiv pentru care „nu este apt pentru avansare se păstrează în serviciu” (pag. 213).

Un interes deosebit prezintă foaia de evaluare a lui Liviu Rebreanu (Rebreanu Olivér), care a fost ofițer activ până în 1908 despre care aflăm că în afară de maghiară, germană și română în care „vorbește și scrie perfect”, de asemenea la franceză „vorbește perfect”, în plus este „bun gimnast, bun scrieur, călărește bine”. În 1906 se dovedise un „caracter așezat serios, temperament liniștit. Promite să devină în scurt timp un foarte bun ofițer de trupă”, dar în 1907 se constată că „nu are un caracter așezat, este nesuserios și de aceea nu există deocamdată speranță să devină un bun ofițer de trupă”, iar în 1908 se arată că fiind „responsabil cu administrarea popotei a fost neglijent cu banii ce îi erau încredințați și nu a putut să-i deconteze. Din 13 octombrie până la sfârșitul anului a fost suspendat din funcție.” (pp. 395-396) Editorii ne informează că Rebreanu a fost acuzat de delapidarea a 1300 de coroane și a ispășit o condamnare de trei luni de închisoare și că după eliberare a emigrat definitiv în România urmând destinul pe care îl cunoaștem. (pag. 63) Ar fi fost interesant să știm care erau soldele ofițerilor de diferite grade.

Un indice de persoane face ca lucrarea celor trei cercetători să fie un instrument de lucru util celor interesați de imaginea armatei austro-ungare în deceniile premergătoare Marelui Război, în analiza realităților sociale din Transilvania.

Dr. SORIN CRISTESCU *

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

THE JOURNAL OF MILITARY HISTORY, **VOL. 85, NO. 3, JULY 2021**

Revista de istorie militară nr. 3 – iulie 2021 – conține următoarele studii:

Studii

Bătălia de la Fariskur (29 august 1219) și cea de-a cincea Cruciadă: cauze, evoluție și consecințe – *Lawrence W. Marvin*¹

Despre bătălia de la Fariskur (azi Faraskur în nordul Egiptului) se știe că a fost ultima mare bătălie a celei de-a șaptea cruciade, și s-a desfășurat la 6 aprilie 1250 după ce cruciații au renunțat la asediarea cetății Damietta și au fost învinși de trupele egiptene conduse de sultanul Turanshah din dinastia Ayyubidă; însuși conducătorul cruciadei, regele Franței, Ludovic al IX-lea, a fost luat prizonier și a trebuit să fie răscumpărat cu suma uriașă de 400 de mii de livre (1 livră echivalent a 81 grame argint).

Autorul acestui studiu se referă însă la bătălia de la Fariskur din 29 august 1219 din cursul celei de-a cincea cruciade (1217-1221), prea puțin studiată din punct de vedere militar. Autorul prezintă pe scurt desfășurarea campaniei din cele 14 luni de la debarcarea cruciaților la momentul confruntării. Aceasta a reprezentat de fapt un atac al cruciaților asupra taberei egiptene de la Fariskur, care a fost cucerită dar cu prețul unor pierderi foarte mari. Egiptenii au acceptat totuși încheierea unui armistițiu până în septembrie ceea ce a permis cruciaților să continue asediarea cetății Damietta care în cele din urmă a capitulat la 5 noiembrie. Modul în care cruciații s-au comportat cu cetatea cucerită plus dificultățile de aprovizionare și inferioritatea lor numerică au dus în cele din urmă la eșecul cruciadei, iar Fariskur a rămas ca punctul cel mai sudic al înaintării în Egipt a cruciaților.

Sănătatea sexuală în armata colonială britanică din vestul Africii (1898 – 1960) – *Timothy J. Stapleton*²

Studiul cercetătorului britanic se ocupă de problemele medicale cu care s-a confruntat corpul militar britanic de-a lungul celor șase decenii de ocupație a vestului Africii, eforturile și măsurile luate pentru a combate bolile respective dintre care cele cu transmitere sexuală ocupau un loc de frunte. Doar construirea unei infrastructuri medicale puternice după Marele Război a putut ține sub control numărul îmbolnăvirilor.

Notre Cher Ami: Mitul rezistenței și memoriei de care ar fi fost capabil un porumbel obișnuit – *Frank A. Blazich Jr.*³

Una din povestirile care au captat atenția publicului în timpul Marelui Război a fost cea a unui porumbel voiajor numit Cher Ami care ar fi reușit să mențină legătura cu așa numitul *Lost Battalion* – o unitate formată din nouă companii (circa 554 oameni) din Divizia 77 infanterie americană, care a fost izolat de forțele germane în cursul confruntărilor din pădurea Argonne, în cursul primelor zile ale lunii octombrie 1918. În final doar 194 de soldați americani au fost

salvați în urma intervenției unor puternice forțe de despresurare ale diviziei 77. Autorul studiului a demonstrat în urma unor analize amănunțite că porumbelul respectiv nu a avut nici pe departe posibilitatea de a distribui mesajele care i s-au atribuit ulterior și pentru care a primit mai multe decorații.

„Această sclavie degradantă”: Cartierul General al lui MacArthur și prostituția în vremea ocupației Japoniei – Brian Walsh⁴

Studiul cercetătorului american se ocupă cu una din problemele controversate care au apărut în cursul ocupației militare americane a Japoniei din anii 1945-1952; este vorba de menținerea bordurilor militare japoneze care au funcționat ulterior pentru armata ocupanților. Atitudinea liderilor militari americani oscilat între acceptare tacită inițial și condamnare categorică, aceasta din urmă impunându-se în final și datorită atitudinii celor care lucrau în aceste stabilimente.

Banii și armele dictatorului dominican în războaiele din Costa Rica din 1948 – Aaron Coy Moulton⁵

Studiul se bazează pe arhivele cubaneze, dominicane, guatemaleze recent deschise și care demonstrează modul în care dictatorul dominican Rafael Trujillo (1891-1960) a intervenit în conflictele care au însângerat Costa Rica în anul 1948. Dacă până acum se considera că intervențiile cele mai importante au fost cele din partea dictatorului nicaraguan Anastasio Somoza (1925-1980) și a președintelui guatemalez Juan José Arévalo (1904-1990), cercetările recente demonstrează că și Rafael Trujillo a fost implicat în cele 44 de zile ale războiului civil din Costa Rica (12 martie – 24 aprilie 1948). Studiul analizează pe larg contextul evenimentelor de atunci prezentându-se atitudinea și demersurile luate de liderii țărilor învecinate cu Costa Rica, interesați în combaterea cu orice preț a curentelor comuniste și a militanților lor.

Primele lucrări de istorie militară despre cel de-al doilea război din Indochina și teza susținută de Mark Moyar – J. P. Harris⁶

Acest studiu își propune să acopere un capitol mai puțin cercetat de către istoricii occidentali, anii de la începutul celui de-al doilea Război din Indochina (1959-1975). Chiar dacă acest conflict a generat o vastă literatură, primii patru ani nu s-au bucurat de aceeași atenție din partea istoricilor. Studiul ia în dezbatere teza susținută de istoricul Mark A. Moyar (n. 1971) cunoscut pentru lucrarea sa din 2006 *Triumph Forsaken 1954-1965* (Triumful abandonat). Acesta a arătat că președintele Ngo Dinh Diem (1901-1963) a fost un lider eficient și că sprijinirea de către Statele Unite a loviturii de stat a ofițerilor din noiembrie 1963, care l-a înlăturat, a fost o gravă greșeală cu consecințe funeste pentru politica americană, la fel ca și eșecul în tentativa de a întrerupe rețeaua de transporturi cunoscute sub numele *de Ho Chi Min Trail* și refuzul american de a mai susține Vietnamul de Sud după acordul de pace de la Paris din 1973. Autorul combate argumentele lui Moyar arătând că elementul principal al succesului Vietnamului de Nord a fost de fapt consolidarea forțelor comuniste care acționau în Vietnamul de Sud, mai bine antrenate și mai bine echipate, care în final au reușit să încline decisiv balanța forțelor.

Documentar despre medicina militară în Finlanda 1555-1945 – Jarmo O. Kuronen⁷, Jarmo K. Heikkinen⁸, Aidan Mark Lewis⁹

Documentarul arată că în Finlanda îngrijirea instituționalizată a sănătății își are originea în demersurile armatei care a angajat primii bărbieri și bărbieri chirurghi la jumătatea secolului al XIV-lea. Primul medic militar a venit în Finlanda la 1555 inaugurând un capitol nou în formarea universitară a medicilor. În secolele al XIX-lea și al XX-lea o treime din medicii din Finlanda au activat ca medici militari în cursul carierei lor. Date în acest sens sunt oferite de faptul că din 1835 până la 1900 toți medicii finlandezi erau înscriși ca membri ai Societății Medicale Suedeze din Finlanda. Până la finele celui de-al Doilea Război Mondial, medicina militară finlandeză s-a

afirmat prin inovații și deschidere către realizările practice ale străinătății. Datele documentarului arată că medicina militară a fost la originea actualului sistem de îngrijire a sănătății din Finlanda.

Recenzii de carte – 55

grupate, în funcție de perioada abordată, astfel: domeniu general, antichitate și epoca medievală (7), 1750-1870 (17), 1871-1918 (6), 1919-1945 (11) și după 1945 (14).

Dr. SORIN CRISTESCU*

NOTE

¹ Profesor de istorie la Berry College in Mt. Berry, Georgia, Statele Unite.

² Profesor de istorie la Universitatea Calgary, Canada.

³ Curator, specialist în istorie modernă la Smithsonian Institution's National Museum of American History.

⁴ Cercetător principal la Research Institute for Indo-Pacific Affairs (RIIPA) in Kobe, Japonia.

⁵ Profesor asistent de istorie latino-americană la Stephen F. Austin State University, Texas, Statele Unite.

⁶ Profesor la War Studies Department de la Royal Military Academy Sandhurst, Marea Britanie.

⁷ Medic și cercetător.

⁸ Lector la universitatea Finlandei de Est.

⁹ Scriitor, jurnalist și cercetător neafiliat.

---

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ CU TEMA „O NOUĂ EUROPĂ CENTRALĂ – O SUTĂ DE ANI DE LA CREAREA PRIMULUI SISTEM DEFENSIV REGIONAL” 21-23 SEPTEMBRIE 2021, BUZĂU

În perioada 21-23 septembrie a. c. s-a desfășurat Conferința internațională cu tema „O nouă Europă Centrală – o sută de ani de la crearea primului sistem defensiv regional”. Activitatea a fost organizată de Primăria Municipiului Buzău, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București, Divizia 2 Infanterie „Getica” și Fundația „Mareșal Alexandru Averescu” din Buzău.

Problematica abordată a vizat un moment istoric cu o relevanță deosebită: 100 de ani de la crearea Micii Alianțe, primul sistem regional de alianțe, și tot un secol de la semnarea alianței cu Polonia, momente de referință în istoria României și a Europei Centrale, care au marcat destinul politicii externe a României și aliatelor ei în următoarele două decenii. La conferință au luat parte istorici și reprezentanți ai comunității științifice din România, Austria, Cehia, Franța, Germania, Polonia și Serbia.

Dezbaterile și discuțiile din cadrul conferinței au abordat mai multe subiecte precum: operațiunile militare pe frontul de Răsărit; aspecte ale organizării militare comune; contextul și impactul creării Micii Înțelegeri și a alianței româno-poloneze și efectele ei în epoca interbelică; atitudinea marilor puteri față de aceste demersuri, dinamica geopolitică ce a definit evoluția și deznodământul sistemului regional de apărare.

Conferința a fost structurată pe trei paneluri și o masă rotundă, desfășurată în ultima zi a reuniunii științifice.

Primul panel a fost dedicat demersurilor diplomatice ale țărilor din centrul Europei în căutarea unui sistem de apărare reciprocă, demersuri începute chiar înainte de semnarea Tratatelor de Pace, și care aveau să se concretizeze în realizarea unei noi formule de alianță în Europa Centrală – Mica Înțelegerere. În acest context a fost reliefat rolul avut de Franța în construirea sistemului defensiv de securitate estic, prin realizarea alianței româno-polone din martie 1920, a încheierii Micii Înțelegeri, dar și a schimbării de abordare față de Rusia, încurajând încheierea de acorduri politice și militare pentru a contracara tendințele agresive ale Germaniei.

Reprezentanții Austriei și Germaniei – general de brigadă (r) dr. M. Christian Ortner și, respectiv, căpitan (GA) Pierre Köckert M.A. – au argumentat motivele care au dus la intrarea acestora în alianțe cu obiective clar revizioniste și revanșarde, și au minimalizat importanța Micii Înțelegeri în regiune.

Al doilea panel a tratat formarea alianței româno-polone, crearea aliniamntului estic de apărare, și clivajele politice și diplomatice apărute între cele două state începând cu anii '30, prin: decizia Poloniei de a încheia un pact de neagresiune cu URSS, presiunile oficialilor polonezi de a-l demite pe Nicolae Titulescu din funcția de ministru de externe, refuzul Poloniei de a ratifica Tratatul de la Trianon și demersurile polonezilor de a profita de pe urma dezmembrării Cehoslovaciei în septembrie-octombrie 1938.

În cadrul panelului, reprezentantul ISPAIM, dr. Manuel Stănescu a prezentat o comunicare referitoare la evaluările geopolitice și militare pe durata alianței româno-polone (1921-1939).

Al treilea panel a fost dedicat poziției României în cadrul sistemului regional de securitate și apărare în perioada interbelică, în care s-a subliniat faptul că toate alianțele României au fost alianțe defensive și nu s-a pus niciodată problema unor scopuri ofensive și s-a dezbătut contribuția adusă de Take Ionescu și apoi de Nicolae Titulescu în constituirea alianței și evoluția raporturilor dintre cele două aliate, ce avea ca bază principiul apărării frontierelor de est ale României și Poloniei. S-a prezentat modul în care s-a urmărit aspectul integraționist al alianței, prin realizarea standardizării armamentelor, a sistemelor de transmisiuni și crearea unor căi de comunicație și a unei infrastructuri comune. În felul acesta alianța regională trebuia să devină un proiect integraționist cu o deosebită valoare strategică.

În după-amiaza aceleiași zile, a avut loc o masă rotundă cu tema: „Alianțe și aranjamente regionale de securitate în perioada interbelică și învățămintele asumate”. În cadrul reuniunii s-a analizat pe larg contextul geopolitic și geostrategic care a făcut necesar constituirea sistemului de alianțe politice și militare din anii 1920-1921, s-au analizat factorii politici și militari – actele succesive de încălcare a prevederilor tratatului de la Versailles de către Germania, agresiunile Italiei în Africa, lipsa de ripostă din partea marilor puteri occidentale – ce au dus la dezagregarea alianțelor regionale de securitate și s-a analizat necesitatea formării unei alianțe balcanice în anii '30 și politica de compromis față de pretențiile de înarmare ale Bulgariei din vara lui 1938.

Reprezentantul ISPAIM, dr. Sorin Cristescu, a analizat principiile și programul de politică externă prezentat de Take Ionescu în discursul rostit în fața Adunării Deputaților la 9 iulie 1921, care vădea încrederea în forța alianței nou create.

Dezbaterile și discuțiile conferinței au permis noi abordări și analize privind alianțele regionale și impactul acestora asupra întregului ansamblu de dinamici militar-politice care au definit modul în care statele din Europa Centrală s-au angajat pe drumul păstrării sistemului creat de

tratatele de pace și al *statu-quo*-ului politico-teritorial rezultat în urma Conferinței de pace de la Paris (1919-1920) și a marilor decizii postbelice și s-au conturat direcții noi de colaborare în domeniul cercetării politicii externe din epoca interbelică, atât inter-instituțională cât și la nivel extern.

CERASELA MOLDOVEANU*

---

* Cercetător științific gr. III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.